

v předcházejícím oddíle, že totiž lexikální konverzíva s jediným kognitivním Agentem se vzájemně asocují silněji než konverzíva se dvěma kognitivními Agenty. Tím si vysvětlujeme skutečnost, že např. výraz *nečekaně* nebrání konverzi aktivních konstrukcí sloves *dát*, *dostat*, zatímco v konstrukcích sloves *prodat*, *koupit* mění pravdivostní podmínky; srov. (132) vs. (133).¹²⁴

(132) *Petr nečekaně dal Honzovi lístek* ≈ *Honza nečekaně dostal od Petra lístek*.

(133) *Petr nečekaně prodal auto Honzovi* ≠ *Honza nečekaně kupil auto od Petra*.

Kromě toho, některé výrazy (např. *záměrně*, *ochotně*, *aktivně*) mohou specifikovat pouze činnost aktivně a cílevědomě jednajícího subjektu, tj. pouze činnost kognitivního Agentu. Z tohoto důvodu konverze u sloves typu *dát*, *dostat* v podobných případech zcela postrádá smysl.

(134) a. *Petr jim záměrně dal špatné číslo*.

b. ?? *Záměrně od Petra dostali špatné číslo*.

(135) a. *Honza mi ochotně dal svou adresu*.

b. ?? *Ochotně jsem od Honzy dostal jeho adresu*.

Věty (134a) a (135a) lze nicméně parafrázovat způsobem, který jsme popsali výše; srov. (136) a (137), kde (a), (b) a (c) jsou obsahově totožné parafráze.

(136) a. *Petr jim záměrně dal špatné číslo*.

b. *Petrovým záměrem bylo dát jim špatné číslo*.

c. *Petrovým záměrem bylo, aby (od něj) dostali špatné číslo*.

(137) a. *Honza mi ochotně dal svou adresu*.

b. *Honza byl ochotný, což se projevilo tím, že mi dal svou adresu*.

c. *Honza byl ochotný, což se projevilo tím, že jsem od něj dostal jeho adresu*.

V jazykových korpusech jsme našli jen velmi málo kontextů, v nichž by základová konstrukce lexikálního konverzíva byla rozvinuta výrazem vztahujícím se pouze k subjektu. Je zajímavé, že všechny tyto nečetné výskyty byly zaznamenány v ruském materiálu. Nejvýmluvnější příklad takového kontextu uvádíme pod číslem (138).

(138) *который я тихом однажды извлек из-под груды мрамористых томов Лондонского "Graphic" в гостиничной библиотеке. Позднее отец, со свойственным ему благодушием, <дал> мне сведения этого рода, которые по его мнению могли мне быть нужны; (= ?Позднее я от отца, со свойственным ему благодушием, получил сведения этого рода...)*

O něco méně průkazný je kontext (139), v němž nelze provést konverzi, pokud výraz *c podachi* chápeme jako ‘z iniciativy, za přispění’. Pokud však tento výraz interpretujeme jako ‘podle’ nebo ‘podle výpovědi’ je konverze přípustná, neboť význam výrazu *c podachi* je směrován k výsledku dané situace, tj. k tomu, že vyšly najevu nějaké skutečnosti.

¹²⁴ U sloves *dát*, *dostat* je význam výrazu *nečekaně* vztahován k situaci označované těmito slovesy jako k celku (‘Bylo nečekané, že Petr dal Honzovi lístek, čili že Honza dostal od Petra lístek’). U sloves *prodat*, *koupit* však tento výraz specifikuje činnost pouze toho účastníka, který stojí v podmětu; za ‘nečekaný’ je označován pouze děj jednoho účastníka.

- (139) *Буткевичюс явно переоценил свои силы и недооценил противников. С подачи Буткевичюса несколько отставных офицеров КГБ <дали> показания о том, что нынешний спикер, тогдашний музыколог, в начале 60-х годов "стучал" на своих коллег. (#≈ С подачи Буткевичюса от нескольких отставных офицеров КГБ были получены показания о том, что...)*

V kontextu (140) se sloveso *дать* vyskytuje jako část frazému rozvíteného částicí *как*, která se nepoužívá v příslušném konverzivním výrazu. Bez této částice však frazemy se slovesem *получить* existují (srov. *получить по уху, по морде, по башке, по заднице*).

- (140) *"А иди ты к е... матери с твоей должностью!" – это бригадир. А председатель как <даст> ему по уху... Чем кончилось, Иван Африканович не узнал, поскорее прошел мимо, потому что, когда начальство бригадира колотит, лучше не (* а от председателя как получит по уху...)*

Konečně v příkladech (141) a (142) uvádíme kontexty, v nichž jsou konstrukce konverzivních sloves rozvinuté výrazy, které větné konverzi nebrání ani v případě, že zůstávají na stejném strukturním místě. Význam těchto výrazů lze rovným dílem vztáhnout k oběma účastníkům situace – ke kognitivnímu Agentu i kognitivnímu Recipientu.

- (141) *Как выяснилось, немало этих сведений было <дано> на конфиденциальной, доверительной основе – с просьбой в случае публикации показать материал или не печатать вовсе. (≈ Как выяснилось, немало этих сведений было получено на конфиденциальной, доверительной основе – с просьбой в случае публикации показать материал или не печатать вовсе.)*
- (142) *Опять странник выручил: "Давайте, – говорит, – по гриевеннику, научу, как на том берег попасть". Делать нечего, <дали> пошехонцы по гриевеннику. "Вот берите, – говорит, – бревно. Да садитесь все на его верхом. (≈ Делать нечего, получил странник от пешехонцев по гриевеннику)*

5.2.2. Syntaktická kritéria

Syntaktická kritéria větné konverze nám říkají, jaké typy syntaktického zapojení konverzivního predikátu do věty jsou citlivé pro výběr jednoho ze dvou konverzivních predikátů a jaké nikoli. Volba konverzivního predikátu je syntaktickou povahou věty předurčena v případech, kdy konverzivní predikát bud' řídí koreferenci určitých argumentových pozic predikace na něm závislé, nebo je naopak sám podřízenou predikací, která musí splňovat koreferenční nároky svého řídícího člena. Pokud bychom v takových kontextech chtěli větu s konverzivním predikátem konvertovat, museli bychom použít volnější syntaktickou konstrukci, tj. konstrukci, v níž koreference argumentů obou predikátů není nutná. Přesto ani za takových okolností není někdy větná konverze přípustná nebo výsledná konverzivní parafráze působí syntakticky či stylisticky neobratně. Nevhodnost konverzivní parafráze s volnější syntaktickou konstrukcí často souvisí s hypersyntaktickými parametry kontextu. Často se např. stává, že perspektivu, kterou daný konverzivní predikát vyjadřuje, mluvčí používá v širším kontextu, než je jedna predikace. Větná konverze provázená změnou perspektivy v takových případech narušuje plynulost textu a může být posluchačem oprávněně vnímána jako nevhodná i přes svou formální gramatickou správnost. Vzhledem k tomu, že v řadě případů jsou gramaticky správné obě varianty syntaktické konstrukce (z nichž jedna je vhodnější a druhá méně), budeme v rámci syntaktických kritérií

mluvit spíše o určitých preferencích mluvčího, nikoli o přísných pravidlech, která stanovují, který konverzivní predikát je v daném typu syntaktického kontextu správný a který je nesprávný.

5.2.2.1. Konverzivní predikát je syntakticky závislý na jiném predikátu

Pokud je konverzivní predikát ve větě závislostně podřízen jinému predikátu, je přirozenější vybrat pro označení dané situace to lexikální konverzívum, jehož syntaktická struktura umožňuje těsnější připojení k predikátu řídícímu. V rámci daného subordinovaného postavení konverzivního slovesa můžeme rozlišit čtyři typy syntaktické závislosti, které se v češtině a v ruštině často vyskytují:

- a) infinitiv konverzivního slovesa je syntakticky podřízen hlavnímu větnému predikátu;
- b) infinitiv konverzivního slovesa je jedním z valenčních doplnění substantiva;
- c) přechodník konverzivního slovesa rozvíjí hlavní větnou predikaci;
- d) participium konverzivního slovesa rozvíjí substantivum tvořící součást hlavní predikace.

Věty, v nichž je infinitiv konverzivního slovesa podřízen hlavnímu větnému predikátu lze v řadě případů konvertovat při použití volnější syntaktické konstrukce (vedlejší věty). Ve funkci hlavního predikátu jsme v češtině zaznamenali výrazy *být těžké*, *být připraven*, *chybět*; v ruštině, kde je subordinovaný infinitiv s korefenčním subjektem více rozšířen, pak slovesa (*no*)*просить*, *надеяться*, *удаться*, *помешать*, *отказатьься*, *согласиться*, *пригласить*. Zrušení koreference subjektu hlavní predikace se subjektem infinitivní konstrukce často vede k rychlému střídání perspektivy mluvčího, takže konvertovaná konstrukce bývá vnímána jako méně vhodná (méně „uhlazená“); srov. (143)–(146). Konvertované konstrukce v příkladech (147)–(148) nejsou z hlediska normativní gramatiky správné, pro rodilé mluvčí jsou však přijatelné. Výraz *будьте любезны* se v hovorové ruštině používá jako vsuvka bez ohledu na významovou strukturu kontextu.

- (143) *Washington je také připraven <dát> OSN k dispozici svou vojenskou silu, aby bylo zajištěno respektování navrhované zóny.* (≈ ?Washington je také připraven, že OSN od něj dostane vojenskou sílu...)
- (144) *Podle jejich přání soudím, že by klidně dokázala dělat režiséru pornofilmů. Chybí mi už jenom <dostat> od ní nazpět vlastní byt [...]* (≈ ...Chybí mi už jenom, aby mi dala nazpět můj vlastní byt...)
- (145) [...] *главным образом хотите прибрать к рукам мое родовое имущество. Решительно не представляю себе, дон Рэба, каким образом вы надеетесь его <получить>?* (≈ ... каким образом, вы надеетесь, что вам его дадут?)
- (146) *На территории княжества, в джунглях, обнаружили развалины древнего храма, и его высочество пригласил меня <дать> оценку находке. Я провел необходимые исследования, и что вы думаете? Выяснилось, что храм этот был построен еще во времена царя* (≈ ... ?его высочество пригласил меня с целью, чтобы находка получила от меня оценку...)
- (147) *они делают записи о происшествиях, случившихся за время несения службы, о результатах обезводки территории согласно "постовой ведомости". Мне удалось <получить> копии, снятые с караульного журнала.* (≈ ?Мне удалось, что они мне дали копии...)

- (148) *Дело-то в чем? Пологены по бюджету деньги на театр – будьте любезны их <дать>. Если считаете, что театр не нужен, уничтожьте его и откроите на этом месте очередной автосалон или казино.* (≈ ... Будьте любезны, чтобы театр получил их.)

V některých případech označení situace „dávání-dostávání“ z opačné perspektivy, než je perspektiva nadřazené predikace, působí natolik nepřirozeně, že výsledná věta ztrácí smysl; srov. (149)–(155), z nichž některé hraničí s jazykovou chybou.

- (149) *Je тěžké <дát> vám podložené doporučení.* (≈ ?Je těžké, abyste od nás dostal podložené doporučení.)
- (150) *Я всегда был связан с Москвой. Но вот я попросил <дать> мне за мои деньги место для размещения моего архива. Просьба, как мне разъяснили, была стущена на тормоза.* (≈ ??Но вот я попросил получить за свои деньги место для размещения своего архива...)
- (151) *потребовал, чтобы он мне прописал самое сильное из существующих снотворных. Посоветовал играть в гольф, – но в конце концов согласился <дать> мне средство, которое "не могло не подействовать";* (≈ ... ??но в конце концов согласился, что я получу от него средство, которое «не могло не подействовать»;)
- (152) *то есть произведение довольно парадоксального жанра: разработчик как бы объяснял очень богатым людям, как им жить дальше, и просил <дать> ему за это немного денег.* (≈ ... ??и просил, чтобы он получил за это немного денег.)
- (153) *Стремительный темп перемещения по планете не помешал знаменитому музыканту <дать> интервью корреспонденту "Известий" и нескольким другим российским репортерам.* (≈ *Стремительный темп перемещения по планете не помешал знаменитому музыканту, чтобы корреспондент «Известий» и несколько других российских репортеров получили от него интервью.)
- (154) *Сам Стависский, который сейчас перешел из Ай-би-эм в "Хьюлет-Пак-кард", отказался <дать> интервью репортерам "Нью-Йорк таймс".* (≈ *Сам Стависский [...] отказался, чтобы репортеры «Нью-Йорк таймс» получили от него интервью.)
- (155) *Я готов <дать> вам подписку в том, что обязуюсь добровольно оставить должность и сесть в тюрьму, если будут обнаружены какие-либо нарушения, заявил он.* (≈ *Я готов, чтобы вы получили от меня подписку в том, что обязуюсь добровольно оставить должност...))

S obdobnou situací se setkáváme i ve skupině kontextů s větami, v nichž infinitiv konverzívního slovesa zaujímá pozici jednoho z valenčních doplnění substantiva. Ve funkci řídícího substantiva vystupují abstrakta predikátové povahy typu *myšlenka, možnost, příležitost, snaha, odvaha, naděje, touha*; v ruských kontextech jsme zaznamenali substantiva *просьба, неспособность, желание, право, разрешение*. V ojedinělých případech je možné konstrukci konvertovat (při zachování obsahové totožnosti vět), aniž bychom zrušili infinitivní vazbu konverzívního slovesa k substantivu; srov. (156).

- (156) *Она попросила разрешения <получить> на память вещи сына.* (≈ Она попросила разрешения дать ей на память вещи сына.)

Nahradíme-li při konverzi infinitivní konstrukci konstrukcí finitní (tj. vedlejší větou), je v části kontextů konverze přijatelná; srov. (157)–(158).

- (157) *Kdybyste měli nejmenší naději <dostat> od něj listiny zpět, nebyl bych asi tuze hledaná osoba, že?* (≈ Kdybyste měli nejmenší naději, že vám dá listiny zpět...)
- (158) *Рэкетирам наказание показалось слишком суровым, и они обратились с кассацией в Верховный суд РФ. В частности, с просьбой <дать> иную квалификацию их действиям.* (≈ В частности с просьбой, чтобы их действия получили иную квалификацию)
- (159) *Byl posedlý myšlenkou <dát> Věře k narozeninám obrovskou kytici růží.* (≈ ?Byl posedlý myšlenkou, že Věra od něj dostane k narozeninám obrovskou kytici růží.)
- (160) — *Естественно, — сказал Шишаков, — в нашей среде возникло желание <дать> достойную отповедь всей этой мерзости.* (≈ Естественно [...] в нашей среде возникло желание, чтобы эта мерзость получила от нас достойную отповедь.)

V řadě případů je nicméně vyloženě nevhodné, aby vedlejší věta vyjadřovala jinou perspektivu než nadřazený predikát, takže výběr konverzívního predikátu v tomto typu syntaktické konstrukce (podobně jako u typu předcházejícího) nelze hodnotit jako libovolný; srov. (161)–(166). Konverzi v kontextech (168)–(171) hodnotíme jako jazykově nesprávnou.

- (161) *Neměl možnost <dát> nám peníze, když jsme byli na Vánoce v Praze.* (≈ ??Neměl možnost, abychom od něj dostali peníze, když jsme byli na Vánoce v Praze.)
- (162) *Neměla jsem příležitost <dát> mu svoji adresu.* (≈ ??Neměla jsem příležitost, aby ode mě dostal adresu.)
- (163) *Lady Bluesová strávila zbytek svého krátkého života snahou <dát> manželovi tak vytouženého syna a dědice.* (≈ ??Lady Bluesová strávila zbytek svého krátkého života snahou, aby její manžel od ní dostal tak vytouženého syna a dědice.)
- (164) *Všichni lidé [...] jsou absolutně fascinováni myšlenkou <dát> témito strojům stále větší kompetence a kvality.* (≈ ?? Všichni lidé jsou absolutně fascinováni myšlenkou, že tyto stroje od nich budou dostávat stále větší kompetence a kvality.)
- (165) *Klopýtal k zasněženému stavení s jedinou touhou <dostat> alespoň trochu horkého čaje.* (≈ ??Klopýtal k zasněženému stavení s jedinou touhou, že mu dají alespoň trochu horkého čaje.)
- (166) *И он был искренним, он припоминал [...] недоброжелательство к Тельману, его желание <получить> гонорар за книгу, его развод с Эльзой, когда Эльза была беременна..* (≈ ... ??он припоминал [...] его желание, чтобы ему дали гонорар за книгу...)
- (167) *Generativita není pouze schopnost <dát> někomu či něčemu vznik, život (dítěti, dílu), ale také toto nové uvést do života.* (≈ *Generativita není pouze schopnost, že někdo či něco nové dostane život...)
- (168) *Má doručovatel právo <dát> doručený dopis nebo peníze sousedovi?* (≈ *Má doručovatel právo, aby doručený dopis nebo peníze dostal soused?)
- (169) *Jenže Pavel neměl o ničem ani potuchy a já zase neměl odvahu <dát> mu otevřeně najevo, co k němu cítím.* (≈ ... *а já zase neměl odvahu, aby ode mě dostal otevřeně najevo, co k němu cítím.)
- (170) *Она в нашей собственной неспособности мудро распорядиться своими богатствами, <дать> людям возможность честно зарабатывать себе на хлеб (и масло тоже). Курильская ли это, дальневосточная ли только проблема?* (≈ *Она в нашей собственной неспособности [...], чтобы люди получили возможность честно зарабатывать себе на хлеб...)
- (171) *Ризин сперва сомневался, имеет ли он право <дать> нам справку без письменного запроса за номером и печатью, но потом согласился.* (≈ *Ризин

сперва сомневался, имеет ли он право, чтобы мы получили от него справку без письменного запроса...)

Výběr konverzívniho predikátu je předurčen také v případě, kdy má mít konverzívni sloveso ve složené predikaci formu přechodníku. V takových kontextech lze konverzi při zachování obsahové totožnosti obou vět provést pouze tehdy, nahradíme-li přechodníkovou konstrukci finitní predikací; srov. (172)–(175).

- (172) ...не скажу ли я спасибо ей за то, что она так ловко затормозила, когда автомобиль вдруг поехал под гору. Не <получив> ответа, она погрузилась в изучение дорожной карты. (≈ ?Когда я не дал ей ответа, она погрузилась в изучение...)
- (173) Он жил прекрасно: на восьмом этаже, с матерью [...] и старой глухой домработницей, которую можно было запереть на кухне, <дав> ей для чтения «Пионерскую правду». (≈ ...которую можно было запереть на кухне, если она получила для чтения «Пионерскую правду».)
- (174) <Получив> деньги, он добродушно обнял доцента за плечи и вывел его в вестибюль. (≈ Когда доцент дал ему деньги, он его добродушно обнял за плечи и вывел в вестибюль.)
- (175) Гастев рас простился с чересчур догадливым майором, <получив> от него то, что нельзя было не назвать мандатом. (≈ ?Гастев рас простился с чересчур догадливым майором, когда он ему дал то, что нельзя было не назвать мандатом.)

V kontextu (176) je přechodník *дав* rozvinut výrazem specifikujícím činnost subjektu (ловко). Z tohoto důvodu nemůžeme konverzi přechodníkové konstrukce provést, pokud ve výsledné větě chceme zachovat všechny významové elementy věty původní.

- (176) — Куча мала! — завопил Теткин, ухватился за шею Манина и, ловко <дав> ему подноски, свалил в воду прямо на Джапаридзе, а сверху упал сам.

V ruštině se k vyjádření vedlejší predikace vedle přechodníkových vazeb hojně používají rovněž participia. Pro slovesa *дать*, *получить* je z hlediska konverzibility věty obsahující jejich participium důležité rozlišovat, zda věta obsahuje participium aktivní či pasivní. Aktivní participia lze konvertovat jedině prostřednictvím finitní predikace (vztažné věty), zatímco při konverzi konstrukcí s pasivními participii těchto sloves lze konverzívni predikát ponechat ve stejné formě (pokud jsou splněny další podmínky konverze, především konverzívnost významu). V příkladech (177)–(179) uvádíme kontexty, v nichž je aktivní participium při konverzi nahrazeno vztažnou větou.

- (177) Глупая игра, не <дающая> ни уму, ни сердцу. (≈ Глупая игра, от которой ничего не получает ни ум, ни сердце.)
- (178) [...] и тут же вспомнился плод растения, <давшего> маслу имя, и в голове будто просияло [...] (≈ и тут же вспомнился плод растения, от которого масло получило имя...)
- (179) Я маленький египетский звездочёт, тайно мечтавший о рябой дочери феллаха, похожей на печальную верблюдицу, и внезапно <получивший> любовную записку от Клеопатры с просьбой, близкой к приказу явиться ровно в полночь. (≈ ...и которому Клеопатра внезапно послала любовную записку с просьбой...)

Konverze konstrukcí s aktivním příčestím je možná i v řadě kontextů, v nichž není specifikován jeden z účastníků situace. Srov. (180)–(181) s neznámým kognitivním Recipientem a (182)–(185), kde není zmíněn kognitivní Agens.

- (180) *Что находилось в этом пакете, никто не знал, ни подсудимый, ни даже военный прокурор, <дававший> санкцию на отправление этого пакета в Москву. (≈ ...ни даже военный прокурор, от которого получали санкцию на отправление...)*
- (181) *Я не буду добиваться должности бригадира, <дающей> возможность оставаться в живых, ибо худшее в лагере — это навязывание своей (или чьей-то чужой) воли другому человеку, арестанту, как я. (≈ Я не буду добиваться должности бригадира, в которой получаешь возможность оставаться в живых...)*
- (182) *Это был один из местных заминдаров, оказавший нам неоценимые услуги во время синайской войны и в награду <получивший> брахмапурский трон. (≈ ...который offered нам неоценимые услуги ... и которому в награду dali брахмапурский трон)*
- (183) *Как и всякий человек, <получивший> над чем-нибудь власть, я первым делом стал проверять степень ее полноты и наслаждался, убеждаясь в ее истинности. (≈ Как и всякий человек, которому dali над чем-нибудь власть...)*
- (184) *Утром же в пронзительной ясности увидел вчераиний день: умного, образованного человека, <получившего> прозвище Срутник и разъярённого тем, что в квартиру его ворвался наглый и глупый юнец; (≈ ...умного, образованного человека, которому dali прозвище Срутник и который разъярён тем...)*
- (185) *Они жалели и презирали Александру Владимировну за то, что после отъезда дочери, <получавшей> академический паёк, она жила впроголодь. (≈ Они жалели и презирали Александру Владимировну за то, что после отъезда дочери, которой давали академический паёк, она жила впроголодь.)*

Příklad (186) ukazuje, že slovesa *дать*, *получить* mohou ve spojení se substantivy tvořit analytické výrazy, jejichž lexikálním konverzívem je plnovýznamové sloveso.

- (186) *Однако вот оно, вот кожаное покатое сиденье, <дающее> отдых позвоночнику. (≈ ...сиденье, в котором позвоночник отдыхает.)*

Při konverzi pasivních participiálních konstrukcí je možné zachovat participiální formu slovesa, neboť subjektem pasivní konstrukce obou sloves (*дать* i *получить*) je stejný účastník situace (kognitivní Patiens) – v tomto ohledu se významové struktury pasivních participií konverzívnych sloves *дать* a *получить* shodují; srov. (187)–(191).

- (187) *Памятуя о поручении, <данном> вами, я поспешил согласиться. (≈ Памятуя о поручении, полученном от вас, я поспешил согласиться.)*
- (188) *Мостовской, глядя ему вслед, с размаху ударил себя ладонью по коленке, — он вдруг понял, почему возникло тревожное и томительное ощущение, — при обыске пропали бумаги, <данные> ему Иконниковым. (≈ ...он вдруг понял, почему возникло тревожное и томительное ощущение, — при обыске пропали бумаги, полученные им от Иконникова.)*
- (189) *За вычетом <полученного> вами ранее аванса. (≈ За вычетом данного вам ранее аванса.)*
- (190) *Заставили отдать международные награды, <полученные> Черкасовым в Европе. (≈ Заставили отдать международные награды, врученные Черкасову в Европе.)*

- (191) Согласно заданию, <полученному> от вас, я выразил сомнение и предложил ему некоторые вопросы, на которые он ответил горячо и искренне. (≈ Согласно заданию, данному вами, я выразил сомнение...)

Konverze pasivních participií je možná i tehdy, když ve větě není specifikován jeden z účastníků situace, jako např. kognitivní Agens v (192) nebo kognitivní Recipient v (193).

- (192) Всё дальше она от Юли, с каждым часом приближается Сибирь, <данная> ей взамен жизни с теми, кого она любила. (≈ ... с каждым часом приближается Сибирь, полученная ею взамен жизни с теми, кого она любила.)
- (193) А Штрум даже забыл сразу сказать ему о письме, <полученном> с завода. (≈ А Штрум даже забыл сразу сказать ему о письме, присланном с завода.)

5.2.2.2. Konverzívni predikát je řídícím uzlem jiného predikátu

Viděli jsme, že v případech, kdy lexikální konverzívum (v nefinitní formě) stojí vůči jinému predikátu v podřazené pozici, je výběr konverzívního predikátu předurčen strukturními parametry jeho významu, neboť musí splňovat koreferenční nároky predikátu řídícího. Podobně je tomu i v relacích opačných, tj. v případech, kdy je lexikální konverzívum řídícím predikátem jiné nefinitní predikace, především přechodníkových konstrukcí. Konverze je v takových kontextech možná pouze za předpokladu, že závislou predikaci vyjádříme samostatnou větou, jejíž subjekt nemusí být koreferenční se subjektem konverzívního slovesa; srov. (194)–(196).

- (194) Сидя на высокой табуретке [...] Полита <получила> башню разнородного мороженного, политого каким-то синтетическим сиропом. (≈ Полита сидела на высокой табуретке [...] и ей принесли башню разнородного мороженного...)
- (195) Наконец, уже простившись, он <дал> ей последнее напутствие, приказал немедленно бежать без оглядки из дома на Кутузовском, подальше от заразы, сломя голову, прочь, прочь, прочь! (≈ Наконец, после того, как они попрощались, она получила от него последнее напутствие...)
- (196) Сегодня Шухов сэкономил: в барак не зашел, пайки не <получил> и теперь ел без хлеба. (≈ ...в барак не зашел и пайки ему не дали...)

Pokud střídání perspektivy spojené s konverzí věty a nahraď přechodníkové vazby volnější syntaktickou konstrukcí příliš narušují plynulost textu, není konverze věty žádoucí, takže daný kontext lze považovat za obligatorní pro původně zvolené konverzívum; srov. (197).

- (197) В том же день Кейзе принёс Еришову крутое гусиное яйцо и хохоча <дал> ему: «*Ihre Stimme wird schon!*» (?) В тот же день Кейзе принёс Еришову крутое гусиное яйцо, хохотал и тот получил от него: «*Ihre Stimme wird schon!*»)

5.2.3. Hypersyntaktická (textová) kritéria

V kontextovém materiálu jsme zaznamenali i taková užití sloves *dát* a *dostat*, která sice splňují všechna sémantická i syntaktická kritéria nezbytná k tomu, aby bylo možné konstrukci konvertovat, přesto je konverze věty v daném kontextu nevhodná, někdy i vyloženě

nepřípustná. To nás vede k závěru, že na výběr konverzivního lexému mohou mít vliv i faktory, které nesouvisejí ani se sémantikou věty, ani s její syntaktickou stavbou, nýbrž které vyplývají z diskurzivních strategií mluvčího, z požadavku koherence textu, z charakteru mluvní situace a slohového útvaru (dialog, výčet, vyprávění...) apod. Kritéria tohoto typu nazýváme hypersyntaktická nebo textová, protože je zjišťujeme mimo rámec jedné věty. Již u syntaktických kritérií jsme upozorňovali na to, že nemají povahu striktních pravidel, nýbrž že spíše popisují tendence, kterými se mluvčí při používání lexikálních konverzív má sklon řídit. Pro hypersyntaktická kritéria platí toto upozornění dvojnásob. Zákonitosti výstavby textu dosud nejsou dostatečně podrobně prozkoumány, těžko však budeme v této oblasti hledat pravidla, která by byla srovnatelná se systémovostí pravidel gramatických. Text je nepochyběně útvarem daleko plastičtějším než slovo nebo věta a mluvčí má při jeho výstavbě daleko více volnosti. Proto následující oddíl obsahuje pouze několik postřehů o textových kritériích ovlivňujících výběr lexikálního konverzíva, v žádném případě však není vyčerpávajícím zpracováním této problematiky.

5.2.3.1. „Setrvačná“ perspektiva

Efekt „setrvačné“ perspektivy typicky vzniká v případech, kdy mluvčí obsah většího textového úseku formuluje z hlediska stále stejného účastníka (např. jedné konkrétní osoby). Syntakticky se tento efekt projevuje posloupností několika predikací s koreferenčními subjekty. V takových kontextech má mluvčí sklon k označení situace použít takový konverzivní predikát, jehož významová struktura by nenuřila řetězec koreferencí. Případná konverze této konstrukce působí velmi rušivě; srov. (198)–(201).

- (198) *"Benzín je dneska dost drahej." Beze slova hrábl do prkenice a <dal> mi dvě stokoruny. Pak mávl rukou a bral se potácivě k domovu.* ($\approx \dots$?Beze slova hrábl do prkenice a dostal jsem od něj dvě stokoruny...)
- (199) *Když uvěříte a svěříte se šamanovi, rozhodujete jen o sobě. Zatímco když <dáte> hlas stranickému kandidátovi, můžete významně ovlivnit i osudy druhých, jinak smýšlejících. A v tom je tahle volební seance prekérnější.* ($\approx$?Když uvěříte a svěříte se šamanovi, rozhodujete jen sami o sobě. Zatímco když od vás dostane hlas stranický kandidát, můžete významně ovlivnit i osudy druhých...)
- (200) *двинули свои корабли в "зону повышенной опасности", чтобы не допустить беспорядков, взять под контроль основные линии судоходства и <дать> отпор криминальному элементу, если таковой проявит себя в условиях возникшей паники и всеобщей неразберихи.* ($\approx \dots$?двинули свои корабли в "зону повышенной опасности", чтобы не допустить беспорядkov, взять под контроль основные линии судоходства и чтобы криминальный элемент получил от них отпор...)
- (201) *Оказывается, ее мать, итальянскую сироту, удочерила некогда русская женщина по имени Ирина, воспитала, по сути спасла, <дала> возможность выйти в люди.* ($\approx$?Оказывается, ее мать, итальянскую сиротu, удочерила некогда русская женщина по имени Ирина, воспитала, по сути спасла, она от неj получила возможность выйти в люди.)

Je zajímavé si všimnout, že kontexty (198) a (199) splňují všechna sémantická i syntaktická kritéria konverze. Nevhodnost konverzivní parafráze je v daných případech skutečně dána pouze hypersyntaktickými parametry kontextu. Např. ve (199) by konverze narušila syntaktickou paralelnost dvou po sobě následujících konstrukcí. Nepřítomnost

kognitivního Recipienta u slovesa *дамъ* v (201) je projevem aktuální elipsy a sama o sobě není konverzi na překážku.

K projevům „setrvačné“ perspektivy lze řadit i textové struktury, s nimiž se často setkáváme v dialogu. Je typické, že mluví-li mluvčí s někým o své činnosti, staví vlastní osobu do centra perspektivy, z níž danou situaci pojmenovává – můžeme říci, že mluvčí „setrvává“ na perspektivě vlastní osoby. Konverzívni parafráze jsou v takových případech vyloženě nevhodné; srov. (202).

- (202) *"Bohužel i bohudík," prohodil potom Lev Goldblatt. "<Дám> коčkám mléko."*
"Profesor Munk ještě vyučuje ?" (≈ ?? "Bohužel i bohudík," prohodil potom Lev Goldblatt. "Kočky ode mě dostanou mléko." "Profesor Munk ještě vyučuje ?")

V (203) můžeme pozorovat jiný jev, který je typický pro rozhovor několika osob. Jeden z mluvčích vybírá pro označení dané situace perspektivu (a tím i konverzívni výraz) dle vlastního uvážení a jeho posluchači ve svých replikách na této perspektivě setrvávají (automaticky opakují to, co řekl první mluvčí apod.). Konverze označených konstrukcí v kontextu (203) je možná, ale musí být provedena na obou vyznačených místech zároveň.

- (203) *Я пошел в Союз композиторов и попросил у Хренникова, чтобы он дал немножко денег Прокофьеву. - И что же, <дал> он денег? - <Дал>. 500 руб. старыми деньгами. Потом стали советоваться: как сделать, чтобы у Прокофьева были деньги на* (≈ Я пошел в Союз композиторов и попросил у Хренникова, чтобы он дал немnожко денег Прокофьеву. - И что же, получил от него Прокофьев деньги?
– Получил...)

„Setrvačná“ perspektiva se svým způsobem projevuje i kontextech s nepřímou řečí. Existuje velmi silná tendence zachovávat v nepřímé řeči postav tu perspektivu, kterou ve své výpovědi daná osoba sama vyjádřila; srov. nevhodnost konverzívni parafráze v (204). V kontextu (205) vede konverze věty v nepřímé řeči ke změně významu – původní obsahová interpretace vedlejší věty se mění na účelovou.

- (204) *Vychrlý dlouhán, který předzpřeoval na procesích, se ani neohlédl. Jen Gabaňa se podíval přes rameno, jako by Gavorovi říkal, aby <dal> starému pokoj. Ale Gavora jen mávl rukou.* (≈ ... ?? Jen Gabaňa se podíval přes rameno, jako by Gavorovi říkal, aby starý od něj dostal pokoj...)
(205) *„No tak, pane kapitáne, udělejte jím tu radost a vemte je s sebou!“ Kapitán Honzátko podrážděně vrčel, aby mu <dali> svatý pokoj. Během dne se široký kruh pomalu stahoval.* (≠ ... Kapitán Honzátko podrážděně vrčel, aby od nich dostal svatý pokoj...)

5.2.3.2. Cílená změna perspektivy

Posloupnost predikátů s koreferenčním subjektem v delším textu obvykle na určitém místě končí – mluvčí mění perspektivu, o dalším ději začíná vypovídat z perspektivy jiného účastníka, případně započíná predikativní posloupnost s jiným subjektem. Jestliže v místě, kde mluvčí cíleně obrací pozornost na jiného účastníka (osobu apod.), stojí konverzívni predikát, je konverze konstrukce nevhodná, nechceme-li narušit diskurzivní strategii mluvčího. Tyto případy můžeme ilustrovat kontextem (206).

(206) ...чём он успел задуматься над тем, что он, собственно, хотел сказать или спросить и хотел ли он чего-нибудь вообще, фигура <дала> ему ответ и отвела от него взгляд. (≈ ...?чём он успел задуматься над тем, что он, собственно, хотел сказать или спросить и хотел ли он чего-нибудь вообще, получил от фигуры ответ и она отвела от него взгляд.)

V (207) je konverzívni sloveso *dát* součástí řetězce predikací, v nichž pozornost mluvčího postupně přechází z jedné osoby na druhou v souladu s tím, jak si tyto osoby předávají předměty, o nichž je řec. V tomto případě je konverze vskutku nemožná, ačkoli žádná sémantická ani syntaktická kritéria jí nebrání.

(207) "Sklenici vody!" Napil se a dal náhle zbytečnou hvězdu a anděla s nápisem POKOJ LIDEM DOBRÉ VULE Renátě, aby ji <dala> Martinovi. "Anděla dejte na horní větičku. (≈ ...?"Napil se a dal náhle zbytečnou hvězdu a anděla s nápisem POKOJ LIDEM DOBRÉ VULE Renátě, aby ji od ní dostal Martin...)

Pokud mluvčí pomocí cílené volby lexikálního konverzíva zdůrazňuje protikladnost jednání dvou osob, je konverze věty stylisticky nevhodná i v případech, kdy je syntakticky realizovatelná; srov. (208).

(208) Она всегда ухитрялась всучить тебе не ту книгу, которую ты сам хочешь взять, а ту, которую она хочет тебе <дать>. (≈ ?Она всегда ухитрялась всучить тебе не ту книгу, которую ты сам хочешь взять, а ту, которую она хочет, чтобы ты получил.)

* * *

Kontexty sloves *dát*, *dostat*, *дать* a *получить* uvedené v posledním oddíle ukazují, že výběr konverzívniho predikátu je do jisté míry určován rovněž aktuálním členěním, které mluvčí chce v dané větě vyjádřit a které tvoří součást strategie výstavby širšího textového úseku. V češtině a v ruštině lze nicméně lexikální konverzivnost jen stěží považovat za výrazový prostředek aktuálního členění – jde pouze o to, že aktuální členění a významová struktura predikátu mají sklon být v souladu. Tímto zjištěním uzavíráme kapitolu věnovanou analýze způsobu používání lexikálních konverzív v mluvě.

6. Konverzívnost jako typ lexikální opozice

Podstatu konverzívnosti jsme dosud zkoumali víceméně izolovaně od dalších typů lexikálních opozic. Zabývali jsme se explicitním zformulováním základních sémantických vlastností konverzívních výrazů – jejich obsahovou totožností a odlišností perspektivy, kterou vzhledem k označované situaci vyjadřují. Poté jsme zkoumali, jak výběr jednoho ze dvou konverzívních lexémů souvisí s charakterem kontextu, v němž je konverzívum užito. V této kapitole se budeme věnovat otázce, jaké místo konverzívnost zaujímá v systému významových a formálních opozic lexikálních jednotek, a podíváme se na to, jak je sémantický potenciál lexikálních konverzív využit v případech, kdy mluvčí dva konverzívní lexemy používá za sebou ve velmi blízkém kontextu.

6.1. *Vztah konverzívnosti k synonymii a homonymii*

Vztahy mezi jednotlivými úrovněmi jazykové reprezentace obsahujícími jednotky znakové povahy jsou komplikovány synonymií a homonymií. V rámci stratifikační jazykové teorie považujeme za synonymii případy, kdy dvěma různým reprezentacím na nižší rovině (rovině formy) odpovídá jedna reprezentace na rovině vyšší (rovině významu), za homonymii pak případy, kdy jedné reprezentaci na nižší rovině odpovídají dvě různé reprezentace na rovině vyšší. Synonymie a homonymie tudíž představují v jistém smyslu opačné způsoby usouvzaření jednotek sousedních rovin – synonymie je založena na shodě významu dvou či více jazykových výrazů, zatímco homonymie je založena na shodě formy dvou významových entit. Vztah synonymie k homonymii a obráceně bychom mohli rovněž znázornit pomocí tabulky, jejíž řádky by představovaly škálu významové podobnosti výrazů (od významové totožnosti až po naprostou významovou heterogennost) a sloupce škálu podobnosti formální (od formální totožnosti až po úplnou formální odlišnost dvou výrazů). Při odstupňovaném pojetí synonymie a homonymie vzniká mezi případy naprosté shody a úplné rozdílnosti významu, resp. formy, přechodné pásmo (prostřední řádek a sloupec), v němž se rozlišují další typy opozic, přičemž v přechodném pásmu synonymie se těchto opozic rozlišuje více (kvazisynonymie, konverzívnost, antonymie aj.) než v přechodném pásmu homonymie (pouze paronymie).

Klasifikace lexikálních opozic podle míry synonymie a homonymie

Shoda formy Shoda významu	+	+ / -	-
+	(1)	Synonymní paronyma (dublety) (2)	Typická synonyma (3)
+ / -	Kvazisynonymní homonyma (?) Konverzívni homonyma Enantiosémie (4)	Typická paronyma (kvazisynonymní, konverzívni, antonymická aj.) (5)	Kvazisynonyma Konverzíva Antonyma (resp. jiné opozice) (6)
-	Typická homonyma (7)	Paronyma se zcela odlišným významem (8)	Heteronyma (9)

Proberme nyní podrobněji jednotlivá pole tabulky, aplikujíce dané schéma na oblast lexikonu. Levé horní pole (1) je prázdné, neboť dvě lexikální jednotky nemohou být zároveň totožné formálně i významově. Současná formální a významová totožnost tvoří znakovou identitu jednoho určitého jazykového výrazu, a proto nemůže být typem opozice.

Výrazy, které jsou totožné formálně, ale zásadně se odlišují sémanticky, představují typické případy lexikální homonymie (7). **Typickými homonymy** jsou (a) slova pocházející z různých jazyků: např. *puk* (< něm. ‘hrana oděvu’) – *puk* (< ang. ‘hokejový kotouč’), *mam* (< per. ‘určitý typ zakončení šachové hry’) – *mam* (< ang. ‘rohož, žíněnka’) – *mam* (< ruš. ‘matný odstín’); (b) slova pocházející ze stejného jazyka, ale odvozená od různých kořenů: např. *hod* (< *hodit*) – *hod* (< *hodovat*), *завод* (‘továrna’) – *завод* (‘natahování’; < *заводить*); (c) slova vzniklá rozpadem polysémie: např. *pero* (‘část pokrývky ptačího těla’) – *pero* (‘nástroj na psaní’), *свет* (‘světlo’) – *свет* (‘svět’).

Protipólem homonymie je synonymie. **Typickými synonymy** jsou slova, která vyjadřují totožný význam prostřednictvím zcela odlišné výrazové formy; srov. (3). Typická synonyma často vznikají v případě, kdy pro vyjádření určitého významu v daném jazyce existuje slovo domácí a přejaté: např. *jazykověda* – *lingvistika*, *имя существительное* – *субстантив*. Synonymy však mohou být i slova, jež obě jsou v daném jazyce původní: např. *slepý* – *невидомый*, *глядеть* – *смотретьъ*.

Pravý dolní roh tabulky je vyhrazen pro výrazy odlišné jak svou formou, tak významem; srov. (9). Taková slova se někdy nazývají **heteronyma**. Extrémním případem heteronymie jsou dvojice slov, která nemají společné žádné významové ani formální elementy; srov. *pít* – *les*, *небо* – *завтракать*.

Mezi čtyřmi vyhraněnými typy lexikálních opozic (typickou homonymií, typickou synonymií, heteronymií a formálně-významovou identitou jednoho slova) existuje široká

přechodná zóna zahrnující opozice založené pouze na částečné podobnosti významu nebo formy. V této perspektivě se synonymie jeví jako vztah založený na totožnosti významu jazykových výrazů při různě odstupňované odlišnosti jejich formy, zatímco homonymie jako vztah založený na totožnosti formy při různě odstupňované odlišnosti významu. V tabulce názorně vidíme, že zóna „podobnosti“ (+/-) je daleko kompaktnější na ose formy než na ose významu, což je dáno tím, že formální podobnost lze poměrně jednoznačně definovat na základě kvantitativního poměru shodných a odlišných formálních elementů, zatímco významová podobnost se na základě kvantitativních kritérií stanovuje jen těžko. Mimoto je pro významovou podobnost důležitý nejen kvantitativní poměr shodných a rozdílných významových elementů lexikálního významu, ale rovněž způsob jejich strukturního uspořádání (relevantní pro konverzivnost), vzájemný sémantický vztah odlišných částí významu (relevantní pro antonymii) apod.¹²⁵

Konverzivnost spolu s kvazisynonymií a antonymií (příp. dalšími typy významových opozic) je založena na částečné shodě a částečné odlišnosti významu dvou (resp. více) lexikálních jednotek. Podle Apresjana (1974a) jsou **kvazisynonyma** lexémy stejného slovního druhu, které se shodují převážnou částí významu a svůj význam mají stejně strukturně uspořádaný.¹²⁶ Posledně jmenovaná vlastnost se projevuje významovou adekvátností valenčních rámců (kvazi)synonymních lexémů, a odlišuje lexikální (kvazi)synonyma od lexikálních konverzív. Významové rozdíly mezi jednotlivými kvazisynonymy podléhají neutralizaci, takže kvazisynonyma bývají v řadě kontextů vzájemně zaměnitelná. Touto vlastností se kvazisynonyma významně liší od lexikálních antonym, jejichž významové rozdíly nikdy neutralizaci nepodléhají. Kvazisynonyma jsou často představena větším počtem lexémů tvořících tzv. kvazisynonymní řady nebo skupiny; např. *statečný – bohatýrský – heroický – hrdinný – chrabrý – kurázný – mužný – nebojácný – neohrožený – odvážný – smělý – srdnatý – udatný*, v ruštině např. *печаль – грусть – скорбь – тоска – уныние; сообщать – информировать – извещать – уведомлять – докладывать – доносить – заявлять – объявлять – оповещать – предупреждать*. Ruskými kvazisynonymy se detailně zabývá Apresjan ed. (1999, 2000, 2003).

Lexikální **konverzíva** jsou, jak již víme, slova, která označují stejnou situaci, ale pokaždé z jiné perspektivy. Chceme-li se vyjádřit o něco formálněji, můžeme říci, že význam konverzivních lexémů je tvořen stejnými sémantickými elementy, které jsou však ve významu každého z nich jinak strukturně uspořádány, neboli že konverzíva vyjadřují stejný situacní, ale jiný strukturní význam. Odlišné strukturní uspořádání elementů situačního významu konverzivních lexémů se projevuje ve vlastnostech valenčních rámců lexikálních konverzív, o nichž se říká, že mají „obrácené struktury aktantních rolí“.¹²⁷ Lexikální konverzíva podobně jako (kvazi)synonyma a antonyma náležejí vždy ke stejnemu slovnímu druhu. Typickými lexikální konverzívy se zcela odlišnou formou jsou slovesa *dát – dostat, prodat – koupit, tvořit – skládat se, ze substantiv* např. *вітезстві – поражка*; v ruštině pak např. *дать – получить, продать – купить, одолжить деньги – занять деньги, входить – вмешаться. победа – поражение.*

Také **antonyma** mají část lexikálního významu shodnou. V určitých strukturních pozicích však obsahují sémanticky protikladné elementy. Významové rozdíly mezi antonymy nelze kontextově neutralizovat; antonyma jsou vnímána jako „slova s opačným významem“,

¹²⁵ Srov. Apresjan (1974a), Apresjan ed. (1999, 2000, 2003).

¹²⁶ Srov. Apresjan (1974a), s. 235.

¹²⁷ «Будем говорить, что предикаты X и Y имеют обратные ролевые (или актантные) структуры, если у них есть по крайней мере две семантические валентности, удовлетворяющие следующим условиям: а) набор ролей (или актантов) для этих валентностей один и тот же [...]; б) в деревьях X-а и Y-а валентностям с одним и тем же номером соответствуют разные роли (или разные актанты).» Tamtéž, s. 259.

srov. *vysoký* – *nízký*, *spát* – *bdít*, *muž* – *žena*, *приехать* – *уехать*, *наличие* – *отсутствие*, *измена* – *верность*, *частый* – *редкий*.

Kvazisynonymii, konverzivnost a antonymii jsme zatím ilustrovali pouze příklady formálně rozdílných výrazů, tj. příklady, které v naší tabulce náležejí do políčka (6). Tyto významové opozice se však, podobně jako synonymie, realizují i u výrazů, které jsou formálně podobné (paronymní), nebo dokonce formálně totožné (homonymní). Nejprve se krátce zmíníme o výrazech vyjadřujících některou z významových opozic při totožnosti formy (v tabulce políčko (4)). Nejrozšířenější významovou opozici v rámci homonymie je konverzivnost. V češtině i v ruštině existuje poměrně početná skupina konverzivních **homonym**. Zpravidla jde o slovesa, u nichž konverze zasahuje pozici druhého a třetího valenčního doplnění, nikoli pozici subjektu; srov. *vyměnit*, *šedý klobouk za černý* – *vyměnit*, *černý klobouk za šedý* (přičemž situační význam obou výrazů je stejný: ‘mít šedý klobouk a chtít černý’), *provlékniout*, *nit’ jehlou* – *provlékniout*, *jehlu nití* a při zanedbání významového rozdílu vyplývajícího z holismu přímého předmětu sem patří i dvojice *naložit*, *seno na vůz* – *naložit*, *vůz senem*, *mazat*, *máslo na chleba* – *mazat*, *chleba máslem* apod. V ruštině tento typ opozice realizují např. výrazy: *обвить голову косой* – *обвить косу вокруг головы*, *очистить грязь с ракушки* – *очистить ракушку от грязи*, *жаловать кого-л. шубой со своего плеча* – *жаловать кому-л. шубу со своего плеча*.

Pokud se v rámci určité formy rozvinou dva protikladné významy, mluvíme o **enantiosémii**. V synchronním průřezu je enantiosémie velmi vzácná, častější jsou případy, kdy se význam určitého výrazu v průběhu jazykového vývoje změní natolik, že se stane protikladným. Jako příklad tohoto jevu se uvádí české sloveso *cenit se*, které původně znamenalo ‘plakat’, dnes však pouze ‘smát se’. Vzácná není ani mezijazyková enantiosémie, která vzniká v případě, kdy z jednoho, historicky společného kořene vnikají ve dvou různých jazyčích slova s opačnými významy; srov. české *vonět* a ruské *вонять* (‘zapáchat, smrdět’), *čerstvý* vs. *чёрствый* (‘tvrdý’), *lítost* vs. *лютость* (‘krutost’).

Pojem **kvazisynonymních homonym** není zaveden a je otázkou, nakolik je oprávněný. Jak by takové lexémy vypadaly? Z formálního hlediska by byly totožné, významově by se pak odlišovaly pouze takovými sémantickými elementy, které by bylo možné v určitých kontextech neutralizovat. Vše nasvědčuje tomu, že kategorie kvazisynonymních homonym by mohla v některých případech splývat s pojmem lexikální víceznačnosti.

Paronyma se na rozdíl od dosud probraných typů lexikálních opozic založených na podobnosti (tj. částečné shodě) významu vyznačují podobností formální. Míra významové shody formálně podobných slov (paronym v širokém pojetí) však může být různá: paronyma mohou vyjadřovat jak významy zcela totožné, tak významy, které se překrývají pouze částečně, nebo jsou zcela rozdílné. Případy, kdy formálně podobná slova vyjadřují zcela totožný význam, nejsou příliš časté (v tabulce viz políčko (2)). Jsou zastoupeny především tzv. dubletami, tj. případy formální lexikální variantnosti; např. *baklažán* – *parlažán*, *drapovat* – *draperovat*, *driblink* – *dribling*, *idea* – *ideje*, *kontovní* – *kontový*, *kontrafaktura* – *kontrafaktum*, *манжет* – *манжета*.

Paronyma se zcela odlišným významem (8) jsou zpravidla slova utvořená od rozdílných kořenových morfémů (např. *báze* – *фазе*, *bedro* – *vedро*, *коza* – *коца*, *nana* – *лана*), najdeme však mezi nimi i výrazy slovotvorně příbuzné; srov. *китайка* (‘druh odolné jabloně; druh textilie’) – *китаянка* (‘Číňanka’), *индейка* (‘krúta’) – *индянка* (‘Indka; Indiánka’). U tohoto typu paronymie se chybuje především v používání přejatých slov; srov. *etický* – *етнический*, *historický* – *исторический*.

Svým způsobem centrální zónu paronymie představují slova, která jsou si podobná jak formálně, tak sémanticky, a která bychom mohli označit za **typická paronyma** (5). Tato paronyma jsou častým zdrojem chyb, zvláště u cizinců, kteří si dosud dostatečně neosvojili

morfologický a lexikální systém jazyka. V rámci této přechodné zóny, která zahrnuje slovotvorně příbuzné výrazy, můžeme pozorovat různé způsoby sémantické diferenciace jednoho kořene. Blízko k synonymům má obsáhlá skupina ruských paronym se suffixy *-ичн-* a *-ическ-*; např. *динамичный* – *динамический*, *дипломатичный* – *дипломатический*, *драматичный* – *драматический*, *гармоничный* – *гармонический*, *гигиеничный* – *гигиенический*, *лиричный* – *лирический*, *логичный* – *логический*, *поэтичный* – *поэтический*, *практичный* – *практический*, *человечный* – *человеческий*, *эстетичный* – *эстетический*, *экономичный* – *экономический*. Významy těchto paronym, která navrhujeme nazývat **kvazisynonymní**, jsou zpravidla ve vztahu inkluze, přičemž výrazem s širší sémantickou platností je paronymum s příponou *-ическ-*. Značná významová blízkost a překrývající se kolokabilita kvazisynonymních paronym představuje mnohdy problém i pro rodilé mluvčí.

U dvou formálně podobných výrazů se může vyvinout také konverzivní významová opozice. Typickými příklady **konverzivních paronym** jsou předponová slovesa; srov. *Francie выиграла над Швédskем* – *Швédsko проиграло с Francii*, *мазать хлеб маслом* – *намазывать масло на хлеб*, *одевать ребенка в пальто* – *надевать пальто на ребенка*, *стряхнуть снег с валенок* – *отряхнуть валенки от снега*.¹²⁸

Sémantické rozrůznění formálně příbuzných slov může jít tak daleko, že se u nich vyvinou významy v jistém smyslu protikladné. Mluvíme pak o **antonymických paronymech**, jakkoli jsme si vědomi toho, že významová protikladnost není ve všech případech typicky antonymická. Jedná se spíše o různé typy významové opozičnosti, srov. *сlyшет* – *ослышишь*; *благой* ('dobrý') – *блажной* ('bláznivý, podivinský'); *Работать, не покладая рук* ('pracovat bez ustání') – *Работать, не прикладывая рук* ('pracovat, aniž by člověk přiložil ruce k dílu', tj. 'nepracovat'); *оделить детей подарками* ('nadělit dětem několik, resp. hodně, dárků') – *обделить детей подарками* ('při rozdávání dárků nedat dětem žádné dárky').

Nejpočetnější skupinu typických paronym však tvoří slova, mezi nimiž se nevytvořila žádná vyhraněná významová opozice a jejichž významová blízkost prostě souvisí s jejich slovotvornou příbuzností. Srov. *ціlený* – *ціловý*, *читливý* – *цитовý*, *скалні* – *скалнатý*, *soudní* – *soudnický*, *відомий* – *повідомлений*, *ветреній* – *ветровий*, *дрімотний* – *дрімучий*, *слезливий* – *слезливий*, *обсудити* – *осудити* aj.

6.2. Konverzivnost a antonymie

Klasifikací lexikálních opozic podle míry synonymie a homonymie, která se v opozici realizuje, jsme potvrdili, že konverzivnost je typem významové, nikoli formální opozice (tj. je příbuzná synonymii, a ne homonymii). Na rozdíl od typických synonym jsou konverzivní výrazy charakterizovány pouze částečnou shodou (podobností) svého významu. Od dvou dalších lexikálních opozic založených na podobnosti významu, kvazisynonymie a antonymie, se liší tím, že významová odlišnost konverzivních výrazů má specifický charakter – konverzivní výrazy se liší uspořádáním elementů svého situačního významu do významové struktury (tzv. strukturním významem), zatímco kvazisynonyma a antonyma mají strukturní význam stejný (jejich významová odlišnost se týká situační části významu).

Při takovém, na první pohled bezproblémovém odlišení konverzivnosti od antonymie je zarážející zjištění, že některá lexikální konverziva mohou tvořit nejen konverzivní, ale i

¹²⁸ Povšimněme si, že v některých případech analogická česká slovesa nejsou konverzivními paronymy, nýbrž konverzivními homonymy; srov. *mazat chleba máslem* – *mazat máslo na chleba*, *oprášit sníh z kabátu* – *oprášit kabát*.

významově protikladné věty, tj. že se mohou používat i jako antonyma; srov. (1)–(3), kde (b) je významově protikladná (a), zatímco (c) je konverzivní parafrází (a).

- (1) a. *Petr vyhrál nad Honzou.*
b. *Petr prohrál s Honzou.*
c. *Honza prohrál s Petrem.*
- (2) a. *Petr je větší než Honza.*
b. *Petr je menší než Honza.*
c. *Honza je menší než Petr.*
- (3) a. *Petr stojí před Honzou.*
b. *Petr stojí za Honzou.*
c. *Honza stojí za Petrem.*

Protikladnost významu v (1)–(3) vzniká v případě, kdy konverzivní predikáty ve větě pouze zaměníme, aniž bychom provedli konverzi dvou slovesných doplnění. Referenti těchto slovesných doplnění jsou pak v situačním významu daných lexikálních konverzív pokaždé strukturováni jako jiní účastníci situace – např. ve větě (1a) je Petr kognitivním Agentem situace (tím, kdo vítězí) a ve větě (1b) je jejím kognitivním Patientem (tím, kdo je poražen). V konverzivní parafrázi věty (1a) však Petr zůstává kognitivním Agentem; srov. (1c). Věty s protikladným významem je nicméně možné tvořit pouze u části lexikálních konverzív; např. v (4)–(5) je významová protikladnost vět (a) a (b) problematická, ačkoli jejich strukturní parametry jsou analogické větám z (1)–(3). V (6) taková strukturní změna dokonce vede k jazykové chybě.

- (4) a. *Petr dal Honzovi lístek do kina.*
b. *Petr dostal od Honzy lístek do kina.*
- (5) a. *Petr prodal Honzovi auto.*
b. *Petr kupil od Honzy auto.*
- (6) a. *Komise se skládá z nejlepších odborníků.*
b. **Komise tvoří nejlepší odborníky.*

Podle čeho se lexikální konverziva dělí na ta, která mohou fungovat jako antonyma, a ta, která nemohou, není zcela jasné. Zdá se, že jistou roli tu hraje to, do jaké míry má význam predikátů hodnotící povahu. Jako antonyma mohou být používány např. komparativy kvalitativních adjektiv (v pozitivu se jedná o antonyma!) nebo slovesa *vyhrát* a *prohrát*, která rovněž mají výrazně hodnotící charakter – sloveso *vyhrát* hodnotí danou situaci jako pozitivní pro Aktora predikace, zatímco sloveso *prohrát* ji hodnotí negativně. Naproti tomu slovesa *dát* – *dostat*, *prodat* – *koupit* hodnotící povahu nemají; každé sloveso nazývá danou situaci podle role, kterou v ní hraje účastník obsazený v pozici Aktoru. Podobně je tomu i se slovesy *skládat se* – *tvořit* pouze s tím rozdílem, že situace, kterou označují, nemá kognitivního Agenta. Nejedná se tudiž o názvy dějů, ale statických, nehodnotících relací.

6.3. Textová aktualizace situační totožnosti nebo významové odlišnosti dvou konverzivních výrazů

V souvislosti s otázkou vztahu konverzivnosti k synonymii a antonymii skýtají zajímavý materiál kontexty, v nichž jsou (témař) bezprostředně za sebou použity dva vzájemně konverzivní lexémy. Takové kontexty lze rozdělit na dva typy podle toho, jaký aspekt konverzivního vztahu je v nich akcentován – zda paralelním použitím lexikálních konverzív

mluvčí aktualizuje totožnost jejich situačního významu, nebo zda má naopak v úmyslu zdůraznit významový rozdíl mezi nimi (spočívající v odlišné perspektivizaci dané situace). Ve dvojím významovém vyznění paralelního užití lexikálních konverzív se tak projevuje povaha konverzívnosti jako vztahu založeného jednak na částečné shodě významu (příbuznost se synonymií), jednak na jistém druhu významové opozičnosti (která se v některých případech blíží antonymii). Tuto problematiku ilustrujeme kontexty konverzívních sloves *dát*, *dostat*, *дать*, *получить* a *продать*, *купить*, *продать*, *купить*, které jsme čerpali z Českého národního korpusu (ČNK) a z Národního korpusu ruského jazyka (NKRJ).

6.3.1. Aktualizace situační totožnosti lexikálních konverzív

Mluvčí aktualizuje situační totožnost lexikálních konverzív, pokud používá dvě lexikální konverzíva k tomu, aby danou situaci označil co nejkomplexněji (z obou možných úhlů pohledu), nebo aby zdůraznil, že jedna určitá situace se může jevit různě podle toho, z jakého hlediska na ni pohlížíme. V takových případech účastníci jazykově strukturované situace označované daným konverzívním párem odpovídají stále stejným referentům situace reálné jak u prvního, tak u druhého konverzíva; srov. příklad (7), kde Agentem situace „dávání-dostávání“ je u obou sloves Petr, zatímco Recipientem situace je u obou sloves Honza.

(7) *Petr dal Honzovi lístek do kina a Honza dostal od Petra lístek do kina.*

Věta (7) působí značně nepřirozeně a stěží můžeme předpokládat, že by výpovědi takového typu byly časté (alespoň v písemném projevu), což potvrdil i průzkum v ČNK a NKRJ. V jazykových korpusech jsme zaznamenali pouze několik kontextů, které připomínají větu z příkladu (7), jakkoli se v některých aspektech rovněž odlišují. V příkladech (8)–(9) je u prvního slovesa jeden z účastníků situace zevšeobecněn a je konkretizován teprve ve valenční struktuře druhého konverzíva. V příkladu (10) je první konverzívní predikát modifikován modálním slovesem *chtít*, zatímco druhé konverzívum nikoli. Věta (11) představuje případ aktualizace situační totožnosti konverzívních výrazů, které mají formu aktivních participií.

- (8) *Podívejte se, já nemám žádné formální vzdělání vyšší než devátou třídu. Jediné systematické vzdělání, které jsem kdy <dostal>, mi <dalo> vojenské námořnictvo.*
- (9) *Časopis Story vznikl před třemi lety. Začal se <prodávat> a čtenáři ho <kupovali> a redakce byla jen provizorní.*
- (10) *V kalendáři si kdeko listoval. Byli i tací, kteří ho chtěli <koupit>. Jenomže Borovec <neprodá>. Lenin je už dneska stejně vzácný jako kdysi Lennon.*
- (11) *Я думаю, мужчины, <покупающие> проституток, грязнее <продавающих> себя женщин.*

Kontexty (12)–(13) představují jinou variantu výpovědí, v nichž je akcentována denotativní totožnost konverzívních sloves. Nejedná se tu o jednu reálnou situaci, která je mluvčím označena ze dvou různých hledisek, ale o dvě reálné situace (reflektované jako stejná jazykově strukturované situace), z nichž jedna je označena z jiné perspektivy než druhá. Přitom Patientem každé z těchto dvou situací je pokaždé jiný předmět – ve (12) je to nejprve žlutá karta a poté karta červená, v (13) nejprve dvě koruny a pak raketa. Agentem a Recipientem situace však zůstávají stále stejně osoby.

- (12) *To, zda Zeman vyhoví přání některých sociálních demokratů a přistoupí na personální změny, nelze odhadovat. Sám nedávno prohlásil, že žlutou kartu už někteří ministři <dostali> a červenou jim <dá>, až bude mít dostatečné důvody.*
- (13) *V rodné Ostravě jim chodil sbírat míčky. Za jednu hodinu <dostal> dvě koruny a později mu <dali> starou raketu.*

K aktualizaci situacní totožnosti konverzívních výrazů bezesporu dochází i v případech, kdy dvěma konverzívními slovesy označujeme danou situaci bez zřetele na směrovou orientaci dvou dějů, z nichž se skládá. Je příznačné, že pro většinu konverzívních páru neexistuje v přirozených jazycích výraz, který by byl jejich hyperonymem v tom smyslu, že by umožnil danou situaci označit z „neutrální perspektivy“. ¹²⁹ Výjimku představují v řadě jazyků slovesa s významy ‘prodávat’ a ‘kupovat’, za jejichž hyperonymum by bylo možné považovat sloveso s významem ‘obchodovat’ (‘obchodovat’ = ‘prodávat a kupovat’). V ruštině se vedle slovesa *торговать* v podobné funkci používá i kompozitum *купить-продать*, resp. *покупать-продавать*; srov. (14)–(17).¹³⁰

- (14) *Да! — ответил Гриша. — Как будто можно высоко вырасти с мечтой про <купить-продать>.*
- (15) *Их опьяняла сама возможность <покупать-продавать>, да и просто толкаться по улицам у бесчисленных прилавков.*
- (16) *А уже началась эра <«купи-продай»> — неслыханные «фирмы! фирмы! угадывали, как торгнуть государственным же, но в рамках еще неопытных законов, и сразу крупно наскисться.*
- (17) *Он был довольно высокопоставленным служащим какого-то промышленного министерства, но о промышленности разговора никогда не заводил, ему бы только <купить-продать>, наскисться, выгадать.*

6.3.2. Aktualizace významového rozdílu mezi lexikálními konverzívy

Dvě lexikální konverzíva může mluvčí používat i tak, že aktualizuje rozdílnost jejich významu a používá je v podstatě jako dva významově protikladné predikáty. Jedna reálná osoba, o níž je řeč, odpovídá v takových případech u každého konverzíva jinému účastníku jazykově strukturované situace, kterou daná konverzíva označují. Např. v kontextu (18) je otec dětí nejprve Recipientem situace „dávání-dostávání“ (Aktorem slovesa *dostávat*) a poté (v jiném „výskytu“ situace „dávání-dostávání“) je představen jako její Agens (Aktor slovesa *dávat*).

- (18) *Sám má dvě dcery, kterým je pět a osm let. V Praze jim koupil dřevěné loutky a přiznal se, že panenky a plyšáky, které <dostává> od svých fanoušků, <dává> dětem.*

Kognitivní Patiens situace „dávání-dostávání“ přitom může zůstávat stejný, jako v příkladu (18) či (19), anebo se může měnit, být pouze částečný apod.; srov. (20)–(21).

¹²⁹ K této problematice se vracíme ještě na konci sedmé kapitoly.

¹³⁰ Stojí za pozornost, že ruský složený výraz má podobu *купить-продать* (resp. *покупать-продавать*), a nikoli obráceně, tj. *продать-купить* (*продавать-покупать*). Stejně pořadí elementů nacházíme i v nominálním protějšku těchto výrazů – říká se *купля-продажа*, a nikoli *продажа-купля*. J. D. Apresjan považuje pořadí konverzívních sloves ve výrazech uvedeného typu za jeden z nepřímých argumentů pro tvrzení, že v ruštině je pro označení situace „obchodování“ primárním (výchozím) konverzívem sloveso *купить* (resp. *покупать*). V češtině a jiných jazycích tomu však může být jinak.

- (19) *U benzínové stanice Reynolds zahodí peníze do sudu s naftou a rozbije své rolexky, aby neměli čím zaplatit. Odmítne však <dát> únosci prsten, který kdysi <dostal> od umírajícího Jimmyho.*
- (20) *<Dostanete> spoustu peněz. Mně <dáte> deset procent, že? Je to už tak mezinárodní zvyk.*
- (21) *Živnostníci <dostanou> papír a <dají> nám za to prachy.*

U sloves *prodat* a *koupit* jsme rovněž zaznamenali oba typy výskytů, tj. jak kontexty, v nichž kognitivní Patiens (předmět obchodu) zůstává v obou po sobě následujících situacích stejný, tak kontexty, v nichž je kognitivním Patientem první situace jiný předmět než v situaci druhé. Zběžný průzkum ukázal zajímavou skutečnost, a to, že charakter Patientu (zda je různý či stejný v obou situacích) do značné míry souvisí s pořadím dějů, které daná osoba koná. Předmět obchodu zůstává zpravidla stejný v případech, kdy mluvčí sděluje, že určitá osoba nejprve něco kupuje, a totéž pak prodává někomu jinému (zpravidla za jinou cenu); srov. (22)–(26). Naproti tomu s variantou, kdy je předmětem obchodu pokaždé jiný předmět často odpovídá situace, kdy daná osoba nejprve něco prodává, čímž získává potřebné finanční prostředky k tomu, aby zakoupila něco jiného; srov. (27)–(33). V prvních typech případů je tudíž daná osoba nejprve Kupujícím a poté Prodávajícím, zatímco ve druhém typu kontextu je tomu naopak – z Prodávajícího se stává Kupující.

- (22) *Русским же он вообще <продает> дешевле, чем <покупает>, потому что русских до сих пор уважает в память о бывшей ненависти Советского Союза к Израилю.*
- (23) *Главное, нужно было добывать полурагоценные камни для производства, — а их в те времена было не так просто достать, — а потом сбывать готовые изделия, причем <покупать> подешевле, а <продавать> подороже.*
- (24) *Я ему объясняю, что спекуляция — запишите — это когда <покупают> дешево, а <продают> дорого.*
- (25) *А Лихорадов, том <продавал> <купленное>.*
- (26) *Я отрицательно покачал головой, как глухонемой, чтобы не выдать себя акцентом и тем самым не совершить антисоветский поступок, раскрыв всему рынку, что советский человек может опуститься до того, чтобы <продать> в Польше цыганке дубленку, <купленную> в закрытом распределителе при Верховном Совете СССР.*
- (27) *Vladimír Páral přece jenom slétl na zem. <Prodal> vilu v Ústí a <koupil> si byt v Mariánských Lázních. Vychutnává klidnější životní etapu.*
- (28) *Auto, právě jedno z nejrychlejších, která se u nás dají sehnat, <prodal> a <koupil> si využívaného jeepa.*
- (29) *Řekl: "Až mě to nebude bavit, <prodám> obrazy a <koupím> si letenkou do vesmíru. Jedna stojí sto osmdesát tisíc dolarů, za deset let bude levnější.*
- (30) *Každých šest měsíců bude moc Irák <prodat> ropu za dvě miliardy dolarů a <nakoupit> za ně potraviny a humanitární potřeby.*
- (31) *«Волгу» <продадим>, <купим> «Москвича» и на нём покатим в Ленинград, — рассудил Димка.*
- (32) *Бом куру <продам>, бутылку <куплю>.*
- (33) *Всё остальное мы можем <покупать>, <продавая> за рубеж избыток нашего экспортного потенциала.*

V souvislosti s aktualizací protikladných významových rysů lexikálních konverzí jsme zatím zmiňovali příklady, kdy ve dvou po sobě následujících situacích, které jsou

mluvčím reflektovány jako dva výskyty téže jazykově strukturované situace, určitá osoba zastává pokaždé roli jiného účastníka (např. nejdříve je Kupujícím, a poté Prodávajícím), a přitom je jejím partnerem v situaci pokaždé jiná osoba (např. v (27) Vladimír Páral prodává vilu v Ústí někomu jinému, než od koho si kupuje byt v Mariánských lázních). Setkáváme se však i s kontexty, v nichž určitá osoba ve dvou výskytech téže jazykově strukturované situace jedná protikladně vůči stále stejné osobě, tj. dochází k tomu, že dvě zúčastněné osoby (resp. skupiny osob) se ve svých rolích v situaci vzájemně vymění. Téměř všechny zaznamenané kontexty tohoto typu jsou úryvky sportovních komentářů a týkají se „dávání a dostávání gólů“; srov. (34)–(35). Zkušenost hráčů s protikladností obou těchto akcí během zápasu vyjadřuje i frazém *nedáš – dostaneš*; srov. (36)–(37).

- (34) *"Když <dáme> deset gólů a devět <dostaneme>, stačí nám to na vítězství," vysvětlil vedoucí lídra Miroslav Krása jednoduchou taktiku, která mužstvo vynesla do čela.*
- (35) *Řekl, že na fotbalu jsou nejkrásnější góly, kvůli nim chodí diváci na stadion. Proto klidně může mužstvo čtyři góly <dostat>, ale musí jich pět <dát>.*
- (36) *Nejprve měl dvě šance Slovan, naplnilo se však "<nedáš – dostaneš>" a v 9. min.*
- (37) *Fotbalisté pardubického Slovanu však jednobodový zisk vydřeli až v poslední minutě. V úvodu zápasu platilo otřepané rčení <nedáš – dostaneš>. Slovan byl aktivnější, měl šance, vedení se však ujaly Semily.*

Jiný způsob použití dvou lexikálních konverzív s důrazem na jejich protikladnost ilustrují příklady (38)–(39). Věty se slovesy *prodat* a *koupit* jsou záporové a mluvčí jimi sděluje, že daná osoba se situace „obchodování“ nezúčastňuje ani jako Prodávající, ani jako Kupující účastník.

- (38) *Ležela po krk v hermánkové péně, upíjela džus a procítala inzertní stránku novin. Nepořebovala nic <koupit> ani <prodat>, ale od doby, kdy sháněli byt, jí tenhle zvyk zůstal.*
- (39) *А один мужик стоим, вроде ничего не <продаем>, ничего не <покупаем>, стоим себе, не трогает никого.*

Lexikální konverzíva jsou vnímána jako slova s protikladným významem i v kontextech typu (40)–(41), kde se nemluví o žádném konkrétním předmětu obchodu – kognitivní Patiens není specifikován.

- (40) *Na konci filmu říká dlouhovlasý mladík do kamery: "Ne všechno se dá <koupit>. Ne všechno se dá <prodat>. Znám tisíc důležitějších věcí než pohodlí."*
- (41) *Prodáváte ojetý automobil? Dobře <prodat> je stejně umění jako dobré <koupit>. Co tedy dělat, jestliže se rozhodneme vůz, který nám třeba léta dobře sloužil, prodat.*

Naopak v kontextech (42)–(47) se lexikálními konverzívy *prodat*, *koupit*, *продать*, *купить* nevyjadřuje (potenciální) protikladnost činnosti nějaké určité osoby. Konverzíva zde mluvčímu slouží k tomu, aby vyjádřil, jak různorodě lze manipulovat s určitým předmětem, o němž je v daném kontextu řeč. Také v těchto případech jsou konverzíva vnímána spíše jako slova s protikladným významem.

- (42) *Dva jeho členové vyslovili mínění, že ozvěna je osobní majetek, protože její existenci sice nelze ověřit zrakem ani hmatem, ale je možno ji <koupit, prodat>, a tedy i zdanit [...].*
- (43) *Эту информацию можно продать, купить, обменять (ты — мне, я — тебе).*

- (44) Значения эти ужсе превратились в какие-то инвентарные наименования — демократию продавали, покупали, обменивали.
- (45) Страна крестьян-рабов, которых можно было продать, купить, проиграть в карты, была объявлена светочем цивилизации.
- (46) Земля могла продаваться, покупаться и закладываться, правда, в ограниченных рамках.
- (47) Он узнал, что существует толчок, где продают, покупают и меняют пластинки; узнал, где он находится, по каким дням работает.

Tímto ilustračním přehledem jsme samozřejmě zdaleka nevystihli veškerou pestrost a nápaditost, kterou mluvčí (autoři textů) projevují při současném používání lexikálních konverzív *dát*, *dostat* (*дать, получить*) a *prodat*, *koupit* (*продать, купить*) v jednom kratším textovém úseku. Zdá se, že časté a v konkrétních realizacích velmi proměnlivé je především zdůrazňování významového protikladu mezi lexikálními konverzívy, což u některých konverzívních páru může vést k tomu, že je mluvčí intuitivně chápou a používají jako antonyma.

7. Konverzívnost a reciprocita

V odborné literatuře je možné setkat se s názorem, že reciproční konstrukce představují jeden z typů konverzívních výrazů; např. Ondrejovič (1989). Ve snaze prověřit oprávněnost tohoto názoru v rámci námi navrhovaného pojetí konverzívnosti jsme si záhy uvědomili, že skupina výrazů, které nějakým způsobem vyjadřují vzájemnost (reciprocity), je tak široká a různorodá, že seriózní porovnání reciprocity s konverzívností bude možné až poté, co jasně vymezíme a utřídíme skupinu recipročních výrazů. Vzhledem k tomu, že jde o problematiku nikoli triviální, rozhodli jsme se jí věnovat samostatnou kapitolu. Ani tak však nemůžeme říci, že jsme daný problém uchopili v úplnosti a celé šíři.

7.1. Formulace problému

Některá dvou a vícevalenční slovesa mohou tvořit konstrukce vyjadřující, že někteří z účastníků označované situace jsou ve vztahu vzájemnosti, tj. že na sebe navzájem působí stejným způsobem. Takové konstrukce se tradičně nazývají **reciproční** a slovesa, která je tvoří, **reciproční slovesa**. Skupina recipročních sloves je značně rozsáhlá a různorodá. Příklady konstrukcí sémanticky odlišných typů sloves, které budeme považovat za reciproční jsou uvedeny v (1)–(4).

- (1) *Petr a Honza se pozdravili.*
- (2) *Petr a Honza se spolu hádali.*
- (3) *Naše zahrady spolu sousedí.*
- (4) *Petr a Honza seděli vedle sebe.*

Význam reciproční konstrukce lze v typických případech parafrázovat jako konjunkci dvou aktivních konstrukcí daného recipročního slovesa; srov. (1')–(3'). Taková souvětí v jistém smyslu připomínají konjunkce dvou konverzívních vět, které pomocí různých predikátů označují stejnou situaci pokaždé z jiné perspektivy; srov. (5). Oba typy těchto souřadných souvětí jsou tvořeny dvěma aktivními konstrukcemi, v nichž účastníci dané situace zaujmají jiná místa v hierarchii syntaktických pozic, a vyjadřují tudíž odlišnou perspektivu vzhledem k označované situaci. Na tomto základě budeme srovnávat podstatu konverzívních a recipročních konstrukcí a ukážeme, že přes určitou podobnost patrnou při zběžném porovnání se oba uvedené typy konstrukcí podstatně odlišují.

- (1') *Petr pozdravil Honzu a zároveň Honza pozdravil Petra.*
- (2') *Petr se hádal s Honzou a zároveň Honza se hádal s Petrem.*
- (3') *Naše zahrada sousedí s vaší zahradou a zároveň vaše zahrada sousedí s naší zahradou.*
- (4') *Petr seděl vedle Honzy a zároveň Honza seděl vedle Petra.*
- (5) *Petr prodal Honzovi auto a Honza si koupil od Petra auto.*

Reciproční slovesa a reciproční konstrukce je jistě možné trídit a popisovat z různých hledisek: např. na základě formálních vlastností recipročních konstrukcí, valenčních parametrů recipročních sloves nebo na základě porovnání významu a pravdivostních podmínek dvou aktivních konstrukcí (resp. i reciproční konstrukce) určitého slovesa. Z hlediska srovnání reciprocity s konverzívností, která je naším cílem, se nám jako nejvýhodnější přístup a vlastní klíč k uchopení předeslané problematiky jeví kritérium poslední. Pokusíme se tedy obsáhlou skupinu recipročních sloves nejprve utřídit a zpřehlednit

na základě srovnání pravdivostních podmínek dvou aktivních konstrukcí recipročního slovesa a teprve poté přistoupíme ke srovnání jednotlivých typů recipročních predikátů s konverzivními slovesy.

7.2. Reciprocita ve FGP a v některých jiných jazykových teoriích

Pro pojetí reciprocity, které chceme v této práci navrhnout a použít jako východisko pro porovnání reciprocity se vztahem konverze, jsou důležité dva přístupy: jednak koncepce reciprocity vypracovaná Jarmilou Panevovou v terminologickém rámci FGP a jednak koncepce V. S. Chrakovského vycházející z tradic moderní petrohradské a moskevské lingvistiky.¹³¹ Oba přístupy krátce představíme.

Panевová (1999a) vyčleňuje mezi slovesy skupinu sloves potenciálně recipročních, tj. takových, která za určitých podmínek mohou vytvářet reciproční konstrukce s významem vzájemného děje. V recipročních konstrukcích jde o speciální užití základního valenčního rámce daného slovesa. Aktanty, které mohou vstupovat do recipročního vztahu, jsou ve valenčním rámci slovesa značeny indexem R. Např. *pozdravit Act^R*, *Pat^R*. Podmínky pro vytvoření reciproční konstrukce, tedy pro uplatnění indexu R, jsou podle Panevové následující:

- a) sloveso není rozvito takovým určením, které se „sémanticky“ vztahuje jen k některému ze zúčastněných aktantů (např. *Honza si vzal Marii z lásky ≠ Honza a Marie se vzali z lásky*);
- b) aktanty dotčené reciprokalizací musejí mít stejnou hodnotu co do své kontextové zapojenosti (např. *Honza a Marie se viděli* má parafrázi *Honza viděl Marii a Marie viděla Honzu*, zatímco *Včera se viděli Honza a Marie* se parafrázuje jako *Včera viděl Honza Marii a zároveň viděla Marie Honzu*);
- c) aktanty vstupující do vztahu R jsou sémanticky homogenní (oba životné, nebo oba neživotné).

První dvě kritéria se týkají významové stavby výchozích aktivních konstrukcí recipročního slovesa, třetí kritérium je kladeno na sémantický charakter aktantů dotčených reciprokalizací, a tudíž do značné míry souvisí s lexikálním významem predikátu. Autorka třídí reciproční konstrukce na základě valenčních parametrů recipročních sloves, tj. na základě toho, které aktanty slovesa mohou vstupovat do recipročního vztahu (kterým aktantům se připisuje index R). V článku je uvedeno pouze syntaktické třídění recipročních sloves, třídění na základě sémantických distinkcí zohledněno není. Za sémantickou distinkcí relevantní pro třídění recipročních sloves považujeme např. rozdíl mezi slovesy *hádat se* a *pozdravit*. Aktivní a reciproční konstrukce v (6) mají stejné pravdivostní podmínky, zatímco v (7) tomu tak není.

(6) *Petr se hádal s Honzou. ≡ Petr a Honza se hádali.*¹³²

(7) *Petr pozdravil Honzu ≠ Petr a Honza se pozdravili.*

Autorka dále zkoumá formální prostředky recipročních konstrukcí a dochází k závěru, že vlastním gramatickým prostředkem sloužícím k vyjádření reciprocity v češtině je reflexivní зайmeno *se*, *si*, které se připojuje ke slovesu (pokud výchozí sloveso není reflexivum tantum). Kromě toho může být reciprocita v češtině vyjádřena i explicitně, lexikálními prostředky, pomocí výrazů typu: *navzájem*, *spolu*, *mezi sebou*, *k sobě*, *od sebe*, *jeden druhého* apod.

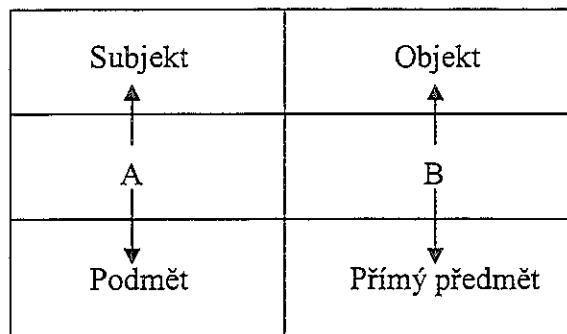
¹³¹ Srov. Panevová (1999a), Chrakovskij (1981).

¹³² Tato významová ekvivalence platí s určitými výhradami, které podrobněji komentujeme v oddíle 7.4.2.

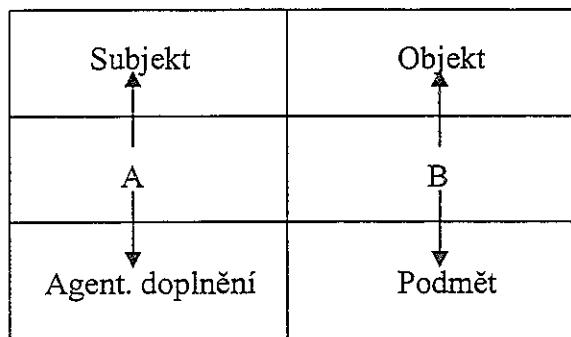
Aktanty dotčené reciprocitou jsou v reciproční konstrukci vyjádřeny koordinovaným nebo plurálovým větným členem, predikát má rovněž tvar množného čísla.

Jestliže Panevová (1999a) chápe reciprocity jako „speciální typ použití valenčních rámců jistých sloves“, která vyčleňuje a dále třídí na základě syntaktických kritérií, Chrakovskij (1981) nemluví o recipročních slovesech jako takových, ale pouze o recipročních konstrukcích, které srovnává s konstrukcemi aktivními, pasivními a reflexivními z hlediska změn v diatezi predikátu, k nimž v jednotlivých konstrukčních typech dochází. Slovesnou diatezi autor chápe nestandardně nejen jako usouvzažnění syntaktických aktantů s aktanty sémantickými, ale i s jejich referenty. Oproti klasickému Cholodovičovu pojetí (Cholodovič 1970) Chrakovskij ve slovesné diatezi zohledňuje i elementy referenční, které jsou sice pro popis aktivních a pasivních konstrukcí irrelevantní, avšak v případě reflexív a reciproka umožňují názorně ukázat, v čem spočívají specifika významu těchto konstrukcí v porovnání s významem výchozí aktivní konstrukce daného slovesa. Uvedeme zde příklady všech čtyř konstrukčních typů derivovaných od slovesa *причесать*. V prvním řádku tabulky Chrakovskij zapisuje sémantické aktanty slovesa (v naší upravené verzi FGP těmito elementům odpovídají kognitivní role účastníků situace, tj. elementy situačního významu predikátu), ve druhém řádku jsou referenti aktantů značení proměnnými, ve třetím řádku pak aktanty syntaktické. Názvy rolí sémantických a syntaktických aktantů překládáme z originálu.

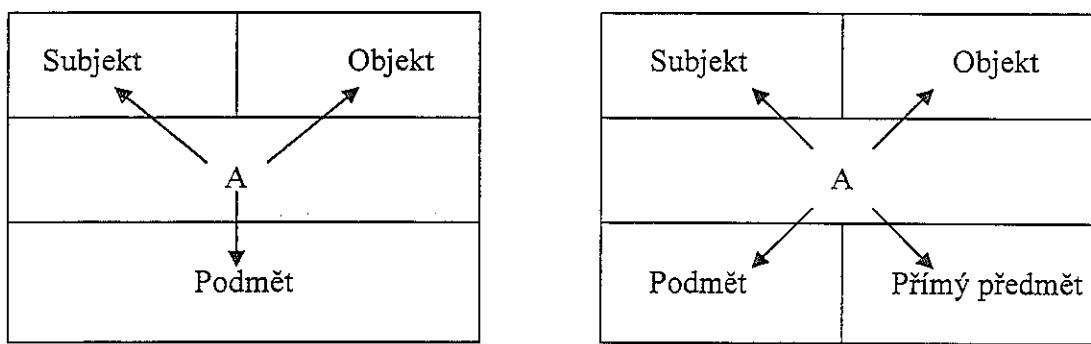
1. Aktivní konstrukce: *Оля причесала Машу*.

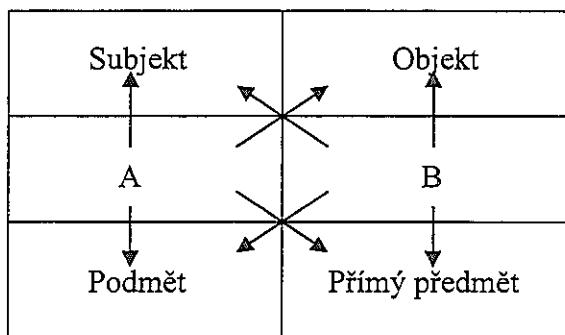
2. Pasivní konstrukce: *Маша была причесана Олей*.

3. Reflexivní konstrukce: *Оля причесалась, Оля причесала себя.*

4. Reciproční konstrukce: *Оля и Маша причесали друг друга.*

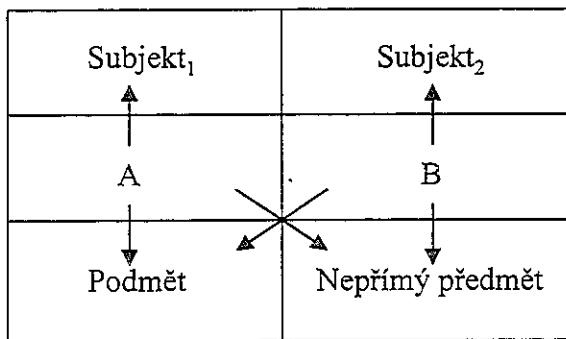
Z uvedených schémat vidíme, že v aktivní a pasivní konstrukci odpovídá každému referentu situace jak na sémantické, tak na syntaktické úrovni právě jedna role; v reflexivní konstrukci jednomu referentu odpovídají dvě sémantické role a jedna role syntaktická (resp. dvě syntaktické role, pokud je reflexivnost vyjádřena zvratným zájmenem v platnosti větného členu); u konstrukce reciproční pak každému referentu odpovídají dvě sémantické role a v ruštině i dvě role syntaktické (druhou syntaktickou valenci obsazuje reciproční výraz *друг друга*). Co se týče sémantického charakteru sloves tvořících reciproční konstrukce, Chrakovskij upozorňuje na to, že reciproční konstrukce se tvoří jednak od sloves „dynamických“, jednak od sloves „statických“. Termíny „statická“ a „dynamická“ slovesa nepovažujeme za šťastné, neboť svádějí k tomu, že slovesa „statická“ považujeme za stavová a slovesa „dynamická“ za dějová. Takový výklad, jakkoli v lingvistice vžitý, je však v daném případě nesprávný, neboť Chrakovskij vymezuje „statická“ a „dynamická“ slovesa v recipročních konstrukcích na jiném základě. Mezi „statickými“ predikáty tak mohou figurovat i slovesa ryze dějová jako např. *снорутъ*.

Hranici mezi „statickými“ a „dynamickými“ slovesy Chrakovskij vede především na základě toho, zda jsou dvě aktivní konstrukce daného slovesa ve vztahu vzájemného vyplývání či nikoli. Pro „statická“ reciproční slovesa platí, že jedna aktivní konstrukce daného slovesa implikuje druhou, k ní obrácenou, aktivní konstrukci. U sloves „dynamických“ tomu tak není. Srov. příklady (8) a (9), kde věta (a) implikuje větu (b), a na druhé straně (10), kde vztah vyplývání mezi větami (a) a (b) není.

- (8) a. *Коля спорит с Петей.*
b. *Петя спорит с Колей.*
- (9) a. *Лес находится возле деревни.*
b. *Деревня находится возле леса.*
- (10) a. *Оля причесала Машу.*
b. *Маша причесала Олю.*

„Statická“ slovesa tvořící reciproční konstrukce Chrakovskij nazývá také **symetrickými predikáty** (ve shodě s Iomdinem (1980)) a vzájemnou logickou podmíněnost aktivních konstrukcí symetrických predikátů vysvětluje tím, že jejich sémantické aktanty vyjadřují stejnou sémantickou roli. „Takové role se obvykle nazývají sdruženými subjekty nebo objekty [Cholodovič (1978)]. V každé ze dvou aktivních konstrukcí se fixuje odlišná perspektiva sdružených rolí [Lejkina (1978)] a jména s témito rolemi zaujmají v obou aktivních konstrukcích pozice jiných syntaktických aktantů“.¹³³ Proto i zápis reciproční diateze symetrických predikátů je u Chrakovského poněkud odlišný od zápisu reciproční diateze „dynamických“ sloves: každému referentu situace odpovídá pouze jeden sémantický aktant (srov. níže schéma reciproční diateze slovesa *спорить*). Také k tomuto způsobu zápisu je možné mít výhrady – není např. jasné, proč jsou sémantické role indexovány, když referenční odlišení účastníků je vyjádřeno druhým rádkem tabulky.

Reciproční konstrukce symetrického predikátu: *Коля и Петя спорят друг с другом.*

Naopak „dynamická“ slovesa mají sémantické aktanty s odlišnými sémantickými rolemi a reciproční diateze zdvojuje vzájemné usouvztažnění referentů situace se sémantickými aktanty – každý referent plní v situaci označované reciproční konstrukcí dvě sémantické role najednou (srov. výše uvedená schémata aktivní a reciproční diateze slovesa *причесать*).

¹³³ «Такие роли предложено называть сопряжёнными субъектами или объектами [Холодович 1978]. Вместе с тем в каждой из двух АК фиксируется разная фокусировка сопряжённых ролей [Лейкина 1978], и имена этих ролей занимают в обеих АК позиции разных синтаксических актантов.» Chrakovskij (1981/1999), s. 87.

7.3. Reciproční konstrukce a reciproční slovesa

Jak vidíme, pojmy *reciproční konstrukce* a *reciproční sloveso* jsou Panevovou (1999a) a Chrakovským (1981) vymezovány odlišně a rovněž konstrukce a slovesa spadající pod tyto pojmy jsou třídeny na jiných základech. Vzhledem k tomu, že se snažíme pracovat v terminologickém rámci FGP, vyjdeme z pojetí Panevové a k přístupu Chrakovského přihlédneme jen v dílčích ohledech. Reciproční konstrukce vymezíme na základě jejich významu a formálních příznaků. Za **reciproční konstrukci** (RcK) budeme předběžně považovat konstrukci, která vyjadřuje, že některá doplnění daného slovesa jsou v recipročním vztahu, tj. že na sebe vzájemně působí stejným způsobem. Zda jde o vztah vzájemného děje, nebo o vztah vzájemného statického symetrického působení (symetrické orientace v prostoru nebo v čase), záleží jednak na typu RcK, jednak na sémantické povaze každého slovesa. Srov. reciproční konstrukce dějových sloves *pozdravit*, *hádat se* v (1), (2), a na druhé straně reciproční konstrukci stavového slovesa *sousedit* v (3) a předložkovou RcK v (4).

- (1) *Petr a Honza se pozdravili.*
- (2) *Petr a Honza se spolu hádali.*
- (3) *Naše zahrady spolu sousedí.*
- (4) *Petr a Honza seděli vedle sebe.*

Důležitý rozdíl, který oproti Panevové vnášíme do pojetí reciproční konstrukce, spočívá v tom, že za reciproční konstrukce v obecném smyslu budeme považovat nejen věty typu (1)–(3), ale i konstrukce typu (4), tj. konstrukce označující symetrické prostorové a časové vztahy mezi předměty, v nichž hlavním elementem zodpovědným za reciproční význam není samo sloveso, ale předložka se symetrickým prostorovým nebo časovým významem. Také konstrukce typu (4) totiž obecně vyjadřují, že „dva objekty na sebe vzájemně působí stejným způsobem“. Kromě toho konstrukce typu (4) splňují i hlavní formální kritérium recipročních konstrukcí, totiž že reciprokalizovaná slovesná doplnění jsou v RcK vyjádřena koordinovaným nebo plurálovým větným členem. Sloveso v RcK spojuje fakticky dvě doplnění aktivní konstrukce v jedno (plurálové nebo koordinované) slovesné doplnění. Pokud reciprokalizované aktanty stojí v pozici syntaktického subjektu, má v důsledku syntaktické shody formu množného čísla i samotný predikát.

Reciproční konstrukce jsou tedy v zásadě dvojího typu: vlastní a předložkové RcK. Nejprve zběžně charakterizujeme předložkové RcK, neboť se v rámci recipročních konstrukcí poměrně jasně vyčleňují jak z hlediska významu, tak z hlediska formy, a poté se vrátíme k charakteristice vlastních RcK, které představují jádro dané kategorie. **Předložkové reciproční konstrukce** označují symetrické relace předmětů v prostoru a v čase. Mohou být tvořeny jak dějovými, tak stavovými slovesy. Sémantický charakter slovesa, počet jeho valenčních doplnění atd. není důležitý, důležité je, zda sloveso může připojovat volné doplnění s významem místním nebo časovým. Jak již bylo řečeno, za reciproční význam konstrukce v těchto případech odpovídá předložka, kterou je ke slovesu připojeno volné doplnění místa nebo času; v češtině např. symetrická předložka *vedle* nebo konverzivní předložky *nad* – *pod*, *před* – *za*, *před* – *po*, v ruštině symetrické předložky *воклє* a *предом* a konverzivní předložky *над* – *под*, *непод* – *за*, *непод* – *надле*. Důležitým formálním příznakem předložkových RcK je tudíž nejen koordinovaný nebo plurálový větný člen vzniklý z reciprokalizovaných slovesných doplnění, ale i předložka označující symetrické prostorové a časové relace mezi předměty, resp. osobami nacházejícími se v určitém stavu

nebo konajícími určitý děj. V předložkové RcK po této předložce následuje reflexivní zájmeno v pádu, který daná předložka vyžaduje. To je důležitý formální rys předložkových RcK. Pokud předložka připojuje jméno, nejedná se o RcK, jakkoli by podmětem věty byl plurálový větný člen. Srov. (11), (13) na jedné straně, které jsou předložkovými RcK a (12), (14) na straně druhé, kde předložka připojující volné doplnění nevyjadřuje symetrickou relaci. Slovesná forma se v předložkových RcK nijak nemění (nedochází k reflexivizaci jako ve vlastních RcK, ani se nepoužívají reciproční výrazy typu *navzájem*, *vzájemně*, *spolu*).

- (11) *Petr a Honza seděli vedle sebe.*
- (12) *Petr a Honza seděli na zemi.*
- (13) *Čeština a dějepis byly po sobě.*
- (14) *Čeština a dějepis byly ve čtvrtek.*

Za **vlastní reciproční konstrukce** budeme považovat všechny ostatní RcK, které nejsou předložkovými RcK. Význam vlastních RcK je obtížné zformulovat tak, abychom vlastní RcK jednoznačně vymezili vůči předložkovým RcK. Nejvýraznějším distinkčním rysem mezi oběma skupinami recipročních konstrukcí je skutečnost, že reciproční význam vlastních RcK není vázán na přítomnost nějaké speciální předložky v konstrukci, ale souvisí s jistými sémantickými dispozicemi predikátu, který RcK tvoří: např. jaký je valenční potenciál slovesa, zda sloveso může připojovat životná volná doplnění typu Benefaktora, zda minimálně dvě slovesná doplnění mohou být sémanticky homogenní co do životnosti apod. Typické vlastní RcK jsou tvořeny od dějových sloves a vyjadřují, že dva subjekty vůči sobě navzájem konají stejný děj; srov. (1), (2). Existují však i RcK, které vyjadřují vzájemné statické působení dvou předmětů (tj. v podstatě symetrickou prostorovou relaci mezi nimi), a přesto nejsou předložkovými RcK, neboť neobsahují žádnou předložku se symetrickým prostorovým nebo časovým významem. Jedná se o vlastní RcK tvořené poměrně omezenou skupinou sloves, které navrhujeme nazývat symetrickými predikáty (podrobněji viz kapitola 4.2.); srov. příklad (3). RcK tvořené symetrickými predikáty tvoří přechodné pásmo mezi vlastními a předložkovými RcK – svým významem mají blíže k předložkovým RcK, svými formálními příznaky naopak k vlastním RcK, kam je také budeme řadit.

Pro vlastní RcK je dále typické, že do recipročního vztahu vstupují pouze valenční doplnění slovesa; srov. (1)–(3). Na druhou stranu existuje řada RcK vyjadřujících vzájemný děj dvou subjektů, v nichž je reciprokalizováno jedno valenční a jedno nevalenční slovesné doplnění. Nevalenčním doplněním zpravidla bývá Benefaktor; srov. (15)–(17) a další: *vzájemně si číst pohádky*, *vzájemně si ušít šaty*, *vzájemně si vyprat prádlo*, *vzájemně si uklidit v pokoji* apod. Také takové RcK budeme řadit mezi vlastní RcK, a to jak na základě významu, který vyjadřují (vzájemný děj dvou subjektů, nikoli symetrickou prostorovou relaci mezi nimi), tak na základě skutečnosti, že reciprocity není vyjadřována předložkou.

- (15) *Honza a Marie si vzájemně kupili dárek.*
- (16) *Honza a Marie si vzájemně psali dopisy.*
- (17) *Marie a Alžběta si vzájemně zpívaly písničky.*

Vlastní reciproční konstrukce jsou vymezeny jako prototypická kategorie s elementy centrálními (prototypickými) a více či méně periferními. Centrálními jsou RcK tvořené dějovými slovesy, u nichž do recipročního vztahu vstupují pouze valenční doplnění (tj. reciprokalizace se cele týká valenčních rámců sloves). Elementy periferní pak představují jednak RcK tvořené dějovými slovesy, u nichž je reciprokalizováno jedno valenční a jedno nevalenční doplnění (většinou Benefaktor), jednak RcK tvořené symetrickými predikáty, které vyjadřují prostorové relace mezi dvěma objekty podobně jako předložkové RcK.

Kromě koordinovaného nebo plurálového větného členu zastupujícího v RcK reciprokalizované aktanty patří k formálním příznakům vlastních RCK v češtině a v ruštině následující výrazové prostředky:

- reflexivní forma slovesná (v češtině vyjadřovaná reflexivním zájmenem *se/si*, v ruštině reflexivním postfixem *-ся*);
- reciproční výrazy adverbiálního a zájmenného charakteru (české *vzájemně*, *navzájem*, *spolu*, *jeden druhého*; ruské *друг друга*).

Tyto specifické formální příznaky vlastních RCK však nejsou obligatorní, neboť některá slovesa jak v češtině, tak v ruštině tvoří vlastní RCK, které se nevyznačují ani jedním z nich. Koordinované, resp. plurálové vyjádření reciprokalizovaných aktantů však mají. Taková jsou např. slovesa *hraničit*, *sousedit*, *граничить*, *соприимь*.¹³⁴ Srov. (3), (18), (19).

(3) *Naše zahrady sousedí.*

(18) *Наши участки граничат.*

(19) *Петя и Коля спорят.*

Explicitní reciproční výrazy se používají zvláště v případech, kdy konstrukce s reflexivním slovesem může mít jak reciproční, tak reflexivní interpretaci. Srov. větu (20), která má dvě interpretace, a větu (21), která má pouze jednu.

(20) *Marie a Alžběta se učesaly.*

a. 'Marie učesala Alžbětu a Alžběta učesala Marii.'

b. 'Marie učesala sebe a Alžběta učesala sebe.'

(21) *Marie a Alžběta se vzájemně učesaly.*

'Marie učesala Alžbětu a Alžběta učesala Marii.'

V ruštině se explicitní prostředky vyjádření reciprocity používají častěji než v češtině, v níž je dominantním prostředkem reflexivní slovesná forma. I při zběžném pročtení ilustrativních příkladů ruských vlastních RCK (načerpaných z Internetu) a jejich českých ekvivalentů však vidíme, že tímto tvrzením není problematika překladu ruských a českých vlastních RCK zdaleka vyčerpána. Pravidlo „ruské zájmeno *друг друга*“ → „česká reflexivní forma slovesná“ není zdaleka přímočaré a absolutní. V této oblasti je jistě ještě mnoho prostoru pro komparativní práci, která však na tomto místě není naším prvořadým úkolem.¹³⁵

Россия и Европа нужны друг другу. – Rusko a Evropa se vzájemně potřebují.

Делайте друг другу приятное, дарите подарки. – Дělejte si navzájem příjemné věci, dávejte si dárky.

Афганские солдаты и полицейские перестреляли друг друга. – Afghánští vojáci a policisté se navzájem (spolu) postříleli.

Пока еще трудно сказать, действительно ли вы созданы друг для друга. – Zatím je těžké říci, zda jste skutečně jeden pro druhého (pro sebe navzájem) stvořeni.

Что могут дать друг другу Россия и ЕС? – Co si může vzájemně dát Rusko a EU?

Россия и Европа сделали еще один шаг навстречу друг другу. – Rusko a Evropa udělaly vůči sobě ještě jeden vstřícný krok.

¹³⁴ RCK těchto sloves mohou i nemusí obsahovat explicitní reciproční výraz, nikdy však neobsahují sloveso v reflexivním tvaru.

¹³⁵ Touto problematikou jsme se podrobněji zabývali v článku Marková (ruk.).

Супруги, изменяющие друг другу – manželé, kteří jsou si nevěrní

Как свести с ума друг друга. – Jak se navzájem pobláznit.

Школьники продают друг другу вину. – Školáci si vzájemně prodávají vši.

Россия и США будут извещать друг друга о сомнительных сделках. – Rusko a USA se budou vzájemně informovat o podezřelých případech.

Подходим ли мы друг другу? – Hodíme se k sobě?

Трое родственников оборвали друг другу уши. – Tři příbuzní si navzájem utrhli uši.

Мы с Петром говорим друг другу то, что думаем. – Já a Petr si všechno říkáme na rovinu.

Как вы относитесь друг к другу? – Jaký máte k sobě (navzájem) vztah?

Мы врем дружим друг другу. Причем, в глаза. – Lžeme jeden druhému / lžeme si / navzájem si lžeme, a to do očí.

Они не делятся друг с другом своими проблемами. – Neschílí spolu své problémy.

При этом он сравнивает цилиндры, сопоставляя их друг с другом, выбирает следующий по величине цилиндр и ставит его в ряд. – Přitom navzájem porovnává válce, vybírá ten, který svou velikostí následuje, a klade jej do řady.

Пары упорядоченных по цвету табличек ясно отделяются друг от друга планками. – Párky destiček srovnanych podle barev jsou od sebe zřetelně odděleny lištami.

Учитель выбирает две таблички, наиболее контрастные по тону, и сравнивает их друг с другом. – Učitel vybírá dvě co nejkontrastnější destičky a vzájemně je porovnává.

Příslovce *spolu*, které uvádíme mezi explicitními recipročními prostředky, je víceznačné – může vyjadřovat jak význam reciproční (22), tak význam souběžného konání děje nebo spolupráce dvou subjektů (23). Proto jsou některé konstrukce s tímto příslovcem dvojznačné (24), ačkoli, jak se zdá, ve většině případů je homonymie vyřešena kompatibilitou pouze jednoho z možných významů příslovce *spolu* s lexikálním významem daného slovesa.

(22) *Petr a Honza si spolu dopisují; Petr a Honza se spolu kamarádí; Petr a Honza spolu sousedi;*

(23) *Petr a Honza se spolu dívají na televizi; Petr a Honza spolu něco kutí; Petr a Honza spolu pracují; Petr a Honza spolu piší domácí úkoly.*

(24) *Petr a Honza se spolu učí.*

a. ‘Petr se něco učí a Honza se na tomtéž místě a v tutéž dobu také něco učí’

b. ‘Petr učí Honzu a zároveň Honza učí Petra’

Petr a Honza spolu zápasí.

a. ‘Petr zápasí s nějakým protivníkem a Honza také zápasí s tímto protivníkem, přičemž Petr a Honza postupují koordinovaně’

b. ‘Petr zápasí s Honzou a zároveň Honza zápasí s Petrem’

Souvislost mezi vlastními a předložkovými RcK se dále ozřejmí, uvědomíme-li si, že vlastní a předložkové RcK se mohou vzájemně kombinovat. Takové případy sice nejsou časté a pohybují se na hranici přípustnosti, na druhou stranu však zjevně existují. Srov. (25)–(27).

(25) *Marie a Alžběta si vedle sebe povídaly.*

(26) *Marie a Alžběta si vedle sebe vzájemně šily šaty.*

(27) *Fatima, Dita, Zlata a Porcia probudily se skoro náhle a současně z bezvědomí – a spatřily se vedle sebe. (ČNK)*

Jazykové intuici českého mluvčího by jistě lépe vyhovovalo, kdyby ve větách (25)–(27) byly použity dvě reciproční konstrukce – jedna vlastní a druhá předložková. Srov. (28)–

(30). Nicméně i syntetické vyjádření dvojí reciprocity u jednoho slovesa je v češtině zřejmě možné. To svědčí o tom, že distinkce mezi vlastními a předložkovými RcK je poměrně hluboká a závažná.

- (28) *Marie a Alžběta seděly vedle sebe a povídaly si.*
- (29) *Marie a Alžběta si vzájemně šily šaty a přitom seděly vedle sebe.*
- (30) *Fatima, Dita, Zia a Porcia se náhle a skoro současně probudily z bezvědomí – a spatřily, že jsou vedle sebe.*

Obecné vymezení významu RcK tak, jak jsme jej zformulovali na začátku této kapitoly, nastoluje ještě jednu otázku: totiž kolik slovesných doplnění vlastně může vstupovat do recipročního vztahu? Je zcela zřejmé, že typicky jsou reciprokalizována pouze dvě slovesná doplnění. Tento typ reciprokalizace ilustrují všechny dosud uváděné příklady kromě (25)–(27), kde je větší počet reciprokalizovaných doplnění způsoben kombinací vlastní a předložkové RcK u jednoho slovesa. Panevová (1999) však uvádí i příklad vlastní RcK, v níž jsou reciprokalizací zasažena tři slovesná doplnění; srov. (31). A pokud zohledníme možnost kombinace vlastní RcK s RcK předložkovou, můžeme uvažovat i o reciprokalizaci čtyř (!) slovesných doplnění; srov. (32). Na druhou stranu, ačkoli v (31) a (32) jsou reciprokalizována více než dvě slovesná doplnění, je intuitivně zřejmé, že v (31) a (32) se mluví o vzájemném vztahu dvou subjektů (Petr a Honza, resp. Marie a Alžběty). Obecné vymezení významu reciproční konstrukce tedy zřejmě obsahuje nějaký rozpor – počet slovesných doplnění, která jsou v RcK reciprokalizována (tj. buď úplně „škrtnuta“ nebo nahrazena reflexivním elementem), nemusí být vždy stejný jako počet subjektů, o nichž určitá RcK tvrdí, že jsou ve vzájemném recipročním vztahu. Zdá se, že počet reciprokalizovaných slovesných doplnění souvisí spíše s formálními příznaky RcK, vytvořené od toho kterého slovesa, zatímco to, co RcK obecně vyjadřuje (obecný význam RcK), lze prostřednictvím pojmu slovesného doplnění formulovat jen těžko.

- (31) *Petr a Honza spolu mluvili o sobě navzájem*
- (32) *Marie a Alžběta si vedle sebe spolu povídali o sobě navzájem.*

Podobný problém nastává i v případech, kdy RcK obsahuje větší počet výrazů v koordinovaném větném členu, než jsou dva. Jak můžeme význam (33) a (34) formulovat prostřednictvím reciprocity slovesných doplnění, když slovesa *pozdravit* a *hádat se* jsou pouze dvouvalenční, obě reciprokalizují pouze svá valenční doplnění a přitom koordinovaný větný člen v obou případech obsahuje více než dva výrazy? K tomuto závažnému problému se ještě vrátíme v oddíle 7.4.4. a zatím budeme uvažovat jen o takových RcK, které označují reciprocity pouze dvou elementů, tj. budeme brát v úvahu pouze RcK typu (1) a (2), a nikoli (33) nebo (34).

- (1) *Petr a Honza se pozdravili.*
- (2) *Petr a Honza se spolu hádali.*
- (33) *Petr, Honza a Jakub se pozdravili.*
- (34) *Petr, Honza, Jakub a Ondra se spolu hádali.*

Vycházejíce z vymezení RcK předběžně zformulovaného na začátku tohoto oddílu, budeme za reciproční slovesa považovat všechna slovesa, která mohou za jistých podmínek tvořit reciproční konstrukce. Analogicky k dělení recipročních konstrukcí na vlastní RcK a předložkové RcK budeme rozlišovat dva obecné typy recipročních sloves: reciproční slovesa vlastní a předložková. **Vlastní reciproční slovesa** jsou slovesa, která mohou za určitých

podmínek tvořit vlastní RcK. **Předložková reciproční slovesa** jsou slovesa, která mohou za určitých podmínek a pomocí předložek se symetrickým významem místním nebo časovým tvořit předložkové RCK.

Podmínky nezbytné pro to, aby z potenciálně recipročního slovesa bylo možné utvořit reciproční konstrukci, formulovala Panevová (1999a). Ze tří kritérií, která autorka uvádí, považujeme za nejdůležitější to, které praví, že dva reciprokalizované aktanty musejí být buď oba životné, nebo oba neživotné. Toto kritérium do jisté míry souvisí s lexikálním významem slovesa a může nám pomoci vyčlenit v rámci lexikonu skupinu recipročních sloves, zatímco zbývající dvě kritéria (charakter volných doplnění, která rozvíjejí AK daného slovesa, a kontextová zapojenost, resp. nezapojenost, aktantů, které mohou být reciprokalizovány) mají povahu syntaktickou a charakterizují reciproční konstrukce jako syntaktické jednotky, a nikoli reciproční slovesa coby jednotky lexikální.

Jako jediná nezbytná podmínka kladená na sloveso k tomu, aby mohlo tvořit RCK, se nám jeví požadavek, aby bylo možné u daného slovesa obsadit pozice doplnění, která vstupují do recipročního vztahu, výrazy homogenními co do životnosti. Toto kritérium je obecně platné pro všechny typy recipročních sloves, jisté nedůslednosti jsou přípustné pouze mezi předložkovými recipročními slovesy. U inherentně recipročních sloves, která jsou typem vlastních reciprok (viz níže), je toto kritérium ve většině případů automaticky splněno, protože životnost, resp. neživotnost obou reciprokalizovaných aktantů se předpokládá lexikálním významem těchto sloves. Např. věta (35a) je smysluplná pouze v případě, kdy slovo *Honza* neoznačuje osobu (živého člověka), ale je užito metonymicky ve smyslu „Honzův dům“ nebo „Honzův pozemek“. I v takovém případě je však reciproční konstrukce přípustná pouze s výhradami. Podobně věta (36a) nemůže v žádném případě znamenat „Honza se oženil s košili“; sloveso *vzít si* je zde nutně užito v jiném významu než inherentně recipročním, o čemž svědčí i nemožnost reciproční konstrukce.

- (35) a. *Honza sousedi s továrnou.*
b. *?Honza a továrna spolu sousedi.*
- (36) a. *Honza si vzal košili.*
b. **Honza a koště se vzali.*

Na druhou stranu mohou být některá inherentně reciproční slovesa používána i v kontextech, kdy jeden jejich aktant označuje osobu a druhý neživotný objekt. Jedná se o sekundární významy inherentně recipročních sloves, v nichž dochází k porušení symetričnosti vztahu obou účastníků (každý účastník plní v situaci jinou kognitivní roli), a slovesa v takových významech netvoří reciproční konstrukce. Srov. (38).

- (38) a. *Honza zápasi s překážkami.*
b. **Honza a překážky spolu zápasi.*

U potenciálně recipročních sloves není sémantická homogenitě reciprokalizovatelných doplnění tak úzce spojena s lexikálním významem slovesa. Např. sloveso *obejmout* v (39) a (40) vyjadřuje stejný význam, ale pouze z (40) by bylo možné vytvořit reciproční konstrukci (s odlišným situačním významem; o tom viz oddíl 4.3). Podobně je tomu se slovesem *slyšet* v příkladech (41) a (42).

- (39) *Honza objal strom.*
(40) *Honza objal Marii.*
(41) *Petr slyší příjemnou hudbu.*
(42) *Petr slyší Honzu.*

Také pro předložková slovesa obecně platí, že do vztahu reciprocity mohou vstupovat pouze doplnění, která jsou buď obě životná, nebo obě neživotná. Některé příklady však naznačují, že pro předložková reciproční slovesa není pravidlo sémantické homogennosti reciprokalizovaných aktantů tak přísné jako pro vlastní reciproka. Platí to zejména o slovesech *být* a *nacházet se*; srov. (43)–(45).

- (43) **Honza a obchod stojí vedle sebe.*
(44) ?*Honza a kláda plavalí vedle sebe.*
(45) *Honza a strom jsou vedle sebe (na obrázku).*

7.4. Vlastní reciproční slovesa

7.4.1. Aktivní a obrácená aktivní konstrukce recipročního slovesa

Za **vlastní reciproční slovesa** považujeme všechna slovesa, která reciprokalizací dvou svých doplnění homogenních co do životnosti mohou tvořit reciproční konstrukce. I takto vymezená skupina sloves je však stále příliš různorodá na to, abychom mohli provést její systematické srovnání s konverzívy. K jemnějšímu členění vlastních recipročních sloves použijeme pojmy **aktivní a obrácená aktivní konstrukce recipročního slovesa**.

Jak jsme poznamenali již v úvodní kapitole, reciproční konstrukce lze parafrázovat prostřednictvím konjunkce dvou aktivních konstrukcí daného recipročního slovesa. Srov. věty (1), (2), (3) a jím odpovídající parafráze (1'), (2'), (3').

- (1') *Petr pozdravil Honzu a Honza pozdravil Petra.*
(2') *Petr se hádal s Honzou a Honza se hádal s Petrem.*
(3') *Naše zahrada sousedí s vaší zahradou a vaše zahrada sousedí s naší zahradou.*

Dvě aktivní konstrukce recipročních sloves *hádat se*, *pozdravit* a *sousedit* v příkladech (1'), (2') a (3') se liší obsazením referentů označované situace do TG rolí daných predikátů: např. v (1') je v první aktivní konstrukci Aktorem slovesa *pozdravit* Petr a Patientem je Honza, zatímco ve druhé aktivní konstrukci je Aktorem Honza a Patientem Petr; sloveso ani jeho diateze se přitom nemění. Takové dvě aktivní konstrukce jednoho slovesa nazveme **obrácené aktivní konstrukce**. Můžeme říci, že první predikace ve větě (1') je **aktivní konstrukcí** (AK) slovesa *pozdravit*, zatímco druhá predikace je jeho **obrácenou aktivní konstrukcí** (OAK). Pravidlo parafrázování recipročních konstrukcí teď můžeme přeformulovat následujícím způsobem: reciproční konstrukce lze parafrázovat prostřednictvím konjunkce aktivní a obrácené aktivní konstrukce daného recipročního slovesa.

Hlavní distinkci dělící skupinu vlastních recipročních sloves na dvě třídy povedeme na základě porovnání pravdivostních podmínek aktivní a obrácené aktivní konstrukce daného recipročního slovesa. Slovesa, pro která platí, že význam jejich AK implikuje význam jejich OAK, nazveme **inherentně reciproční slovesa**. Slovesům, pro která tato implikace neplatí, bude říkat **potenciálně reciproční slovesa**. Pokud žádné z reciprokalizovaných doplnění není vyjádřeno koordinovaným větným členem, platí rovněž, že význam AK (nebo OAK) inherentně recipročního slovesa implikuje význam RcK tohoto slovesa. V příkladu (46) jsou uvedeny tři konstrukce inherentně recipročního slovesa *vzít si*. Platí, že pokud je věta (46a) pravdivá, pak jsou pravdivé i věty (46b) a (46c). Naproti tomu (47) obsahuje konstrukce

utvořené od potenciálně recipročního slovesa *polibit*, mezi nimiž taková implikace neplatí. Věty (47b) a (47c) nejsou pravdivé ve všech případech, kdy je pravdivá věta (47a).

- (46) a. *Honza si vzal Marii.* (AK)
b. *Marie si vzala Honzu.* (OAK)
c. *Honza a Marie se vzali.* (RcK)
- (47) a. *Honza polibil Marii.* (AK)
b. *Marie políbila Honzu.* (OAK)
c. *Honza a Marie se políbili.* (RcK)

Zde je na místě upozornit, že v celém následujícím výkladu budeme vědomě a záměrně pracovat pouze s takovými slovesnými konstrukcemi, které neobsahují žádná jiná doplnění kromě doplnění valenčních a reciprokalizovaných, tj. primárně se zaměříme na třídění tzv. „základových konstrukcí“ recipročních sloves. Pouze ve zvláštních případech přihlédneme i ke konstrukcím rozvíjejícím s cílem upozornit na sémantické efekty, které vznikají při rozvíti základové konstrukce určitým typem volného doplnění. Nebudeme však probírat důsledně všechny takové případy. Na skutečnost, že reciprocita, resp. symetrický vztah aktantů může být narušen, je-li konstrukce rozvíta jistými druhy volných doplnění, upozorňovala řada lingvistů, z našich např. Daneš nebo Panevová (1999). Tak věty (a) a (b) v příkladech (48) a (49) nemají stejné pravdivostní podmínky (nejsou ve vztahu vyplývání), ačkoli se jedná o konstrukce inherentně recipročních sloves *vzít si* a *hraničit*. Totožnost pravdivostních podmínek vět (a) a (b) v (48) a (49) je zrušena rozvítem základové konstrukce volným doplněním, které sémanticky determinuje pouze syntaktický subjekt.

- (48) a. *Honza si vzal Marii z lásky.*
b. *Marie si vzala Honzu z lásky.*
- (49) a. *Česko hraničí s Polskem na severu.*
b. *Polsko hraničí s Českom na severu.*

Přestože rozšíření základní slovesné konstrukce o volná doplnění může výrazně změnit sémantické vlastnosti AK, OAK i RcK recipročního slovesa, domníváme se, že představovaná klasifikace recipročních sloves založená pouze na analýze významu základových slovesných konstrukcí je rovněž opodstatněná a přínosná. Umožňuje nám třídit a popisovat obsáhlou a rozmanitou skupinu recipročních sloves na základě jejich „slovníkových vlastností“, totiž vlastností, které vyplývají z valenční struktury a ze struktury lexikálního významu jednotlivých sloves.

7.4.2. Inherentně reciproční slovesa

Pro inherentně reciproční slovesa platí, že význam jejich aktivní konstrukce implikuje význam obrácené aktivní konstrukce, tj. $|AK| \Rightarrow |OAK|$. Pro konstrukce inherentně recipročních sloves, které vyjadřují reciprocitu dvou elementů, platí rovněž $|AK| \Rightarrow |RcK|$; srov. (48). Vzhledem k tomu, že stanovení aktivní a obrácené aktivní konstrukce je arbitrární (každá ze dvou aktivních konstrukcí je obrácená vzhledem k té druhé), platí, že aktivní a obrácená aktivní konstrukce vlastního recipročního slovesa se implikují i v opačném směru, tj. že $|OAK| \Rightarrow |AK|$ a v elementárních případech, na které se zatím zaměříme, platí i $|AK| \Rightarrow |RcK|$, $|RcK| \Rightarrow |AK|$, $|OAK| \Rightarrow |RcK|$ a $|RcK| \Rightarrow |OAK|$.

Ze skutečnosti, že AK, OAK a RcK inherentně recipročních sloves se vzájemně implikují, plyne, že tyto konstrukce mají stejné pravdivostní podmínky, vyjadřují stejný

situační (propoziční) význam. To znamená, že RcK u inherentně recipročních sloves nemění situační význam aktivní konstrukce, a jelikož RcK svou podstatou vyjadřuje reciproční význam, znamená to, že reciproční význam je vlastní už samotné AK (resp. OAK) inherentně recipročního slovesa. Tato slovesa, jak jejich název napovídá, jsou reciproční inherentně, tj. reciproční význam u nich nevzniká jen v reciproční konstrukci, ale je vyjadřován i výchozí konstrukcí aktivní. Vyhstává otázka, co je tedy hlavní funkcí RcK inherentně recipročních sloves, když ne vyjádření recipročního významu? Domníváme se, že RcK inherentně recipročních sloves především umožňuje mluvčímu vyjádřit ještě jednu možnou perspektivu vzhledem k situaci označované daným slovesem, totiž perspektivu, která ve strukturním významu konstrukce zrovnoprávňuje oba reciprokalizované účastníky situace. Situace označované inherentně recipročními slovesy může mluvčí označit ze tří možných perspektiv: volí-li jednu z aktivních konstrukcí (AK nebo OAK), staví do centra perspektivy (a do syntakticky privilegovanější pozice) pouze jednoho z účastníků recipročního vztahu; volí-li RcK, pak v centru jeho perspektivy jsou všechny elementy zapojené do recipročního vztahu a všechny zaujmají stejně postavení v hierarchii syntaktických vztahů. Vrátme se k příkladu (48).

- (48) a. *Honza si vzal Marii.* (AK)
- b. *Marie si vzala Honzu.* (OAK)
- c. *Honza a Marie se vzali.* (RcK)

Všechny věty v (48) označují stejnou situaci, jejíž dva účastníci jsou v recipročním vztahu. Reciprocita účastníků odpovídajících TG Aktoru a TG Patientu slovesa *vzít si* (ve významu „vstoupit do manželství“) je součástí lexikálního významu tohoto slovesa a nevzniká pouze v reciproční konstrukci. AK, OAK a RcK se v daném případě neliší svým situačním významem, ale významovou stavbou věty, tj. způsobem, jakým jsou jednotlivé elementy situačního významu uspořádány do věty – tím, jaké postavení ten který element zaujímá v hierarchii TG vztahů. Každá z těchto konstrukcí vyjadřuje jinou perspektivu vzhledem k označované situaci. Věta (48a) označuje danou situaci z perspektivy Honzy; Honza je jediným účastníkem, kterému je připsána hierarchicky privilegovaná TG role Aktora, a je zároveň syntaktickým subjektem konstrukce. Věta (48b) danou situaci označuje z perspektivy Marie, a Marie tudíž zaujímá v TG struktuře věty privilegované místo Aktora a syntaktického subjektu. Ve větě (48c) je daná situace označena tak, že v centru perspektivy mluvčího jsou oba účastníci (Honza i Marie) a oba tito účastníci jsou v hierarchii TG vztahů zrovnoprávněni – jsou vyjádřeni koordinovaným větným členem (subjektem) s TG funktem Aktoru.

Vidíme, že vztah mezi AK a OAK inherentně recipročních sloves je ze syntaktického hlediska velmi blízký vztahu aktivních konstrukcí dvou konverzivních sloves. V obou případech jde o dvě věty, které vyjadřují stejný situační význam, ale odlišnou perspektivu vzhledem k označované situaci, takže některé elementy situačního významu jsou v každé z obou konstrukcí odlišně uspořádány ve významové stavbě věty. K podrobnějšímu srovnání inherentně recipročních sloves se slovesy konverzivními se vrátíme v oddíle 7.7.1. Zde se zamyslíme nad otázkou, zda bychom také sémantické vlastnosti inherentně recipročních sloves (tj. jejich inherentně reciproční význam) mohli schematicky popsat pomocí valenčního rámce rozšířeného o záznam situačního významu slovesa.

Vyjdeme z tvrzení Chrakovského (1999), který říká, že symetrické predikáty (přibližně naše inherentně reciproční slovesa) mají ve valenčním rámci aktanty se stejnými sémantickými rolemi. Chrakovskij přitom nerozlišuje mezi slovesy dějovými a stavovými, takže např. sloveso *cnopumъ*, které má dva sémantické Agenty, je symetrickým predikátem stejně jako slovesný výraz *находимъся возле*, které má ve valenčním rámci dva sémantické

Patienty. Domníváme se, že je vhodné a opodstatněné v rámci inherentně recipročních sloves rozlišovat dvě skupiny: na jedné straně slovesa označující situace se dvěma kognitivními Agenty, které jsou v recipročním vztahu, a na straně druhé slovesa se dvěma kognitivními Patienty. Reciproční vztah mezi kognitivními Patienty je poněkud zvláštní – kognitivní Patienty (tj. účastníci situace, kteří se v dané situaci neprojevují nijak aktivně) na sebe nepůsobí vzájemným dějem, nýbrž se nacházejí ve statickém symetrickém vztahu. O situacích tvořených dvěma kognitivními Patienty nemůžeme říci, že „jeden subjekt provádí děj, jehož objektem je druhý subjekt a tento druhý subjekt provádí stejný děj vzhledem k subjektu prvnímu“, jak se často o reciprocitě píše (Chrakovskij (1999); Testelec (2001), s. 422) – kognitivní Patienty jsou v situaci statické a pasivní. Inherentně reciproční slovesa označující situace se dvěma kognitivními Patienty tedy vyjadřují, že dvě statické entity se nacházejí v symetrickém vztahu. Proto navrhujeme pouze taková slovesa nazývat **symetrické predikáty**. Typická stavová inherentně reciproční slovesa *hraničit* a *sousedit* označují prostorové relace mezi předměty, a tím se podobají předložkovým recipročním slovesům. Zformulujme vymezení symetrických predikátů:

Symetrické predikáty jsou inherentně reciproční slovesa, která označují situace se dvěma kognitivními Patienty.

Zdá se, že symetrických predikátů není v jazyce mnoho. V češtině mezi ně patří slovesa *sousedit*, *hraničit*, v ruštině *граничить*. Srov. (50), (51). Slovesné vazby typu *být vedle*, *nacházet se vedle* nelze považovat za symetrické predikáty v uvedeném smyslu, neboť reciproční význam mohou vyjadřovat pouze ve spojení s určitými předložkami.

- (50) a. *Naše zahrada sousedí s Petrovou zahradou.*
b. *Petrova zahrada sousedí s naší zahradou.*
c. *Naše a Petrova zahrada spolu sousedí.*
- (51) a. *Německo hraničí s Polskem.*
b. *Polsko hraničí s Německem.*
c. *Německo a Polsko spolu hraničí.*

Všimněme si, že české ani ruské symetrické predikáty nemají v RčK zvratnou formu (české reflexivní zájmeno *se/si*, ruské *-ся*), rozhodující formální kritérium recipročních konstrukcí (koordinované nebo plurálové vyjádření reciprokalizovaných aktantů) však splňují. RčK tvořené symetrickými predikáty splňují i kritéria kládená na význam recipročních konstrukcí tak, jak byla zformulována výše, jedná se tedy o skutečné reciproční konstrukce.

Jiná inherentně reciproční slovesa označují reciproční děje, tj. označují situace tvořené minimálně dvěma aktivními účastníky (kognitivními Agenty), kteří na sebe recipročně působí. Mezi taková slovesa řadíme např. *bojovat*, *hádat se*, *potkat*, *prát se*, *vzít si*, *zápasit*. Reciproční vztah mezi kognitivními Agenty vyplývá z lexikálního významu slovesa, proto víme-li, že je pravdivá AK, předpokládáme, že je pravdivá i OAK takového slovesa. Srov. vztah mezi (a) a (b) v příkladech (52)–(54): víme-li, že věta (a) je pravdivá, automaticky předpokládáme, že je pravdivá i věta (b). Na druhé straně je vzájemná implikace AK a OAK u dějových inherentně recipročních sloves vztahem relativním, neboť tato slovesa můžeme použít i v kontextech, v nichž je pravdivá pouze jedna z obrácených aktivních konstrukcí. Takové kontexty jsou však pro daný slovesný typ sekundární (netypické). Platnost vzájemné implikace AK a OAK u dějových inherentně recipročních sloves se automaticky předpokládá (vyplývá z lexikálního významu slovesa), a pokud chce mluvčí říci, že v daném případě je pravdivá pouze jedna z nich, musí tuto skutečnost vyjádřit explicitně. V sekundárních

kontextech je agentivní povaha druhého účastníka potlačena – srov. věty (c) v příkladech (52)–(54), kde je dominantně aktivním účastníkem Petr.

- (52) a. *Petr se hádal s Honzou.*
b. *Honza se hádal s Petrem.*
c. *Petr se hádal s Honzou, ale Honza jen odevzdaně mlčel.*
- (53) a. *Petr zápasil s Honzou.*
b. *Honza zápasil s Petrem.*
c. *Petr zápasil s Honzou, ale Honza mu stále jen ustupoval a ani nekladl odpor.*
- (54) a. *Petr potkal Honzu v parku.*
b. *Honza potkal Petra v parku.*
c. *Petr potkal Honzu v parku, ale Honza si ho vůbec nevšiml.*

Slovesa primárně označující situace se dvěma kognitivními Agenty v recipročním vztahu lze tedy používat i netypicky, k vyjádření obsahu, který ne zcela odpovídá lexikálnímu významu slovesa. Např. sloveso *poikat* můžeme použít i k označení reálné situace odpovídající větě (54c), kdy si pouze Petr všiml Honzy, a nikoli naopak. Míra samozřejmosti, s níž na základě platnosti AK dějového inherentně recipročního slovesa Agenty předpokládáme i platnost OAK, může být u různých sloves tohoto typu různá, záleží na lexikálním významu slovesa, který nám říká, jak pevný je reciproční vztah mezi oběma Agenty. Např. pro sloveso *vzít si* ve významu „vstoupit do manželství“ těžko nalezneme kontext, v němž by reciprocita obou Agentů byla zrušena; srov. (55) (a)–(c). Symetrický význam AK slovesa *vzít si* lze zrušit jen rozvinutím konstrukce o volné doplnění, které se svým významem vztahuje pouze k jednomu z aktantů; srov. (55) (d), (e), které se vzájemně neimplikují.

- (55) a. *Honza si vzal Marii.*
b. *Marie si vzala Honzu.*
c. *#Honza si vzal Marii, ale Marie si nevzala Honzu.*
d. *Honza si vzal Marii z lásky.*
e. *Marie si vzala Honzu z lásky.*

Zbývá nám vyřešit otázku, jak co nejvýstižněji zachytit situaci význam dějových inherentně recipročních sloves. Zatím jsme tato slovesa charakterizovali jako slovesa označující situace s minimálně dvěma kognitivními Agenty. Při hlubším zamýšlení však nezbytně docházíme závěru, že takový popis situaci významu dějových inherentně recipročních sloves je nedostačující a nepřesný. Říkáme-li, že sloveso označuje situaci tvořenou dvěma kognitivními Agenty, neříkáme tím nic o jejich recipročním vztahu, který je v daném případě rovněž konstitutivním příznakem situace. Teoreticky by sloveso se dvěma kognitivními Agenty mohlo označovat i takovou situaci, kdy dva aktivní subjekty konají dva různé děje, ať už zcela nekoordinovaně, nebo vzhledem k sobě navzájem. Druhý případ dobře ilustrují konverzívni slovesa *prodat* a *koupit* označující situaci, v níž dva aktivní subjekty (kognitivní Agenty) konají vůči sobě dva různé děje: jeden subjekt předává druhému zboží a přijímá od něj peníze, zatímco druhý odevzdává prvnímu peníze a přijímá od něj kupené zboží. Proto také kognitivní role dvou aktivních účastníků v situaci „prodávání a kupování“ navrhujeme popisovat sémanticky specifikovanějšími rolemi Prodávající a Kupující (příp. *Agens_{PROD}* a *Agens_{KUP}*), nikoli pouze Agens₁ a Agens₂.

U dějových inherentně recipročních sloves je tomu jinak – první Agent jedná vůči druhému Agentu stejně, jako jedná druhý vůči prvnímu. Poznamenejme, že označení „první“ a „druhý“ ve vztahu k Agentům reciproční situace je zcela arbitrární a pouze pomocné, nebot

vycházíme z předpokladu, že v situaci označované inherentně recipročními slovesy není žádný z Agentů a priori významnější nebo důležitější než ten druhý. Pro situace označované dějovými inherentně recipročními slovesy jsou tudiž konstitutivní dva příznaky: (1) situace obsahuje minimálně dva kognitivní Agenty; (2) kognitivní Agenty jsou v recipročním vztahu, tj. konají vůči sobě navzájem stejný děj. Pravděpodobně nejlepší způsob, jak skutečnost obsaženou v bodě (2) vyjádřit pomocí kognitivních rolí, je předpokládat, že každý z účastníků situace označované dějovým inherentně recipročním slovesem plní zároveň dvě kognitivní role – je zároveň Agentem i Patientem/Adresátem/Recipientem atd. děje, který on sám koná vůči druhému Agentu. Vzhledem k tomu, že kognitivní role jsou formální entity určené pro schematický záZNAM situačního významu predikátů, nikoli jejich syntaktických vlastností (tj. souvisí s lexikem nikoli s gramatikou jazyka), nevztahuje se na ně pravidlo stanovené pro připisování TG rolí, které praví, že každý komponent větné stavby může plnit pouze jednu TG roli. Inherentní reciprocity vybraných dějových sloves navrhujeme popisovat jako případ, kdy sloveso označuje situaci, v níž dva kognitivní Agenty zároveň plní i jinou (oba stejnou) kognitivní roli.

Dějová inherentně reciproční slovesa jsou slovesa označující situace s minimálně dvěma kognitivními Agenty, které v dané situaci zároveň plní i jinou (oba stejnou) kognitivní roli.

Uvedeme valenční rámce rozšířené o schematický záZNAM situačního významu, který navrhujeme pro slovesa *hádat se*, *zápasit*, *potkat* a *vzít si* z příkladů (24)–(27). Druhé kognitivní role recipročních účastníků někdy nejsou dostatečně zřejmé. U slovesa *hádat se* se příkláníme k roli Adresáta, neboť hádka je určitý řečový projev, který má prototypicky Agenta („ten, kdo mluví“) a Adresáta („ten, kdo poslouchá; ke komu je řeč směrována“). Slovesa *zápasit* a *vzít si* popisujeme pomocí rolí Agent a Patient, neboť každý z kognitivních Agentů je zároveň objektem, který se podrobuje stejnemu ději vycházejícímu od druhého Agenta. Nejvíce problémů vzniká u slovesa *potkat*. Při důsledném rozboru situačního významu tohoto slovesa docházíme k závěru, že nejde o čistě agentivní sloveso: nejde o vědomý děj, neboť *potkáváme* zpravidla náhodou; a dále situaci „potkání“ můžeme interpretovat pomocí slovesa *vidět*, tedy slovesa smyslového vnímání, které prototypicky označuje situaci tvořenou Experientem („subjekt smyslového vnímání“) a Stimulem („to, co Experient vnímá“). Srov. *X potkal Y-a* ≈ „X uviděl Y-a a Y uviděl X-a a X a Y byli na stejném místě“. Sloveso *potkat* tedy přísně vzato nesplňuje podmínky pro dějová inherentně reciproční slovesa, neboť v jeho situačním významu nejsou zastoupeni kognitivní Agenti. Tuto nepřesnost si zde dovolíme zanedbat.

hádat se

Kognitivní role	$Agens_1 = \text{Adresát}_2$	$Agens_2 = \text{Adresát}_1$
TG role	ACT	PAT
Morfematická forma	Nom	<i>s + Instr</i>

zápasit

Kognitivní role	$Agens_1 = \text{Patiens}_2$	$Agens_2 = \text{Patiens}_1$
TG role	ACT	PAT
Morfematická forma	Nom	<i>s + Instr</i>

vzít si

Kognitivní role	$Agens_1 = \text{Patiens}_2$	$Agens_2 = \text{Patiens}_1$
TG role	ACT	PAT
Morfematická forma	Nom	Acc

potkat

Kognitivní role	Experiens ₁ = Stimul ₂	Experiens ₂ = Stimul ₁
TG role	ACT	PAT
Morfematická forma	Nom	Acc

7.4.3. Potenciálně reciproční slovesa

Potenciálně reciproční slovesa nevyjadřují reciproční význam inherentně, svým lexikálním významem, ale pouze v reciproční konstrukci, kterou mohou za určitých podmínek tvořit. AK a OAK, ani AK a RcK (resp. OAK a RcK) potenciálně recipročních sloves se vzájemně neimplikují; srov. (49), kde každá z vět (a)–(c) má jiné pravdivostní podmínky.

- (49) a. *Honza polibil Marii.* (AK)
 b. *Marie polibila Honzu.* (OAK)
 c. *Honza a Marie se políbili.* (RcK)

Dále platí, že AK (resp. OAK) a RcK potenciálně recipročních sloves označují různé situace, vyjadřují odlišný situační význam. Jestliže sloveso *políbit* v obrácených aktivních konstrukcích (49a) a (49b) označuje situaci s jedním kognitivním Agentem a s jedním kognitivním Patientem, pak v reciproční konstrukci (49c) označuje situaci, která má kognitivní Agenty i Patienty dva – každý z obou referentů (Honza a Marie) je zároveň kognitivním Agentem i kognitivním Patientem dané situace. TG role obou referentů v (49c) je však stejná, totiž tektogramatický Aktor. Primární funkcí RcK potenciálně recipročních sloves je vyjádření recipročního významu, neboť AK ani OAK těchto sloves reciproční význam nevyjadřují.

Prověříme nyní, zda by nebylo možné skupinu potenciálně recipročních sloves charakterizovat na základě TG faktorů jejich valenčních doplnění, nebo na základě kognitivních rolí účastníků situací, které potenciálně reciproční slovesa označují. Z níže uvedených přehledů, které zdaleka nejsou úplné (především ten druhý), je zřejmé, že potenciálně reciproční slovesa mohou být velmi různorodá jak co do svých valenčních, tak lexikálních parametrů. Zdá se, že potenciálně reciproční může být každé sloveso, které má minimálně dvě valenční doplnění, jež mohou být obsazena výrazy homogenními co do životnosti (tj. bud' oba výrazy označují životné subjekty, nebo oba označují neživotné objekty). Vzhledem k rozsáhlosti materiálu, který by bylo třeba prozkoumat, se nebudeme prověrováním této hypotézy v dané práci zabývat.

Typy potenciálně recipročních sloves podle TG rolí reciprokalizovaných aktantů¹³⁶

- 1) ACT a PAT: *Honza a Marie se objali.*
  - 2) ACT a ADDR: *Honza a Marie si slíbili věrnost.*
  - 3) PAT a ADDR: *Bratr seznámil Honzu a Marii na jednom večírku.*
  - 4) PAT a ORIG: *Po rozvodu rodiče odloučili bratra a sestru (od sebe navzájem).*
  - 5) ACT a ORIG: *Po rozvodu rodičů se bratr a sestra odloučili.*
  - 6) ACT a DIR3: *Tanečník a jeho partnerka se k sobě přiblížili.*
- a další typy.

¹³⁶ Tento přehled i s příklady přebírám od Panevové (1999a).

Typy potenciálně recipročních sloves podle kognitivních rolí reciprokalizovaných účastníků

1) Kognitivní Agens a Patiens:

Honza a Marie se políbili.

Honza a Marie se objali.

Marie a Alžběta se vzájemně učesaly.

2) Kognitivní Agens a Recipient:

Honza a Petr si vzájemně půjčili boty.

Honza a Marie si (vzájemně) dali malé dárky.

3) Kognitivní Agens a Adresát:

Honza a Petr si dopisují.

Honza a Petr si nadávají.

Honza a Petr se vzájemně chválí.

4) Kognitivní Experient a Stimul:

Honza a Petr se vzájemně vidí v zrcadle.

Honza a Petr se vzájemně slyší.

Honza a Petr se vzájemně litují.

Honza a Marie se milují.

5) Kognitivní Agens a Konečný bod pohybu Agentu:

Tanečník a jeho partnerka se k sobě přiblížili.

6) Kognitivní Experient a Adresát:

Honza a Marie se do sebe zamílovali.

Honza a Marie se milují.

a jiné typy.

7.4.4. Reciprocita více než dvou referenčních elementů

Dosud jsme se zabývali konstrukcemi, které vyjadřovaly reciproční vztah mezi dvěma konkrétními referenty. Koordinovaný větný člen, který vznikl reciprokalizací dvou aktantů z aktivní konstrukce, se v takových RcK skládal ze dvou jmenných výrazů označujících dva referenty. Existují však i reciproční konstrukce, které v koordinovaném větném členu sdružují více než dva výrazy, nebo v nichž plurálový větný člen označuje větší počet referentů než dva. Srov. (33), (34), (56).

(33) *Petr, Honza a Jakub se pozdravili.*

(34) *Petr, Honza, Jakub a Ondra se spolu hádali.*

(56) *Do zrcadlového bludiště vešla skupina deseti dětí. Děti se na sebe vzájemně dívaly do zrcadla a smály se.¹³⁷*

Problém, který řadu lingvistů v souvislosti s větami tohoto typu zajímá, je, zda se reciprocita v podobných konstrukcích bezpodmínečně týká všech referentů, k nimž se vztahují výrazy z koordinovaného (resp. plurálového) větného členu, nebo zda tyto konstrukce mohou rovněž znamenat, že v recipročním vztahu jsou pouze někteří ze zadáné množiny referentů. Převedeme-li tento problém na příklad (56), zajímá nás, zda věta *Děti se na sebe vzájemně dívaly do zrcadla a smály se.*¹³⁷ může označovat pouze reálnou situaci, kdy každé z deseti dětí se dívá v zrcadle na ostatních devět, nebo i např. reálnou situaci, kdy jedno dítě se dívá na

¹³⁷ Za tento příklad vděčím Jarmile Panevové.

dvě jiné, druhé dítě vidí čtyři děti a ještě jiné dítě vidí v zrcadle třeba jen jedno jiné dítě. Zdá se, že tu máme co dělat s obtížně vymezitelnou hranicí mezi víceznačností a vágností. Co je významem recipročních konstrukcí z příkladů (33), (34) a (56)? Jsou tyto konstrukce víceznačné, nebo je jejich význam vágní? Nebo snad nejsou ani víceznačné, ani vágní, jen některé interpretace těchto konstrukcí jsou nesprávné? Abychom na tyto otázky dokázali odpovědět, zamyslíme se nejdřív nad tím, jak by bylo možné věty typu (33) a (34) parafrázovat. Rozebereme AK, OAK a RcK označující reálné situace s větším počtem referentů od všech tří typů valenčních recipročních sloves, které jsme vymezili v předcházejících částech této kapitoly.

- (57) a. *Petr pozdravil Honzu a Jakuba.*
 b. *Honza a Jakub pozdravili Petra.*
 c. *Petr, Honza a Jakub se pozdravili.*
- (58) a. *Petr se hádal s Honzou a Jakubem.*
 b. *Honza a Jakub se hádali s Petrem.*
 c. *Petr, Honza a Jakub se hádali.*
- (59) a. *Česko sousedi s Německem, Polskem, Slovenskem a Rakouskem.*
 b. *Německo, Polsko, Slovensko a Rakousko sousedí s Českom.*
 c. *Česko, Německo, Polsko, Slovensko a Rakousko spolu sousedí.*

Pro vztah mezi větami (a) a (b) v příkladech (57)–(59) platí všechno to, co jsme řekli o vztahu AK a OAK u potenciálně recipročních a inherentně recipročních sloves. (57a) a (57b) mají odlišné pravdivostní podmínky, neboť jsou utvořeny od potenciálně recipročního slovesa. (58) a (59) představují konstrukce sloves inherentně recipročních, takže věty (a) a (b) z obou příkladů mají stejné pravdivostní podmínky (vzájemně ze sebe vyplývají). Složitější situace nastává při rozboru významu a pravdivostních podmínek vět (c).

Co se týče věty (57c), je zřejmé, že vyjadřuje něco jiného než (57a) i než (57b). To by bylo v pořádku, neboť víme, že RcK u potenciálně recipročních sloves mění situační význam konstrukce. Můžeme však význam (57c) parafrázovat prostřednictvím konjunkce (57a) a (57b), které chápeme jako výchozí AK a OAK, jak jsme činili u RcK se dvěma reciprokalizovanými elementy v koordinovaném větném členu? Je platná ekvivalence (60), nebo spíš (61)? Intuice nám napovídá, že platí spíše (61), což by znamenalo, že RcK tohoto typu nelze parafrázovat konjunkcí dvou obrácených aktivních konstrukcí.

- (60) *Petr, Honza a Jakub se pozdravili.* ≡ *Petr pozdravil Honzu a Jakuba a zároveň Honza a Jakub pozdravili Petra.*
- (61) *Petr, Honza a Jakub se pozdravili.* ≡ *Petr pozdravil Honzu a zároveň Petr pozdravil Jakuba a zároveň Honza pozdravil Petra a zároveň Honza pozdravil Jakuba a zároveň Jakub pozdravil Petra a zároveň Jakub pozdravil Honzu*¹³⁸ ≡ *Petr pozdravil Honzu a Jakuba a zároveň Honza pozdravil Petra a Jakuba a zároveň Jakub pozdravil Petra a Honzu.*

Podobné pochybnosti vznikají i u věty (58c) – platí ekvivalence (62) nebo (63)?

- (62) *Petr, Honza a Jakub se hádali.* ≡ *Petr se hádal s Honzou a Jakubem a zároveň Honza a Jakub se hádali s Petrem.*

¹³⁸ Důsledný výčet všech vztahů mezi jednotlivými referenty přepíšeme na jednodušší zápis s koordinovaným druhým aktantem a pouze tento typ zjednodušeného zápisu parafráze „každý s každým“ budeme používat v následujících příkladech (39), (40).

- (63) *Petr, Honza a Jakub se hádali.* ≡ *Petr se hádal s Honzou a Jakubem a zároveň Honza se hádal s Petrem a Jakubem a zároveň Jakub se hádal s Petrem a Honzou.*

Přejděme k příkladu (59), který představuje konstrukce utvořené od symetrického (tj. stavového inherentně recipročního) slovesa *sousedit* a porovnejme pravdivostní hodnoty uvedených tří konstrukcí vzhledem k našemu aktuálnímu reálnému světu. Věty (59a) a (59b) jsou pravdivé, a tudíž i jejich konjunkce musí být pravdivá. Věta (59c) však v aktuálním reálném světě zjevně pravdivá není. Z toho plyne, že význam (59c) není konjunkcí významu (59a) a (59b), nýbrž vyjadřuje význam jiný, totiž že všechny entity jmenované v koordinovaném větném členu konstrukce (59c) spolu sousedí navzájem (každá s každou). Význam (59c) je tudíž třeba parafrázovat konjunkcí dvaceti aktivních konstrukcí slovesa *sousedit*, resp. konjunkcí pěti AK s koordinovaným TG Patientem. Srov. (64).

- (64) *Česko, Německo, Polsko, Slovensko a Rakousko spolu sousedí.* ≡ *Česko sousedí s Německem, Polskem, Slovenskem a Rakouskem a zároveň Německo sousedí s Českem, Polskem, Slovenskem a Rakouskem a zároveň Polsko sousedí s Českom, Německem, Slovenskem a Rakouskem a zároveň Slovensko sousedí s Českom, Německem, Polskem a Rakouskem a zároveň Rakousko sousedí s Českom, Německem, Polskem a Slovenskem.*

Víme, že symetrická slovesa typu *sousedit* tvoří reciproční konstrukce, proto můžeme skutečnosti zjištěné o významu RCK s větším počtem koordinovaných elementů u symetrických sloves vztáhnout i na analogické konstrukce sloves potenciálně recipročních (typ *pozdravit*) a dějových inherentně recipročních (typ *hádat se*). Docházíme k závěru, že správnou parafrází vět (57c) a (58c) jsou parafráze uvedené v (61) a (63), tj. že RCK s větším počtem koordinovaných elementů vyjadřuje, že v recipročním vztahu jsou všechny koordinované elementy navzájem (každý s každým) a parafrází takových konstrukcí je konjunkce aktivních konstrukcí daného slovesa s různě rozestavěnými referenty v aktantních rolích. Počet takových aktivních konstrukcí je pro dvoumístný predikát při n počtu elementů, které jsou v recipročním vztahu, roven $n \cdot (n-1)$, tj. při dvou takových elementech je parafrází RCK konjunkce dvou AK, při třech konjunkce šesti AK, při čtyřech konjunkce dvanácti AK atd.

Zatím jsme se zabývali problémem, co je významem RCK, která má v koordinovaném větném členu více než dva elementy, jak můžeme význam takové RCK parafrázovat apod. Zamysleme se nyní nad otázkou, co je významem konjunkce dvou obrácených AK typu (57a) a (57b), (58a) a (58b), (59a) a (59b) a zda konjunkce takových dvou konstrukcí může být vyjádřena nějakou redukovanou formou (typu koordinovaného větného členu) a jak by taková syntaktická redukce vypadala. Za ilustrační materiál nám poslouží věty z příkladu (57).

- (57) a. *Petr pozdravil Honzu a Jakuba.*
b. *Honza a Jakub pozdravili Petru.*
c. *Petr, Honza a Jakub se pozdravili.*

- (65) *Petr pozdravil Honzu a Jakuba a zároveň Honza a Jakub pozdravili Petru.*

Věta (57a) má koordinovaný větný člen s TG funktorem Patiens, (57b) má koordinovaný Aktor. Konjunkcí (57a) a (57b) dostaneme (65). (65) je pravdivá právě tehdy, když Petr pozdravil Honzu a Jakuba (oba dohromady nebo každého zvlášť) a Honza a Jakub (společně nebo každý zvlášť) pozdravili Petru, ale Honza a Jakub se vzájemně nepozdravili. Oba aktanty (ACT i PAT) výchozích AK jsou životné, takže se zdá, že nic nebrání tomu, abychom konjunkci (65) převedli na RCK s reciprokalizovanými Aktorem a Patientem. Víme však, že RCK v podobě (57c) má jiný význam než (65). V čem vězí problém?

Domníváme se, že komplikace spočívá v tom, že koordinace *Petr, Honza a Jakub* v (57c) nevyjadřuje reciprokalizaci Aktora (*Petr*) a Patienta (*Honza a Jakub*) výchozí AK v (57a), není totiž formou pro vyjádření konjunkce dvou aktantů, z nichž jeden obsahuje koordinovaný větný člen, nýbrž formou pro vyjádření konjunkce tří samostatných elementů. Jazyková koordinace není důslednou logickou konjunkcí a nemá zvláštní syntaktické formy pro vyjádření konjunkce elementů, které se samy skládají z elementů dílčích. Koordinace aktantů z (57a), která by se logické konjunkci přibližovala, by mohla vypadat přibližně jako v (66), kde je způsob interpretace naznačen uzávorkováním. I taková konstrukce by však při přečtení bez závorek měla interpretaci „každý s každým“ (tj. jako (57c), a nikoli jako (65)). Podobně i (67) bez uzávorkování vyjadřuje význam „každý s každým“.

- (66) *(Petr) a (Honza a Jakub) se pozdravili.*
(67) *(Petr) a (Honza s Jakubem) se pozdravili.*

Docházíme k závěru, že pro vyjádření recipročního vztahu dvou aktantů, z nichž minimálně jeden je vyjádřen koordinovaným větným členem, neexistují v češtině speciální výrazové prostředky. Analogická situace panuje v ruštině. Reciproční konstrukce, v níž jsou všechny elementy původních aktantů vyjádřeny jedním koordinovaným větným členem, vyjadřuje význam, který říká, že každý element koordinovaného řetězce je v recipročním vztahu s každým dalším elementem tohoto řetězce. Poněvadž v jazyce nemáme k dispozici speciální redukovanou syntaktickou konstrukci vyjadřující význam konjunkce typu (65), používáme pro označení reálných situací odpovídajících významu věty v (65) syntetické konstrukce typu (57c), tj. reciproční konstrukce, s odlišným významem.

Význam RCK s větším počtem elementů v koordinovaném větném členu (nebo s plurálovým větným členem, který odkazuje k většímu počtu referentů) je tudíž vágní. Vágnost významu takovýchto RCK dobře ilustruje příklad (56). Říkáme-li, že *Děti se na sebe vzájemně dívaly do zrcadla* a přitom víme, že před zrcadlem stálo deset dětí, vyjadřujeme přitom význam „každé dítě z dané skupiny dětí se dívalo na všechny ostatní děti z dané skupiny“, ale tutéž větu můžeme říci i v případě, kdy si nejsme jisti, že se opravdu každé dítě dívalo na všechny ostatní, a přesto bude pravdivá. Konečně, kdo si může být jist, kam se deset dětí v zrcadlovém bludišti dívá?

Co je tedy obecným významem RCK? Reciprocity jakých elementů RCK vyjadřuje? Z rozboru příkladů (57c), (66) a (67) bychom mohli vyvodit, že RCK obecně nevyjadřuje reciproční vztah mezi slovesnými doplněními, ale mezi všemi referenty slovesných doplnění. Ani takové vymezení významu RCK však není zcela v pořádku. Problém nastává jednak u RCK s plurálovým větným členem a jednak u RCK, které mají v koordinovaném větném členu výraz označující větší počet referentů. Jak jsme už poznámenali k příkladu (56), plurálová forma v RCK je vágní. Je vágní nejen v tom ohledu, že takovou RCK můžeme mínit reciproční vztah pouze některých referentů daného plurálového větného členu, ale i v tom smyslu, že plurál jmenného výrazu může označovat libovolně početnou skupinu referentů (dva a více). Tak věta (68) může být parafrází jak věty (1), tak věty (57c).

- (68) *Chlapci se pozdravili.*
(1) *Petr a Honza se pozdravili.*
(57c) *Petr, Honza a Jakub se pozdravili.*

Pokud některé výrazy z koordinovaného větného členu RCK označují skupinu referentů, významem RCK není reciprocita všech referentů koordinovaných výrazů; takové RCK spíše vyjadřuje, že v recipročním vztahu jsou skupiny referentů označené samostatnými výrazy tvořícími koordinovaný větný člen. Věta (69) znamená, že se navzájem pozdravili

Petr, Honza a skupina dětí, a má proto parafrázi uvedenou v (70). Věta (69) však neznamená, že se vzájemně pozdravily také jednotlivé děti tvořící skupinu označenou výrazem *naše děti*.

(69) *Petr, Honza a naše děti se pozdravili.*

(70) *Petr, Honza a naše děti se pozdravili.* ≡ *Petr pozdravil Honzu a naše děti a zároveň Honza pozdravil Petra a naše děti a zároveň naše děti pozdravily Petra a Honzu.*

Podobně je tomu v případech, kdy plurál v RcK je utvořen od výrazu označujícího i v singuláru skupinu referentů. Věta (71) vyjadřuje, že dvě (resp. více rodin) se vzájemně navštěvují, nikoli že se vzájemně navštěvují všichni referenti odpovídající výrazu *naše rodiny*. Referenty tohoto výrazu jsou všichni členové obou rodin a věta (71) jistě nevyjadřuje, že se vzájemně navštěvují i členové jedné rodiny. V (72) je uvedena pouze jedna z možných parafrází věty (71). Rodin, které se vzájemně navštěvují, může být i více vzhledem k vágnosti významu plurálové formy *naše rodiny*.

(71) *Naše rodiny se navštěvují.*

(72) *Naše rodiny se navštěvují.* ≡ *Naše rodina navštěvuje vaši rodinu a zároveň vaše rodina navštěvuje naši rodinu.*

Zbývá otázka, jak co nejvístřejší obecně zformulovat význam RcK. Ukázali jsme, že RcK nevyjadřuje reciprocitu slovesních doplnění, ani reciprocitu všech referentů jednotlivých výrazů tvořících koordinovaný nebo plurálový větný člen. RcK v obecném smyslu nevyjadřuje ani reciprocitu účastníků situace charakterizovaných kognitivními rolemi (tj. elementů situacního významu slovesa), neboť např. sloveso *pozdravit* označuje situaci se dvěma účastníky – kognitivním Agentem a kognitivním Adresátem – a to i v (57c), která označuje reciprocitu tří, a nikoli dvou subjektů. Domníváme se, že obecný význam RcK je třeba formulovat nikoli prostřednictvím pojmu opírajících se o strukturu aktivní konstrukce daného slovesa, ale na základě struktury samotné RcK. Pro takové řešení svědčí dva argumenty:

- 1) Některá doplnění slovesa v AK mohou být vyjádřena koordinovaným větným členem. Pokud RcK utvořená od slovesa, při němž do recipročního vztahu vstupují dvě doplnění, obsahuje více než dva výrazy v koordinovaném větném členu, nelze význam RcK redukovat na reciproční vztah dvou slovesních doplnění, ani dvou účastníků situace, kterou sloveso typicky označuje.
- 2) U některých sloves (jakkoli se jedná o nepatrnu skupinu) do recipročního vztahu formálně vstupují tři slovesná doplnění (resp. více), ačkoli RcK takových sloves neoznačuje reciproční vztah tří, ale pouze dvou subjektů (např. *mluvit / povídат si o sobě navzájem*); srov. (28) v oddile 7.3.

Pokusme se nyní co nejobecněji zformulovat, co je významem reciproční konstrukce.

Reciproční konstrukce obecně **vyjadřuje**, že skupiny referentů označované bud' samostatnými výrazy koordinovaného větného člena RcK, nebo plurálovým větným členem RcK jsou v recipročním vztahu, tj. vzájemně na sebe působí stejným způsobem.

7.5. Předložková reciproční slovesa a předložkové reciproční konstrukce

Připomeňme, že předložkové RCK označují symetrické prostorové a časové relace předmětů a že hlavním strukturním elementem odpovědným za jejich reciproční význam je předložka se symetrickým významem místním nebo časovým. V předložkové RCK je zpravidla reciprokalizováno jedno valenční a jedno nevalenční doplnění slovesa. Nevalenční slovesné doplnění je v odpovídající AK ke slovesu připojeno právě předložkou se symetrickým místním nebo časovým významem. Výjimku představují slovesa *být* a *nacházet se*, která jsou v daném významu dvojvalenční, takže i slovesné doplnění vyjadřované předložkovou vazbou se symetrickým významem patří do jejich valenčního rámce.

Předložkové RCK mohou být tvořeny mnoha sémanticky velmi různorodými slovesy. Požadavky na to, abychom sloveso mohli označit za předložkové reciproční sloveso, jsou poměrně volné: (1) dané sloveso musí mít schopnost vyjadřovat volné doplnění místa nebo času pomocí určitých předložkových vazeb; (2) jedna z valencí daného slovesa a volné doplnění mohou být obsazeny výrazy homogenními co do životnosti. Příčemž, jak jsme ukázali v oddíle 7.3, druhý požadavek není tak striktní jako u vlastních recipročních sloves. Mezi typické představitele předložkových recipročních sloves patří slovesa existenční (*být*, *nacházet se*), pohybová (*jít*, *běžet*, *jet*, *letět*, *plavat*, *téci* atd.) a polohová (*stát*, *sedět*, *ležet*, *viset* atd.). Předložkové RCK však tvoří i slovesa dějová: např. *pracovat vedle sebe*, *zpívat vedle sebe*, *číst vedle sebe*, *šít vedle sebe* a mnohá další. Význam prostorové symetrické relace v češtině vyjadřuje např. předložka *vedle*, odpovídající ruské předložky *возле* a *рядом*,¹³⁹ srov. příklady (73)–(77).

- (73) *Škola a pošta jsou vedle sebe.*
- (74) *Petr a Honza šli vedle sebe.*
- (75) *Knihu a sešit ležely vedle sebe.*
- (76) *Школа и почта стоят возле друг друга.*
- (77) *Школа и почта находятся рядом.*

V předložkových RCK do recipročního vztahu s volným doplněním vstupuje nejčastěji Aktor; srov. (73)–(77). Existují však i slovesa, u nichž se v předložkové RCK reciprokalizuje Patiens a volné doplnění, např. *nalézt vedle sebe*, *objevit vedle sebe*; srov. (78).

- (78) *Tyto příklady jsme nalezli vedle sebe.*

Slovesa tvořící pomocí předložky *vedle* předložkové RCK můžeme podobně jako reciproční slovesa rozdělit na dvě skupiny podle toho, jaké jsou pravdivostní podmínky jejich AK a OAK. Stejné pravdivostní podmínky mají pouze AK a OAK predikátových výrazů *být vedle* a *nacházet se vedle*; srov. (79), (80). V uvedených příkladech má rovněž předložková RCK stejné pravdivostní podmínky jako AK a OAK; RCK nemění situační význam AK ani OAK.

- (79) a. *Petr je vedle Honzy.*

¹³⁹ Ruské předložkové RCK tvořené pomocí předložek *возле* a *рядом* skýtají zajímavý materiál jak pro ryze rusistické, tak pro komparativní česko-ruské studium. Je zajímavé, že předložka *возле* „netrhá“ reciproční výraz *друг друга* jako jiné vlastní ruské předložky (*друг без друга*, *друг с другом*, *друг о друге* atd.), ale staví se před tento výraz: *возле друг друга*. Ilustrační příklady viz v příloze III.

- b. Honza je vedle Petra.
  - c. Petr a Honza jsou vedle sebe.
- (80) a. Dům se nachází vedle řeky.
 b. Řeka se nachází vedle domu.
 c. Dům a řeka se nacházejí vedle sebe.

Jakkoli jsou pravdivostní podmínky vět (a), (b) a (c) v příkladech (79) a (80) stejné, nebudeme z důvodů, které jsme již zmínili, hovořit o inherentní reciprocitě sloves *být* a *nacházet se*. Tato slovesa mohou reciproční význam vyjadřovat pouze ve spojení s předložkou *vedle*; reciprocity není vlastností týkající se jejich lexikálního významu nebo valenčního rámce. Obě slovesa jsou sice v daném významu dvouvalenční, druhá valence s významem *kde* však může být realizována i jinými předložkami, než je předložka *vedle* (např. *Kocour je na střeše*, *Praha se nachází v srdci Evropy*).

U ostatních předložkových sloves se AK a OAK vzájemně neimplikují a předložková RCK vyjadřuje jiný situační význam než jednotlivé AK daného slovesa. Srov. (81) a (82), v nichž věta (c) je pravdivá, právě když jsou pravdivé zároveň (a) i (b). Z významu jednotlivých AK však význam RCK nevyplývá, o čemž svědčí věty (d): jestliže Petr stojí vedle Honzy, Honza vedle Petra nemusí stát, ale např. sedět. Podobně i strom vedle krmelce nemusí stát, ale může i ležet skácený na zemi.

- (81) a. Petr stojí vedle Honzy.
 b. Honza stojí vedle Petra.
 c. Petr a Honza stojí vedle sebe.
 d. Petr stojí vedle Honza a Honza sedí vedle Petra.
- (82) a. Vedle stromu stojí krmelec.
 b. Vedle krmelce stojí strom.
 c. Strom a krmelec stojí vedle sebe.
 d. Vedle stromu stojí krmelec a vedle krmelce leží (pokácený) strom.

Slovesa označující ve spojení s předložkou *vedle* symetrické prostorové relace se vyznačují ještě jednou zvláštností. V některých případech se prostorová relace mezi neživotními objekty označuje pokaždé jiným slovesem podle toho, jakou perspektivu mluvčí k označení dané relace volí. V takových případech nelze utvořit předložkovou RCK ani od jednoho z obou sloves; srov. (83).

- (83) a. Dům stojí vedle řeky.
 b. Řeka teče vedle domu.
 c. *Dům a řeka stojí vedle. *Řeka a dům tečou vedle sebe.
 d. Dům stojí vedle řeky a řeka teče vedle domu.

Příklady (81) a (82) na jedné straně a příklad (83) na straně druhé se od sebe významně liší. V (81) a (82) existuje předložková RCK, která ale vyjadřuje jiný situační význam než jednotlivé AK daného slovesa, takže jedna z obrácených AK tohoto slovesa může být pravdivá i v případě, kdy předložková RCK pravdivá není (srov. věty (d)). Na druhou stranu v příkladě (83) máme dvě věty (a) a (b) označující stejnou situaci, ale neexistuje taková předložková RCK, která by byla utvořena od jednoho z obou sloves a označovala by rovněž stejnou situaci. Věta (83d) vyjadřuje stejný situační význam jako jednotlivé věty (83a) a (83b), pouze danou relaci označuje z obou možných perspektiv. V tomto smyslu věty (83a) a (83b) velmi připomínají konstrukce dvou konverzívních sloves.

Slovesa *být* a *nacházet se* zaujímají v rámci skupiny předložkových recipročních sloves mimořádné postavení. Tato slovesa označují prostorovou relaci mezi dvěma objekty v obecném smyslu, konstatují pouze existenci prostorové relace, aniž by specifikovala, v jaké poloze či pohybu se přitom objekty nacházejí; představují v postatě hyperonyma (tj. rodový pojem) všech ostatních předložkových recipročních sloves. Z toho plynne, že prostřednictvím AK nebo předložkové RCK sloves *být* a *nacházet se* mohou být parafrázovány nejen všechny předložkové RCK ostatních sloves, ale i jejich AK v případech, kdy předložková RCK daného slovesa vyjadřuje jiný situační význam, nebo vůbec neexistuje. Např. věta (84) je parafrází jak věty (81c), tak i (81d), ale i (81a) a (81b). Podobně větu (85) můžeme parafrázovat všechny věty uvedené v (82), a větu (86) věty (83a), (83b) a (83d).

- (84) *Petr a Honza se nacházejí/jsou vedle sebe.*
- (85) *Strom a krmelec se nacházejí/jsou vedle sebe.*
- (86) *Dům a řeka se nacházejí/jsou vedle sebe.*

Zatím jsme se věnovali pouze konstrukcím, v nichž byla prostorová relace mezi objekty vyjádřena **symetrickou předložkou vedle**. Symetričnost významu dané předložky se projevuje v tom, že prostorovou relaci označuje z hlediska jednoho i druhého objektu stejně (figuruje v AK i OAK předložkového slovesa). Kromě této předložky však v češtině máme i místní a časové předložky sdružující se do páru; např. *před – za, před – po, nad – pod, na – pod*. Jedna předložka přitom danou relaci označuje z perspektivy jednoho objektu a druhá z perspektivy druhého objektu. Takové předložky se nazývají **konverzivní předložky**¹⁴⁰; srov. (87)–(89) věty (a), (b).¹⁴¹ V RCK se v takových případech mohou použít buď obě předložky, nebo jen jedna z nich. Srov. (87c)–(89c). RCK se přitom vyznačuje jistým typem vágnosti; např. v (88c) není jasné, zda sešit ležel na knize, nebo zda kniha ležela na sešitu – význam (88c) je v tomto ohledu vágní. Totéž platí i pro věty (87c) a (89c).

- (87) a. *Petr jde před Honzou.*
b. *Honza jde za Petrem.*
c. *Petr a Honza jdou za sebou/ [?]před sebou.*
- (88) a. *Sešit ležel na knize.*
b. *Kniha ležela pod sešitem.*
c. *Sešit a kniha ležely na sobě/ pod sebou.*
- (89) a. *Zeměpis byl před češtinou.*
b. *Čeština byla po zeměpise.*
c. *Zeměpis a čeština byly po sobě/ za sebou.*

7.6. Reciproční konstrukce a reciproční slovesa – shrnutí

Nejdůležitější poznatky a závěry, které jsme učinili při vymezování a klasifikaci recipročních konstrukcí a recipročních sloves, shrneme v následujícím přehledu.

Reciproční konstrukce (RCK):

- **Forma RCK:** Nejdůležitějším formálním příznakem RCK je skutečnost, že slovesná doplnění dotčená reciprokalizací jsou v RCK vyjádřena plurálovým nebo koordinovaným

¹⁴⁰ Srov. Apresjan (1974a).

¹⁴¹ Co se týče sémantické povahy sloves označujících prostorové relace ve spojení s konverzivními předložkami, platí pro ně všechno to, o čem jsme psali v souvislosti s konstrukcemi s předložkou *vedle*.

větným členem, tj. že sloveso v RcK fakticky spojuje dvě doplnění aktivní konstrukce v jedno (plurálové nebo koordinované) slovesné doplnění.

- **Význam RcK:** Reciproční konstrukce obecně vyjadřuje, že skupiny referentů označované buď samostatnými výrazy koordinovaného větného člena RcK, nebo plurálovým větným členem RcK jsou v recipročním vztahu, tj. vzájemně na sebe působí stejným způsobem. RcK označují především:
  - a) vzájemný děj: např. *Petr a Honza se pozdravili*.
  - b) symetrické prostorové nebo časové relace: např. *Naše pozemky spolu sousedí. Petr a Honza sedí vedle sebe*.
- **Parafráze RcK:** Význam RcK lze parafrázovat konjunkcí $n(n-1)$ aktivních konstrukcí daného slovesa, kde n je počet výrazů tvořících koordinovaný člen RcK, nebo počet skupin referentů, které označuje plurálový větný člen RcK a o kterých se tvrdí, že jsou v recipročním vztahu. V elementárních případech je parafrází RcK konjunkce dvou aktivních konstrukcí – aktivní a obrácené aktivní konstrukce daného slovesa. Příklad RcK s parafrází: *Petr a Honza se pozdravili. ≡ Petr pozdravil Honzu a zároveň Honza pozdravil Petra*.

Aktivní konstrukce (AK): AK recipročního slovesa je konstrukcí, v níž dané sloveso vystupuje ve finitním tvaru aktivní diateze; např. *Petr pozdravil Honzu*.

Obrácená aktivní konstrukce (OAK): OAK recipročního slovesa je aktivní konstrukcí recipročního slovesa, v níž si dva referenti zmínění ve výchozí AK vzájemně „vyměnili“ TG role; např. *Honza pozdravil Petra*.

- **Základní typy recipročních konstrukcí:**

1. **Předložkové RcK** jsou RcK, které vyjadřují prostorové a časové relace mezi objekty. V předložkových RcK je jedno z doplnění, která vstupují do recipročního vztahu, vyjádřeno předložkovou vazbou s významem prostorovým nebo časovým. Rozlišujeme dva druhy předložek tohoto typu: symetrické předložky (*vedle, возле, рядом*) a předložky konverzívni (*před – za, nad – pod, nepro – za, над – под*). Slovesné doplnění připojované předložkovou vazbou je zpravidla nevalenčním volným doplněním slovesa. Např. *Petr a Honza sedí vedle sebe*.
2. **Vlastní RcK** jsou všechny RcK, které nejsou předložkovými RcK. V typických případech vlastní RcK označují vzájemný děj dvou (resp. více) subjektů a do recipročního vztahu vstupují valenční doplnění slovesa; např. *Petr a Honza se vzájemně pozdravili*. Ve vlastních RcK se nikdy nevyskytují předložky se symetrickým místním nebo časovým významem. Naopak typickými formálními příznaky vlastních RcK jsou: zvratná slovesná forma (*pozdravit se, обежмout se, видѣт se*) a speciální reciproční výrazy adverbiálního a zájmenného charakteru (*navzájem, vzájemně aj.*). Jak ukazují některé, byť ne zcela uspokojivé příklady, mohou se vlastní a reciproční konstrukce vzájemně kombinovat; např. *Marie a Alžběta si vedle sebe spolu povídaly*.

Reciproční slovesa jsou všechna slovesa, která mohou za určitých podmínek tvořit reciproční konstrukce. Obecnou podmínkou nutnou pro vytvoření RcK z aktivní konstrukce recipročního slovesa je, aby všechna slovesná doplnění, která jsou v RcK reciprokalizována, byla obsazena výrazy homogenními co do životnosti. Analogicky k dělení recipročních konstrukcí rozlišujeme také dva základní typy recipročních sloves: vlastní a předložková reciproční slovesa. **Vlastní reciproční slovesa** jsou reciproční slovesa, která mohou tvořit vlastní RcK, **predložková reciproční slovesa** jsou reciproční slovesa, která mohou tvořit předložkové RcK. Některé příklady svědčí o tom, že podle tohoto vymezení jsou některá vlastní reciproční slovesa zároveň i předložkovými reciproky (mohou tvořit jak vlastní, tak předložkové RcK), zatímco pro předložková reciproční slovesa platí, že mohou tvořit pouze předložkové, nikoli

vlastní RcK. Předložková reciproční slovesa je tudíž lepší vymezit negativně, a to jako reciproční slovesa, která nemohou tvořit vlastní RcK.

Třídění recipročních sloves:

1. **Vlastní reciproční slovesa** jsou slovesa, která mohou tvořit vlastní reciproční konstrukce.
  - 1.1. **Inherentně reciproční slovesa**. AK a OAK mají stejné pravdivostní podmínky. Platí, že $|AK| \Rightarrow |OAK|$. V elementárních případech, kdy koordinovaný člen RcK tvoří pouze dva výrazy, mají stejné pravdivostní podmínky AK, OAK a RcK, a tudíž platí $|AK| \Rightarrow |OAK| \Rightarrow |RcK|$ a také $|RcK| \Rightarrow |OAK| \Rightarrow |AK|$. Reciprocity je součástí situacního významu, vyjadřovaného těmito slovesy, nevzniká jen v RcK: tato slovesa už svým lexikálním významem vyjadřují, že dva účastníci situace jsou v recipročním vztahu.
    - 1.1.1. **Symetrická slovesa** (stavová inherentně reciproční) označují symetrické prostorové relace mezi dvěma kognitivními Patienty; např. *Nás pozemek sousedí s vaší zahradou. Česko hraničí s Polskem.*
    - 1.1.2. **Dějová inherentně reciproční slovesa** označují reciproční děje, tj. situace, v nichž dva účastníci plní dvě kognitivní role zároveň (každý z obou účastníků plní dvě role, stejné, jako plní druhý účastník); např. *Petr se hádá s Honzou. Honza si vzal Marii.*
  - 1.2. **Potenciálně reciproční slovesa**. AK a OAK mají různé pravdivostní podmínky. Odlišné pravdivostní podmínky má ve všech případech i RcK. Reciproční význam není součástí lexikálního významu těchto sloves a vzniká pouze v RcK. Např. *pozdravit, obejmout, políbit, učesat, pochválit, vynadat, udeřit; Petr pozdravil Honzu – Honza pozdravil Petra – Petr a Honza se pozdravili.*
2. **Předložková reciproční slovesa** jsou reciproční slovesa, která nemohou tvořit vlastní RcK (mohou tvořit pouze předložkové RcK); např. *být vedle, nacházet se vedle, sedět vedle, ležet vedle, jít vedle, běžet vedle*. Vzhledem k tomu, že v případě předložkových RcK reciprocity nesouvisí tak úzce s potenciálem lexikálního významu, jako je tomu u vlastních RcK, předložková reciproční slovesa netřídíme tak důsledně jako vlastní reciproční slovesa. Zde zopakujeme jen několik zásadních bodů.
  - Mezi předložkovými recipročními slovesy pouze pro slovesa *být vedle, nacházet se vedle* platí, že $|AK| \Rightarrow |OAK|$.
  - U ostatních předložkových recipročních sloves uvedená implikace neplatí. Např. z věty *Petr sedí vedle Honzy* neplyne automaticky, že také Honza sedí vedle Petra, Honza může vedle Petra také stát. Z této věty však plyne jiná věta, a to *Honza se nachází/je vedle Petra*. Výrazy *být vedle, nacházet se vedle* fungují jako hyperonyma všech ostatních předložkových recipročních sloves.
  - U některých prostorových relací se daná relace nazývá jinak z pohledu jednoho objektu a jinak z pohledu druhého objektu. Např. *Dům stojí vedle řeky – Řeka teče vedle domu; Město leží pod horami – Nad městem se tyčí hory*. Takové prostorové relace nelze označit pomocí RcK ani jednoho z obou sloves. *Dům a řeka *stojí/*tečou vedle sebe.*

7.7. Porovnání konverzivnosti s reciprocitou

Poté, co jsme charakterizovali reciproční konstrukci po stránce formální i významové a vymezili jsme a utřídili skupinu recipročních sloves, můžeme přistoupit ke srovnání reciprocity s konverzivností založenému na porovnání aktivních konstrukcí konverzivních sloves s AK, OAK a parafrázem RcK jednotlivých typů sloves recipročních. Coby prototyp konverzivních výrazů nám poslouží konverzivní slovesa; ostatní typy systémových konverzív

(lexikální konverziva náležející k jiným slovním druhům, rodové formy slovesa atd.) v tomto srovnání zohledňovat nebudeme.

7.7.1. Konverzívni slovesa vs. slovesa inherentně reciproční

- (90) a. *Petr se hádal s Honzou.*
b. *Honza se hádal s Petrem.*
c. *Petr a Honza se hádali.* ≡ *Petr se hádal s Honzou a zároveň Honza se hádal s Petrem.*
- (91) a. *Petr prodal Honzovi auto.*
b. *Honza kupil od Petra auto.*
c. *Petr prodal Honzovi auto a Honza kupil od Petra auto.*

Inherentně reciproční slovesa označují situace, v nichž dva účastníci jsou v recipročním vztahu, tj. v nichž jeden účastník koná vůči druhému stejný děj jako ten druhý vůči prvnímu. U dějových inherentně recipročních sloves můžeme tuto specifickou vlastnost jejich situacního významu schematicky znázornit zdvojenými kognitivními rolemi účastníků situace. Obrácené aktivní konstrukce inherentně recipročních sloves se vzájemně implikují a v elementárních případech, kdy ani jeden z reciprokalizovaných aktantů slovesa není vyjádřen koordinovaným větným členem, implikují rovněž význam RcK; srov. (90). V RcK se v takových případech nemění situacní význam slovesa, pouze je daná situace označena z další možné perspektivy, totiž z perspektivy obou reciprokalizovaných účastníků. V syntaktické struktuře RcK zaujmají reciprokalizované elementy rovnoprávné postavení, např. v (90c) tvoří koordinovaný Aktor a syntaktický subjekt.

Naproti tomu dvě konverzívni slovesa označují stejnou situaci, která je jazykem strukturována tak, že jeden účastník je ke druhému účastníku v jiném vztahu než druhý k prvnímu. Viděli jsme, že ve schematickém záznamu situacního významu konverzívni sloves je každému účastníku situace připsána pouze jedna kognitivní role. U situací označovaných konverzívni slovesy zpravidla nemáme možnost danou situaci označit tak, aby oba účastníci, kteří při konverzi mění své TG role, byli zrovнопrávněni v hierarchii syntaktických vztahů; tj. zpravidla neexistuje možnost třetí, „zrovnoprávňující“, perspektivy, kterou u inherentně recipročních sloves skýtá RcK; srov. (91). Pouze ve výjimečných případech doplňuje dvojici konverzívni predikátů třetí predikát, který takovou perspektivu vyjadřuje. Existuje např. trojice sloves *prodávat – kupovat – obchodovat*, avšak pouze v nedokonavém vidu. Při slovesu *obchodovat* lze navíc jen obtížně syntakticky vyjádřit kognitivního Patienta, kterým jsou v příkladu (92) auta.

- (92) a. *Petr prodává Honzovi auta.*
b. *Honza kupuje od Petra auta.*
c. *Petr a Honza spolu obchodují.*

Zajímavý případ představuje trojice sloves *oženit se – provdat se – vzít se*. Slovesa *oženit se* a *provdat se* jsou lexikální konverziva, která označují situaci složenou ze dvou účastníků – muže a ženy. Tutož situaci označuje i inherentně reciproční sloveso *vzít si*. Lexikální konverziva však danou situaci představují tak, že muž koná vůči ženě jiný děj než žena vůči muži, zatímco z pohledu recipročního slovesa muž i žena konají vůči sobě navzájem stejný děj. Reciproční konstrukce od slovesa *vzít si* umožňuje vyjádřit situaci z perspektivy obou účastníků, muže i ženy, zároveň; srov. (93). Sloveso *vzít si* má v RcK podobu *vzít se*, tedy jinou formu zvratného zájmena, což je zvláštní, neboť reflexiva tantum v RcK formu zpravidla nemění; srov. *Petr si dopisuje s Honzou – Petr a Honza si dopisují*,

Petr si stěžuje Honzovi – Petr a Honza si vzájemně stěžují, Petr se pere s Honzou – Petr a Honza se perou. Existuje rovněž řada RCK, v nichž sloveso přibírá reflexivní zájmeno *si* a nikoli *se*, např. *Petr a Honza si vzájemně koupili dárek, Petr a Honza si vzájemně naslibovali hory doly, Petr a Honza si navzájem zavázali boty.* Formální odlišnost slovesa *vzít si/se* v AK a RCK souvisí s valenčními vlastnostmi tohoto slovesa: v AK připojuje předmět v akuzativu, proto má zvratné zájmeno formu dativní, zatímco v RCK je pozice přímého předmětu volná, takže akuzativní formu má zvratné zájmeno.

- (93) a. *Honza se oženil s Marií. ≡ Honza si vzal Marii.*
 b. *Marie se provdala za Honzu. ≡ Marie si vzala Honzu.*
 c. *Honza a Marie se vzali.*

V ruštině se obdobná situace označuje slovesy *жениться* – *выйти замуж* – *пожениться*, kde první výraz danou situaci označuje z perspektivy muže, druhý výraz z perspektivy ženy a třetí výraz vyjadřuje perspektivu muže i ženy zároveň; srov. (94). Přitom je zajímavé, že sloveso *пожениться* není slovesem čistě recipročním – můžeme říci *Они поженились недавно* a *Он поженился со своей избранницей*, ale nikoli **Она поженилась со своим избранником*.

- (94) a. *Иван женился на Маше. ≡ Иван поженился с Машей.*
 b. *Маша вышла замуж за Ивана.*
 c. *Иван и Маша поженились.*

Zopakujme, že zásadní rozdíl mezi inherentně recipročními a konverzívními slovesy spočívá v tom, že inherentně reciproční slovesa představují části reálného světa jako jazykově strukturované situace, v nichž platí, že jeden účastník působí na druhého účastníka stejně, jako druhý působí na prvního; zatímco jazykově strukturované situace označované konverzívními slovesy představují části reálného světa tak, že jeden účastník působí na druhého jinak než druhý na prvního. Základové aktivní konstrukce konverzívních sloves mají stejné pravdivostní podmínky (vzájemně ze sebe vyplývají) podobně jako AK a OAK inherentně recipročních sloves. Tato skutečnost totiž souvisí s tím, že jak AK a OAK inherentně recipročních sloves, tak aktivní konstrukce sloves konverzívních označují stejnou jazykově strukturovanou situaci (pouze z jiné perspektivy), a nikoli s tím, zda vztah mezi účastníky situace je reciproční (tj. symetrický) nebo asymetrický. Konverzívní slovesa označují situace, v nichž je vztah dvou účastníků chápán asymetricky, proto také dějová konverzívní slovesa nemají zdvojené kognitivní role ve schematickém záznamu situačního významu, jako je tomu u dějových inherentně recipročních sloves.

Asymetričnost vztahu dvou účastníků v situacích označovaných konverzívními slovesy může mít u různých konverzívních sloves různou povahu – někdy je hlubší, jindy méně výrazná, vždy však může být ozrejmena na základě podrobné interpretace situačního významu sloves. Např. asymetrie dvou agentivních účastníků v situaci označované slovesy *prodat – koupit* vyplývá na povrch při podrobnějším rozboru jejich kognitivních rolí. *X prodal Y-u Z za W* můžeme parafrázovat jako ‘X předal Y-u Z a zároveň přijal od Y-a peněžní obnos W’, který představuje hodnotovou kompenzaci Z’ a *Y koupil od X-a Z za W* jako ‘Y přijal od X-a Z a zároveň X-u předal peněžní obnos W’, který představuje hodnotovou kompenzaci Z’. Vidíme, že účastníci X a Y jsou vůči sobě v rozdílném vztahu: X předává Y-u zboží a přijímá od něj peníze, zatímco Y předává X-u peníze a přijímá od něj zboží.

U konverzív *oženit se – provdat se* je asymetrie vztahu mezi oběma účastníky v povědomí mluvčího vyrovnaná synonymií těchto sloves s inherentně recipročním slovesem *vzít si*. Situační význam, který je společný všem těmto třem slovesům bychom

mohli parafrázovat jako *X se oženil s Y-em* $\equiv$ *Y se provdala za X-a* $\equiv$ *X si vzal Y-a*: ‘X vstoupil do manželství s Y-em a Y vstoupil do manželství s X-em’. V lexikálním významu sloves *oženit se* *provdat se* je kromě toho relevantní skutečnost, že X je muž, zatímco Y je žena. Situační význam těchto sloves, pokud jej chceme interpretovat důsledně, je proto bohatší: *X se oženil s Y-em*: ‘muž X vstoupil do manželství s ženou Y’ a *Y se provdala za X-a* ‘žena Y vstoupila do manželství s mužem X’. Asymetrie účastníků X a Y spočívá v tom, že zatímco muž (X) realizuje danou situaci (uzavření manželství) prostřednictvím ženy, žena (Y) ji realizuje prostřednictvím muže. Proto slovesa *oženit se* a *provdat se* nejsou vzájemně zaměnitelná (*oženit se* může pouze muž a *provdat se* může pouze žena). U inherentně recipročního slovesa *vzít si* je tato významová distinkce muž-žena irrelevantní – situace je koncipována tak, že oba účastníci, muž i žena, uzavírají manželství stejně.

7.7.2. Konverzívní slovesa vs. slovesa potenciálně reciproční

- (95) a. *Petr pozdravil Honzu.*
 b. *Honza pozdravil Petra.*
 c. *Petr a Honza se pozdravili.* $\equiv$ *Petr pozdravil Honzu a zároveň Honza pozdravil Petra.*

U potenciálně recipročních sloves není reciproční význam inherentní součástí lexikálního významu slovesa, nýbrž je omezen pouze na RcK. RcK potenciálně recipročních sloves tudíž vyjadřuje jiný situační význam než aktivní konstrukce; rovněž dvě aktivní konstrukce potenciálně recipročního slovesa mají odlišné pravdivostní podmínky (vyjadřují něco jiného); srov. (95). Uvedené vlastnosti skupiny potenciálně recipročních sloves výrazně odlišují od konverzívních sloves, neboť základové konstrukce konverzívních sloves mají pravdivostní podmínky stejné.

7.7.3. Konverzívní slovesa vs. předložková reciproční slovesa

- (96) a. *Petr je vedle Honzy.*
 b. *Honza je vedle Petra.*
 c. *Petr a Honza jsou vedle sebe.*
 (97) a. *Petr stojí vedle Honzy.*
 b. *Honza stojí vedle Petra.*
 c. *Petr a Honza stojí vedle sebe.*

Jeden z důležitých rozdílů mezi předložkovými recipročními slovesy a slovesy konverzívními spočívá v tom, že u předložkových recipročních sloves vstupuje do recipročního vztahu také jedno nevalenční doplnění, zatímco konverzívnost se týká pouze valenčních doplnění slovesa. Z tohoto rozdílu vyplývá, že zatímco konverzívní slovesa představují dva různé způsoby označení jedné a též jazykově strukturované situace (obsah, jak je strukturován lexikálním významem, který se projevuje i ve valenčním rámci slovesa), předložkovými recipročními slovesy se označují jen určité typy vzájemných vztahů, totiž vztahy prostorového nebo časového uspořádání předmětů. Valenci na volné doplnění místa má velké množství sloves, a proto i počet předložkových recipročních sloves je značný.

Další rozdíl spočívá v tom, že zatímco u situací označovaných konverzívními slovesy můžeme často jen spekulovat o tom, která perspektiva je pro označení dané situace výchozí (neutrální, nepříznaková), některé relace označované předložkovými recipročními slovesy naopak těhnou k tomu, aby byly označovány z určité perspektivy. Důležitou roli přitom hraje

porovnání velikosti a celkové závažnosti obou předmětů. Srov. (98)–(99), kde věta (a) představuje neutrální způsob označení dané relace a věta (b) způsob příznakový (sice možný, ale jen ve zvláštních kontextech).

- (98) a. *Vedle paneláku stojí psi bouda.*
b. *Vedle psí boudy stojí panelák.*
- (99) a. *Vedle telefonu leží pero.*
b. *Vedle pera leží telefon.*

Vzhledem k tomu, že prakticky každá prostorová relace může být převedena na relaci označovanou slovesy *být* a *nacházet se* (např. vedle něčeho), lze pomocí RcK těchto sloves téměř všechny prostorové relace vyjádřit i z hlediska perspektivy zrovnoprávňující oba objekty v hierarchii syntaktických vztahů. Srov. (100)–(102), v nichž sice výchozí větu nelze parafrázovat prostřednictvím RcK ani jednoho z původních sloves, avšak parafráze pomocí RcK slovesa *být* nebo *nacházet se* je možná. U konverzivních sloves, jak víme, je možnost pro vyjádření perspektivy zrovnoprávňující oba účastníky velmi omezená.

- (100) *Petr sedí vedle Honzy a Honza stojí vedle Petra.* ≡ *Petr a Honza jsou vedle sebe.*
- (101) *Krmelec stojí vedle stromu a strom leží vedle krmelce.* ≡ *Krmelec a strom jsou vedle sebe.*
- (102) *Dům stojí vedle řeky a řeka teče vedle domu.* ≡ *Dům a řeka se nacházejí vedle sebe.*

Problematika konverzivnosti s problematikou předložkových recipročních sloves předložkových RcK v několika ohledech také blízce souvisí. Jedním ze styčných bodů mezi oběma oblastmi je využití konverzivních předložek v předložkových RcK, např. *pod – nad*, *pod – na*, *před – za*, *před – po*. O těchto předložkách jsme podrobněji pojednali v oddíle 7.5. Ke konverzivnosti mají blízko některé prostorové relace mezi neživotními objekty, srov. (102).

7.7.4. Reciprocity u konverzivních sloves

Některá konverzivní slovesa jsou potenciálně reciproční – mohou tvořit RcK, které vyjadřují jiný situační význam než dané konverzivní sloveso v aktivní konstrukci. Takovými slovesy jsou např. *dát*, *dostat*, *prodat*, *koupit*, *půjčit*, *půjčit si*; srov. věty (a) a (b) v (103)–(105).

- (103) a. *Petr kupuje od Honzy potraviny.*
b. *Petr a Honza od sebe navzájem kupují potraviny.*
- (104) a. *Honza dal Marii dárek.*
b. *Honza a Marie si vzájemně dali dárek.*
- (105) a. *Petr půjčil Honzovi lyže.*
b. *Petr a Honza si vzájemně půjčili lyže.*

Naopak inherentně recipročními nemohou být žádná konverzivní slovesa, a to z důvodů, které jsme nastínili v oddíle 7.7.1. Konverzivní slovesa stejně jako AK, OAK a v elementárních případech i RcK inherentně recipročního slovesa označují stejnou jazykově strukturovanou situaci. Záleží pouze na struktuře jazyka, zda vztah mezi účastníky situace je hodnocen jako reciproční (tj. symetrický), nebo jako konverzivní (asymetrický). Nemůže však být chápán jako reciproční i konverzivní současně. Připomeňme, že při důsledném porovnání situačního významu konverzív *oženit se* – *provdat se* a inherentně recipročního slovesa *vzít si*,

jsme došli k závěru, že slovesa *oženit se*, *provdat se* vyjadřují složitější situační význam než sloveso *vzít si*.

Některá konverzivní slovesa mohou tvořit předložkové RcK, podobně jako je tvoří některá vlastní reciproční slovesa; srov. větu (106), která však nemá konverzivní parafrázi (se slovesem *kupovat*).

(106) *Petr a Honza prodávají na tržišti vedle sebe.*

7.8. Shrnutí

Porovnáním jednoho typu konverzivních vět s aktivními a recipročními konstrukcemi několika typů recipročních sloves docházíme k následujícím závěrům. Systémová konverziva umožňuje určitou jazykově strukturovanou situaci (částečně strukturovaný obsah) označit z různé perspektivy, tj. dát určitému částečně strukturovanému obsahu pokaždé jiný strukturní význam. Situace označované konverzivními predikaty však zpravidla není možné představit z perspektivy, z níž by oba účastníci byli nahlíženi jako strukturně rovnoprávní.

Na druhou stranu je primární funkcí reciproční konstrukce vyjadřovat, že entity označované výrazy v koordinovaném nebo plurálovém větném členu RcK jsou v recipročním vztahu. Obecně platí, že reciproční konstrukce mění situační význam výchozí aktivní konstrukce daného slovesa (vyjadřuje něco jiného než AK, má jiné pravdivostní podmínky). V elementárních recipročních konstrukcích inherentně recipročních sloves se situační význam výchozí aktivní konstrukce nemění. V takových případech AK, OAK a RcK představují trojice vět, které jednu určitou situaci označují ze tří různých perspektiv: z perspektivy účastníka A, z perspektivy účastníka B a z perspektivy A i B zároveň. Inherentně reciproční slovesa mají tudíž svou povahou velmi blízko ke slovesům konverzivním. V čem spočívá rozdíl mezi nimi, je dobré patrné při srovnání konverzivní dvojice *oženit se* – *provdat se* s inreherentně recipročním slovesem *vzít si*. Záleží především na tom, jak daný jazyk strukturuje kognitivní skutečnost. Jedna reálná situace tvořená minimálně dvěma účastníky může být jazykem představena tak, že dva účastníci jsou navzájem v recipročním (symetrickém) vztahu, nebo tak, že jeden účastník má k druhému účastníku jiný vztah (koná vůči němu jiný děj apod.) než ten druhý k němu, tj. jako vztah asymetrický. V prvním případě se jedná o situaci označovanou inherentně recipročním slovesem, ve druhém případě o situaci označovanou dvěma konverzivními slovesy.

Konverzivnost a reciprocity se sbližují i v oblasti předložkových recipročních konstrukcí. Především jsou v předložkových RcK využívány konverzivní předložky typu *před* – *za*, *nad* – *pod*. Dále jsme zjistili, že některé symetrické prostorové relace se označují různými slovesy se symetrickou předložkovou vazbou podle toho, z jaké perspektivy je daná relace označována (typ *Dům stojí vedle řeky* – *Řeka teče vedle domu*). Takové páry aktivních konstrukcí připomínají konverzivní věty, v nichž je také určitá situace označována pokaždé jiným predikátem podle toho, jakou perspektivu mluvčí volí. V daném případě však o konverzivní věty nejde, neboť takové věty, byť vyjadřují stejný obsah, neobsahují systémově konverzivní výrazy (slovesa *stát* a *téci* nejsou lexikální konverziva).

8. Závěry

Je na čase zhodnotit hlavní výsledky naší práce a shrnout to nejdůležitější, k čemu jsme dospěli. V úvodu jsme předestřeli, že hlavní úkol, který si ve své práci klademe, je ověřit, zda je oprávněné považovat konverzivnost za systémový typ významového vztahu mezi lexémy (resp. jinými typy jazykových výrazů) či nikoli; a pokud ano, pokusit se tento významový vztah popsat v terminologickém rámci Funkčního generativního popisu. Při řešení těchto otázek jsme vycházeli z předpokladu, že konverzivnost jazykových výrazů je vztah ležící na pomezí jazykového systému a kognitivního obsahu. Na základě rozboru několika modelových příkladů v oddílech 3.5 a 3.6 (srov. zejména příklady (50)–(55)) jsme se přiklonili k názoru, že konverzivnost je vztah založený ve vlastnostech významu lexémů (resp. jiných typů jazykových výrazů), nikoli v náhodné obsahové shodě některých vět. Konverzivnost je proto oprávněné považovat za vztah systémový a jako takový jej zahrnout a zohlednit v popisu jazyka.

Některé lingvistické teorie se v přístupu ke konverzivnosti značně liší. Porovnáním dvou takových (jinak poměrně blízkých) teorií jazyka – Funkčního generativního popisu (FGP) a Modelu Smysl $\Leftrightarrow$ Text (MST), jsme dospěli k závěru, že odlišné hodnocení konverzivnosti v těchto dvou teoriích souvisí především s odlišným přístupem k lexikální sémantice. Zatímco v MST je lexikální sémantika systematicky zpracovávána a konverzivnost jazykových výrazů je tu chápána jako vztah inherentní jazykovému systému, v rámci FGP nebyly dosud otázky lexikální sémantiky podrobně řešeny a sémantický vztah mezi lexikálními konverzívy je tu hodnocen jako náhodná obsahová shoda.

Odlišné stanovisko ke statusu lexikální konverzivnosti, které každá z těchto dvou teorií zaujímají, může souviseť rovněž s různým pojetím významu a synonymie. Zdá se nám, že pojetí významu coby invariantu všech synonymních výrazů a intuitivní chápání synonymie (bez striktních kritérií) rozšířené v rámci MST vytváří dobré předpoklady pro studium sémantiky vět, které mají sice různou významovou stavbu syntaktické struktury, přece však intuitivně vyjadřují totéž. Zmíněné pojetí významu a synonymie vedlo v MST k zavedení pojmu synonymních parafrází (v terminologii FGP by se spíše jednalo o obsahově totožné parafráze) a formulování pravidel určených pro jejich generaci ze zadанé věty; v pozdějších Meřčukových pracích pak k rozlišení situačního a strukturního (komunikativního) významu textové jednotky. V rámci FGP se k významu přistupuje ze strany do jisté míry opačně: význam výrazu je chápán jako něco, co je dáno pozicí výrazu ve významové struktuře jazyka. Vymezit význam výrazu pak znamená popsat, čím se funkce daného výrazu v rámci jazykového systému odlišuje od funkce výrazů ostatních. Důraz se tudíž neklade na zjištování množin vět, které by „mohly mít něco společného“, nýbrž na co nejpřesnější popis funkční jedinečnosti každého výrazu v rámci jazykového systému. S tím souvisí i striktní pojetí synonymie, jejímž kritériem je vzájemná zaměnitelnost synonymních výrazů ve všech kontextech *salva veritate*. Uvedené pojetí významu a synonymie vede ve FGP k soustředěnosti na detailní popis významu syntaktické struktury věty¹⁴², k podrobnému studiu aktuálního členění apod.; jevy spojenými s lexikální sémantikou se však ve FGP zabýváme dosud spíše jen okrajově.¹⁴³

Jestliže jsme se na začátku své práce přiklonili k předpokladu, že konverzivnost je významový vztah inherentní systému jazyka a zároveň jsme si za svůj cíl stanovili popsat

¹⁴² Právě odlišnosti ve významové struktuře věty jsou zpravidla zodpovědné za to, že obsahově totožné parafráze nesplňují striktní kritérium synonymie.

¹⁴³ Lexikální sémantika se ve FGP studuje především v těch aspektech, které souvisejí se syntaktickou platností výrazů, např. valence, koreferenční vlastnosti lexémů apod.

tento vztah v terminologickém rámci FGP, znamená to, že dílčím úkolem naší práce bylo rovněž vnést do terminologického rámce FGP jisté úpravy – konkrétně takové úpravy, které by nám umožnily co nejexpliciterji popsat podstatu konverzivnosti, tj. povahu výrazů, které neformálně řečeno „označují stejnou situaci pokaždé z jiné perspektivy“. K nejdůležitějším změnám vneseným během naší práce do terminologického rámce FGP náleží:

- rozlišení situační (nociální, „substanciální“) a strukturní (gramatické) části významu výrazu (odpovídá TGR věty nebo predikátového slova); úplný jazykový význam výrazu získáváme popisem jeho situační a strukturní části a jejich vzájemným usouvzažněním;
- pojem jazykově strukturované situace, která je chápána jako jazykový konstrukt odpovídající situačnímu významu výrazu a je tvořena určitým počtem účastníků a vzájemnými vztahy mezi nimi (neboli účastníky charakterizovanými kognitivními rolemi);
- pojem kognitivní role coby sémantické charakteristiky role konkrétního účastníka v dané jazykově strukturované situaci;
- pojem obsahově totožných parafrází, za něž považujeme všechny věty vyjadřující stejný situační, ale odlišný strukturní význam;
- představa o vícerozměrnosti struktury TGR, kterou chápeme jako usouvzažnění několika typů hierarchií – zejména hierarchie TG funkторů, hierarchie syntaktického subjektu a hierarchie aktuálního členění.

Při takto formulované terminologii lze obecně říci, že konverzivnost je vztahem založeným na totožnosti situačního významu výrazů při specifické odlišnosti jejich významu strukturního. Za specificky konverzivní navrhujeme považovat pouze tři typy odlišností strukturního významu založené v určitém způsobu usouvzažnění částí situačního významu s dílčími hierarchiemi TGR (strukturního významu) daného výrazu. Konkrétně se jedná o následující rozdíly ve strukturním významu dvou (resp. více) výrazů:

- a. odlišné usouvzažnění částí situačního významu s TG funktry;
- b. odlišné usouvzažnění částí situačního významu se syntaktickým subjektem;
- c. kombinace obou předcházejících bodů.

Uvedeným rozdílům ve strukturním významu odpovídají tři typy systémových konverzív:

1. výrazy, které vyjadřují stejný situační význam (označují stejnou jazykově strukturovanou situaci), avšak mají některé elementy situačního významu odlišně usouvzažněny s TG funktry (tj. některým účastníkům dané situace jsou v TG struktuře u každého z výrazů připsány jiné funktry); takovými výrazy jsou **lexikální konverzíva**, např. slovesa *dát – dostat, prodat – koupit, půjčit – půjčit si, vyhrát – prohrát* nebo substantiva *vítězství – porážka* aj.
2. výrazy, které vyjadřují stejný situační význam, avšak mají některé elementy situačního významu odlišně usouvzažněny se syntaktickým subjektem (tj. syntaktickým subjektem konstrukce je pokaždé jiný účastník situace, usouvzažnění účastníků s TG funktry však zůstává stejné); jedná se o **rodové formy slovesa**, např. *políbit – být políben, sestavit – být sestaven, vydávat – být vydáván, prodat – být prodán, koupit – být koupen* atd.
3. výrazy, které vyjadřují stejný situační význam, avšak mají některé elementy situačního významu odlišně usouvzažněny jak s TG funktry, tak se syntaktickým subjektem; jedná se o **kombinaci lexikální konverzivnosti se slovesným rodem**, např. *prodat – být koupen, koupit – být prodán*.

Sémantické a syntaktické vlastnosti konverzívních výrazů (schéma jejich situačního a strukturního významu spolu s morfematickou realizací příslušných doplnění) navrhujeme zapisovat do tabulky. V prvním rádku tabulky zaznamenáváme elementy situačního významu lexému (účastníci dané jazykové strukturované situace charakterizovaní kognitivními rolemi), druhý řádek charakterizuje jeho tektogramatické vlastnosti (funktory, je-li to nutné, pak i subjekt) a ve třetím rádku je uvedeno morfematické ztvárnění jednotlivých doplnění. Tabulkový způsob zápisu jsme volili proto, že řazení jednotlivých položek do sloupců umožňuje názorně ukázat, jak vzájemně korespondují jednotlivé elementy situačního a strukturního významu daného lexému (resp. lexikální formy) a jak jsou morfematicky realizovány. Srov. ilustrační příklad tabulkového záznamu sémantických a syntaktických vlastností lexikálních konverzív *půjčit* a *půjčit si*, aktivní a pasivní formy slovesa *ukrást* a výrazů *koupit* a *být prodán*.

půjčit

Kognitivní role	Agens [kdo půjčuje]	Patiens [co půjčuje]	Recipient [komu půjčuje]	Doba [na jak dluho půjčuje]
TG role	ACT	PAT	ADDR	TFHL
Morfematika	Nom	Acc	Dat	na + Acc

půjčit si

Kognitivní role	Recipient [komu půjčuje]	Patiens [co půjčuje]	Agens [kdo půjčuje]	Doba [na jak dluho půjčuje]
TG role	ACT	PAT	ADDR	TFHL
Morfematika	Nom	Acc	Dat	na + Acc

vést

Kognitivní role	Agens [kdo vede]	Patiens [co vede]
TG role	ACT	PAT
Morfematika	Nom	Acc

být veden

Kognitivní role	Agens [kdo vede]	Patiens [co vede]
TG role	ACT	PAT _{Sb}
Morfematika	Inst	Nom

koupit

Kognitivní role	Agens _{KUP} [kdo kupuje]	Patiens [co prodává/kupuje]	Agens _{PROD} [kdo prodává]	Finanční kompen- zace [za kolik]
TG role	ACT	PAT	ORIG	RCMP
Morfematika	Nom	Acc	od + Gen	za + Acc

být prodán

Kognitivní role	Agens _{PROD} [kdo prodává]	Patiens [co prodává/kupuje]	Agens _{KUP} [kdo kupuje]	Finanční kompen- zace [za kolik]
TG role	ACT	PAT _{Sb}	ADDR	RCMP
Morfematika	Nom	Acc	Dat	za + Acc

Konverzívními větami pak nazýváme všechny věty, které vyjadřují stejný situační význam a jejichž hlavními predikaty jsou systémově konverzívní výrazy; srov. (1)–(3). Je zřejmé, že konverzívní věty jsou typem obsahově totožných parafrází.

- (1) a. *Petr prodal Honzovi auto.*
b. *Auto Honza kupil od Petra.*
- (2) a. *Auto bylo prodáno Honzovi (Petrem).*
b. *Auto bylo kupeno od Petra (Honzou).*
- (3) a. *Petr prodal Honzovi auto.*
b. *Od Petra bylo kupeno auto (Honzou).*

Výrazy vyjadřující stejný situační význam a lišící se usouvztažněním částí situačního významu s entitami aktuálního členění nepovažujeme za systémově konverzívní výrazy ani konverzívní věty. Jedná se o obsahově totožné věty s odlišným aktuálním členěním, které jsou rovněž typem obsahově totožných parafrází; srov. (4).

- (4) a. *Honza kupil od Petra auto.*
b. *Auto Honza kupil od Petra.*
c. *Honza od Petra auto kupil.*

Mezi systémově konverzívní výrazy neřadíme ani slovesné dvojice, kde jedno sloveso vyjadřuje kauzativní a druhé nekauzativní význam; srov. *otevřít – otevřít se, sušit – schnout, klást – ležet* atd. Takové dvojice sloves totiž nevyjadřují stejný situační význam – kauzativní slovesa označují jazykově strukturované situace s účastníkem Agens/Kauzátor, zatímco v jazykově strukturovaných situacích označovaných dekauzativy tento účastník chybí. Srov. tabulkový zážnam sémantických a syntaktických vlastností sloves *otevřít* a *otevřít se* z vět (5)–(6).

- (5) *Vítr otevřel dveře.*
- (6) *Větrem se otevřely dveře.*

otevřít

Kognitivní role	Agens/Kauzátor [kdo/co otvírá]	Patiens [co je otvíráno]
TG role	ACT	PAT
Morfematika	Nom	Acc

otevřít se

Kognitivní role	Patiens [co je otvíráno]
TG role	ACT
Morfematika	Nom

Detailní rozbor recipročních sloves a recipročních konstrukcí provedený v sedmé kapitole ukázal, že povaha reciprocity a konverzívnosti je i přes jistou podobnost podstatně odlišná. Reciproční konstrukce obecně vyjadřují, že entity označované výrazy v koordinovaném nebo plurálovém větném členu jsou v recipročním vztahu; srov. (7). Reciproční konstrukce ve většině případů mění situační význam výchozí aktivní konstrukce daného slovesa; srov. (8). Pouze inherentně reciproční slovesa vyjadřují stejný význam jak ve své aktivní (resp. obrácené aktivní), tak v reciproční konstrukci; srov. (9).

- (7) a. *Petr a Honza se pozdravili.*
      b. *Přátelé se pozdravili.*
- (8) a. *Petr navštívil Honzu.*
      b. *Honza navštívil Petra.*
      c. *Petr a Honza se navštívili.*
- (9) a. *Petr se hádal s Honzou.*
      b. *Honza se hádal s Petrem.*
      c. *Petr a Honza se hádali.*

Inherentně reciproční slovesa tudiž umožňují označit jednu a tutéž situaci ze tří různých perspektiv, čímž se do jisté míry sbližují s povahou konverzívních sloves. Rozdíl mezi nimi spočívá v tom, jak je určitá reálná situace prostřednictvím zvoleného predikátu jazykově strukturována. Zatímco inherentně reciproční sloveso danou reálnou situaci strukturuje jako situaci, v níž jsou dva účastníci v symetrickém vztahu (plní vůči sobě navzájem stejné kognitivní role), konverzívní predikáty ji strukturují asymetricky – každý účastník plní vůči druhému účastníku svou vlastní kognitivní roli (jednotliví účastníci mají k sobě navzájem odlišný vztah, konají vůči sobě odlišné děje...). O tom, že při volbě mezi inherentně recipročním slovesem a konverzívním predikátem vskutku záleží na způsobu jazykové strukturace skutečnosti, nikoli na povaze skutečnosti samé, svědčí fakt, že některé reálné situace lze označit jak inherentně recipročním slovesem, tak konverzívními predikáty; srov. situaci „sňatku“ ve větách (10)–(11).

- (10) a. *Honza si vzal Marii.*
      b. *Marie si vzala Honzu.*
      c. *Honza a Marie se vzali.*
- (11) a. *Honza se oženil s Marií.*
      b. *Marie se provdala za Honzu.*

Z příkladů (10)–(11) je dále zřejmé, že inherentně reciproční a konverzívní slovesa se liší také v tom směru, že zatímco inherentně reciproční slovesa umožňují danou situaci označit z perspektivy obou zúčastněných aktérů současně (v reciproční konstrukci), u konverzívních predikátů zpravidla taková možnost není.

Konverzívnost a reciprocity se sbližují rovněž v oblasti předložkových recipročních konstrukcí, v nichž jsou často užívány konverzívní předložky typu *před* – *za*, *nad* – *pod*. Dalším styčným bodem mezi reciprocitou a konverzívností se zdají být věty typu (12), v nichž je symetrická relace označována různými slovesy podle toho, z jaké perspektivy se na ni nahlíží. V podobných případech se však o konverzívní věty nejedná, neboť neobsahují systémově konverzívní výrazy (slovesa *stát* a *téci* nejsou lexikální konverzíva).

- (12) a. *Dům stojí vedle řeky.*
      b. *Řeka teče vedle domu.*

Poznatky o systémových vlastnostech konverzívních výrazů jsme doplnili zasazením konverzívnosti do systému významových a formálních opozic jazyka. Navazujíce na Apresjana (1974) a Lyonse (1977) chápeme konverzívnost jako významovou opozici založenou na částečné shodě a částečné rozdílnosti významů dvou výrazů. Mezi ostatními významovými opozicemi (např. antonymii) ležícími spolu s konverzívností v přechodné zóně mezi významovou shodou a naprostou významovou heterogenitou se konverzívnost vyčleňuje na základě vymezení specifik významových shod a rozdílů mezi vzájemně konverzívními

výrazy. Tato specifika jsme již v předcházejících kapitolách zformulovali jako shodu situačního významu při určité odlišnosti (stanovené definicí) významu strukturního. Ve vztahu k opozicím formálním je konverzivnost ambivalentní – mezi konverzívny nacházíme jak homonyma, tak paronyma i formálně zcela nesourodé výrazy.

Rozdíl mezi konverzivností a antonymií někdy není intuitivně zcela zřejmý. Problém představují zvláště konverzíva, která mohou být používána i jako antonyma. Zdá se, že takto fungují především predikáty s hodnotícími významy, jako jsou komparativy adjektiv (*větší* – *menší*, *tlustší* – *tenčí*, *vyšší* – *nižší* apod.), slovesa *vyhrát* – *prohrát*, substantiva *vítězství* – *porážka*, ale podobné vlastnosti vykazují i časoprostorové předložky *před* – *za*, *nad* – *pod* atd.

Oba základní aspekty sémantické povahy systémových konverzív, totiž na jedné straně jejich specifická významová shoda a na druhou stranu specifická významová rozdílnost, jsou mluvčími intuitivně využívány. Je to zřejmé z kontextů, v nichž se dva konverzivní výrazy nacházejí v bezprostřední blízkosti. V takových kontextech bud' mluvčí klade důraz na totožnost situačního výrazu konverzív a pomocí dvou výrazů tak danou situaci popisuje „úplněji“ (z obou možných hledisek), nebo zdůrazňuje jejich významovou odlišnost, totiž fakt, že danou jazykově strukturovanou situaci lze rozložit na několik dílčích dějů, jejichž povaha je odlišná, ba někdy až protikladná. Srov. (13) vs. (14).

- (13) *Časopis Story vznikl před třemi lety. Začal se <prodávat> a čtenáři ho <kupovali> a redakce byla jen provizorní.*
(14) *Vladimír Páral přece jenom slétl na zem. <Prodal> vilu v Ústí a <koupil> si byt v Mariánských Lázních. Vychutnává klidnější životní etapu.*

Určitý protipól kapitol věnovaných vymezení a popisu konverzivnosti jako systémového vztahu představuje pátá kapitola, v níž jsme se zaměřili na analýzu způsobu používání konverzivních výrazů (konkrétně lexikálních konverzív *dát* – *dostat*, *prodat* – *koupit*, *датъ* – *получить* a *продать* – *купить*) v mluvě. Rozborem kontextů získaných z korpusů českého a ruského jazyka se ukázalo, že v některých případech je lexikální konverzívum užito tak, že v daném kontextu lze konstrukci konvertovat při zachování obsahové totožnosti výpovědi (tzv. neobligatorní užití lexikálního konverzíva; srov. (15)), zatímco v jiných kontextech to možné není (tzv. obligatorní užití lexikálního konverzíva; srov. (16)).

- (15) *Polévalo ji rozčarování. Nakonec si ještě bude někdo myslit, že jí šperk <dal> Alfred Neugeborn. (≈ ... že šperk dostala od Alfreda Neugeborna)*
(16) *Peníze nikdo <nedá> na hypotetický projekt, a ten nelze zadat bez pozemku.*

Dále jsme se zaměřili na podrobnější rozbor kontextů, v nichž je lexikální konverzívum užito obligatorně, s cílem zjistit, jaké jazykové vlastnosti kontextu tuto obligatornost způsobují. Na základě zjištěných skutečností jsme stanovili tři typy kritérií ovlivňujících obligatornost užití lexikálních konverzív v mluvě:

1. sémantická kritéria;
2. syntaktická kritéria;
3. hypersyntaktická (textová) kritéria.

K sémantickým kritériím patří zejména míra konkretizace označované jazykově strukturované situace v dané výpovědi, použití konverzivního predikátu v imperativní formě, modifikace konverzivního predikátu modálním slovesem (resp. jiným modálním výrazem) a rozvinutí základové konstrukce konverzivního predikátu výrazem významově se vztahujícím

pouze k subjektu dané konstrukce (např. *rád*, *ochotně*, *záměrně*). Mírou konkretizace označované situace máme na mysli, do jaké míry je v dané výpovědi realizována valence konverzívního predikátu – zda jsou v ní zmíněni (konkretizováni) všichni účastníci dané jazykově strukturované situace, nebo jen někteří z nich. S obligatorním užitím lexikálního konverzíva se setkáváme zvláště v těch případech, kdy jeden či více účastníků je tektogramaticky strukturován jako všeobecný nebo nespecifikovaný aktant, nebo když zůstává zcela nerealizován.

Ze syntaktického hlediska patří mezi kontexty, které jsou citlivé na výběr lexikálního konverzíva, ty konstrukce, v nichž konverzívum vystupuje jako predikát syntakticky nadřazený nebo podřazený jinému predikátu. Někdy je možné konstrukci konvertovat i v takových případech, použijeme-li syntakticky volnější konstrukci; srov. (17). Ne vždy je však taková úprava kontextu stylisticky vhodná (v některých případech vede až ke ztrátě smyslu); srov. (18).

- (17) *Сидя на высокой табуретке [...] Лолита <получила> башню разнородного мороженого, политого каким-то синтетическим сиропом.* (≈ Лолита сидela на высокой табуретке [...] и ей принесли башню разнородного мороженого...)
- (18) *Neměla jsem příležitost <dát> mu svoji adresu.* (≈ ?"Neměla jsem příležitost, aby ode mě dostal adresu.)

K vyčlenění hypersyntaktických (textových) kritérií ovlivňujících obligatornost užití lexikálního konverzíva nás vedlo pozorování, že v některých kontextech je konverze konstrukce velmi nevhodná, ačkoli žádné sémantické ani syntaktické vlastnosti kontextu jí nebrání. Nevhodnost konverze v daných případech souvisí s tím, že strukturní význam konvertované věty ruší harmonickou výstavbu širšího textu, pro niž mluvčí v daném úseku zvolil určitou strategii. Konverze věty je např. nevhodná v případech, kdy mluvčí v delším textovém úseku záměrně zaujmá perspektivu stále stejného referenta (syntakticky se tato strategie často projevuje vytvořením řetězce vět s koreferenčním subjektem; srov. (19)). Jindy naopak mluvčí na jistém místě textu svou perspektivu cíleně mění. Také v těchto případech působí konverze konstrukce s konverzívním predikátem rušivě a může způsobit „zatemnění“ smyslu výpovědi; srov. (20).

- (19) *"Benzín je dneska dost drahej." Beze slova hrábl do prkenice a <dal> mi dvě stokoruny. Pak mávl rukou a bral se potácivě k domovu.* (≈ ...?"Beze slova hrábl do prkenice a dostal jsem od něj dvě stokoruny. Pak mávl rukou a bral se potácivě k domovu.)
- (20) *"Sklenici vody!" Napil se a dal náhle zbytečnou hvězdu a anděla s nápisem POKOJ LIDEM DOBRÉ VŮLE Renátě, aby ji <dala> Martinovi. "Anděla dejte na horní větvíčku.* (≈ ...?"Napil se a dal náhle zbytečnou hvězdu a anděla s nápisem POKOJ LIDEM DOBRÉ VŮLE Renátě, aby ji od ní dostal Martin...)

Existence hyrepolyntaktických kritérií obligatornosti užití lexikálního konverzíva svědčí průkazně o tom, že i v češtině a ruštině je lexikální konverzívum často vybíráno tak, aby ve strukturním významu věty byla hierarchie syntaktického subjektu v souladu s hierarchií aktuálního členění (tj. aby syntaktický subjekt konstrukce byl zároveň jejím tématem). Nutno podotknout, že v češtině a v ruštině se v daném případě jedná o tendenci (poměrně často naplněvanou), nikoli však o gramatické pravidlo; proto v těchto jazycích nepovažujeme systémově konverzívní výrazy za gramatické prostředky vyjádření aktuálního členění.

PŘÍLOHA I.: Přehled tektogramatických faktorů ve Funkčním generativním popisu

Faktory aktantů

ACT (actor, bearer)	aktor, hloubkový subjekt	<i>Honza běží; Honza spi</i>
PAT (patient)	patiens, hloubkový objekt	<i>Stavíme dům</i>
ADDR (addressee)	adresát (komu)	<i>Předali mu cenu; Řekl mi to</i>
ORIG (origin)	původ (z čeho)	<i>Z hub udělala oběd</i>
EFF (effect)	výsledek	<i>Dal mi to za úkol</i>

Faktory kvazivalenčních doplnění

1) Podle Lopatkové et al. (2002):

AIM (aim)	účel	<i>Nabídlo k prodeji</i>
DIFF (difference)	rozdíl	<i>Ceny klesly o 50 procent</i>
OBST (obstacle)	překážka	<i>Pichl jsem se o nůžky</i>
RESL (result)	účinek	<i>zachránil před zničením</i>

2) Podle Lopatkové (2003b):

DIFF (difference)	rozdíl	<i>Let se prodloužil o hodinu</i>
MDT (mediator)	mediator	<i>Vzal mě za ruku</i>
OBST (obstacle)	překážka	<i>Zavadil jsem se o stůl</i>

3) Podle Lopatkové et al. (2003):

DIFF (difference)	rozdíl	<i>Ceny klesly o 50 procent</i>
INTT (intent)	záměr	<i>Přišel sem na nákup/nakoupit</i>
OBST (obstacle)	překážka	<i>Pichl jsem se o nůžky</i>

4) Podle Panevové (2003):

DIFF (difference)	rozdíl	<i>Náš tým zvítězil o dvě branky</i>
MDT (mediator)	mediator	<i>Jan přivedl psa za obojek</i>
OBST (obstacle)	překážka	<i>Jan zakopl nohou o stůl</i>

Funktory volných doplnění (zpracováno podle Lopatkové et al. (2002))

čas		
TWEN (temp. when)	kdy?	<i>loni; napřesrok</i>
TSIN (temp. since when)	odkdy?	<i>od té doby, co...</i>
TTILL (temp. till)	dokdy?	<i>až do; dokud ne; než</i>
THL (temp. how long)	jak dlouho?	<i>četl půl hodiny</i>
TFHL (temp. for how long)	na jak dlouho?	<i>na dva dny</i>
THO (temp. how often)	jak často?	<i>často; mnohokrát</i>
TPAR (temp. parallel)		<i>během; zatímco</i>
TFRWH (temp. from when)	ze kdy?	<i>Z děství si nepamatuji nic</i>
TOWH (temp. to when)	na kdy?	<i>Přelož výuku na pátek</i>
místo		
DIR1 (direction-from)	odkud?	<i>přijeli z Ameriky</i>
DIR2 (direction-which way)	kudy?	<i>prošli lesem</i>
DIR3 (direction-which to)	kam?	<i>jedeme k moři</i>
LOC (locative)	kde?	<i>jednání uvnitř koalice</i>
příčina, důsledek		
CAUS (cause)	příčina	<i>aby; pro něco</i>
COND (condition)	podmínka reálná	<i>Nepřišel pro nemoc</i>
CONFR (confrontation)	konfrontace	<i>jestli; -li; jestliže; když; až</i>
CNCS (concession)	přípustka	<i>zatímco; kdežto</i>
CTERF (counterfactual)	ireálná podmínka	<i>ačkoli</i>
způsob		
ACMP (accompaniment)	doprovod	<i>s; bez</i>
AIM (aim)	účel	<i>Nabídlo to k prodeji</i>
ATT (attitude)	postojové	<i>s radostí; vhodně; právem</i>
BEN (benefactive)	benefaktiv	<i>pro koho; proti komu</i>
CPR (comparison)	porovnání	<i>než jako; stejně jako</i>
CRIT (criterion)	kritérium, měřítko	<i>podle něj; ve smyslu</i>
EXT (extent)	míra	<i>velmi; trochu</i>
HER (heritage)	dědictví	<i>po otci</i>
MANN (manner)	způsob	<i>ústně; psát česky</i>
MEANS (means)	prostředek	<i>psát rukou, na stroji, tužkou</i>
NORM (norm)	norma	<i>ve shodě s; podle pravidla</i>
RCMP (recompense)	kompenzace	<i>Získal to za peníze</i>
REG (regard)	zřetel	<i>vzhledem k; bez ohledu na</i>
RESL (result)	účinek	<i>opálen dohněda</i>
RESTR (restriction)	omezení	<i>kromě; mimo</i>
SUBS (substitution)	zastoupení	<i>Přišel místo Honzy</i>
další		
COMPL (complement)	doplňek	<i>Dostal jsem knihu zaplacenu</i>
DPHR (dep. part of phras.)	část frazemu	
ETHD (ethical dative)	volný dativ	<i>Děti nám nechodí včas</i>
FPHR (foreign phrase)	cizí fráze	
INTF (intensification)	navazovací element	<i>To Karel ještě nepřišel?</i>
MOD (adverbial of modality)	modální výraz	<i>asi; možná</i>
PREC (ref. to preceding text)	výraz referující k pretextu	<i>tedy; naopak; tudíž; totíž</i>
RHEM (rhematizer)	rematizátor	<i>i; také; jenom; nejen; vůbec</i>

PŘÍLOHA II: Sémantické role a sémantická klasifikace predikátů v Modelu Smysl ↔ Text

Apresjan (1974) na s. 125n. uvádí seznam sémantických rolí, které chápe jako obsahové charakteristiky sémantických valencí predikátu. Přehled není úplný; má být programově doplňován během práce na soustavném popisu lexikální sémantiky ruštiny. Seznam sémantických rolí i příklady uvádíme v originálním znění.

Sub	субъект	<i>Поезд движется; помочь Петра</i>
Contrag	контрагент	<i>покупать у Вани; защищаться от X-а; большие моря</i>
Cap	глава	<i>вины перед коллективом</i>
Obj	объект	<i>гладить руку; стрелять в мишень</i>
Content	содержание	<i>знать об отъезде; считать, что работа дельная; обдумывать проблему; думать над этим; вам это показалось</i>
Adr	адресат	<i>сообщать собравшимся; информировать родителей</i>
Recip	получатель	<i>давать детям; дарить людям</i>
Via	посредник	<i>передавать через секретаря</i>
Is	источник	<i>брать в кассе взаймопомощи</i>
Loc	место	<i>находиться в лесу; жить там</i>
Ab	начальная точка	<i>идти оттуда; вывести из A</i>
Ad	конечная точка	<i>идти туда; вести в город</i>
Itin	маршрут	<i>идти по дороге; плыть через океан; водить перед глазами</i>
Med	средство	<i>прибивать гвоздями; жарить на масле</i>
Instr	инструмент	<i>резать ножом; печатать на машинке</i>
Mod	способ	<i>обращаться плохо; относиться с почтением</i>
Cond	условие	<i>соглашаться, если Р; компромисс на этих условиях</i>
Motiv	мотивировка	<i>награждать за храбрость; хвалить за точность</i>
Caus	причина	<i>радоваться подарку; проистекать из-за отсутствия информации</i>
Result	результат	<i>красить в красный цвет; превращать в воду</i>
Dest	цель	<i>стремиться к чему; покушаться на жизнь</i>
Asp	аспект	<i>больше в ширину; превосходить по качеству</i>
Quant	количество	<i>увеличивать в три раза; больше на метр; весом в пуд</i>
Period	срок	<i>отпуск на два месяца; арендовать на год</i>
Temp	время	<i>начаться в полночь; родиться второго мая; встреча в восемь часов</i>

Mel'čuk (2004) spatřuje přínos sémantických rolí především v oblasti pedagogické. Obsahová charakteristika sémantických valencí není nutná z hlediska fungování formálního modelu, představuje však schematizaci, která je výhodná a přínosná pro názornost výkladu valenční teorie. Na s. 36 autor uvádí příklady sémantických charakteristik první sémantické valence predikátu.

the Causer	<i>John hits Mary</i>
the Experiencer	<i>John loves Mary</i>
the Localized	<i>John is in Paris</i>
the Characterized	<i>John weights 70 kilos; John's weight is 70 kilos; John is handsome</i>
the Moving	<i>John goes to Paris</i>
the Essent	<i>John is a boy</i>
the Comparand	<i>John is taller than Mary</i>
the Whole	<i>John's head; the roof of the house</i>
the Possessor	<i>John owns a car</i>

Apresjan ed. (1995, 1999, 2000, 2003) vymezuje situaci jako „část reálné nebo imaginární skutečnosti, v níž jsou určité objekty (lidé, předměty apod.) v určitém okamžiku a na určitém místě vzájemně spojeny určitými vztahy“ a považuje ji za „obecné označení referentů predikátů“. Termín „situace“ je aplikovatelný na slovesné, substantivní, adjektivní, adverbiální aj. třídy predikátů. V uvedené publikaci se rozlišují následující druhy situací:

- a) děje (действия): читать, смотреть;
- b) činnosti (деятельности): работать, торговать;
- c) přírodní děje (воздействия): Снег заносит дорогу, Дождевые потоки размывают железнодорожное полотно;
- d) procesy (процессы): расти, гореть;
- e) události (события): найти, произойти;
- f) umístění v prostoru (пространственные положения): висеть, лежать;
- g) stavы (состояния): видеть, знать, жаль;
- h) vlastnosti (свойства): хромать, заикаться, слепой;
- i) vztahy (отношения): друг, отец, сосед;
- j) hodnocení (оценки): ошибаться, кривить душой;
- k) interpretace (интерпретации): грешить, ошибаться.

Děj, činnost, proces, stav a vlastnost jsou chápány jako nedefinované pojmy fundamentální klasifikace predikátů a jsou charakterizovány následujícím způsobem:

Děj (действие) – nedefinovaný pojem fundamentální sémantické klasifikace predikátů. Typickými názvy dějů jsou slovesa, např. давать, завлекать, защищать, ложиться, надевать, осматривать, открывать, перерабатывать, покупать, решать, считать. Každý děj má životný subjekt (agens), který jedná v souladu s určitým cílem. Tímto agentem je v typickém případě člověk, ale mohou jím být i jakékoli jiné bytosti (zvířata, nadpřirozené bytosti, vyšší síla, bohové, Bůh) nebo samostatně fungující přístroje (počítače, roboti apod.), které mohou být srovnávány s člověkem na základě toho, že jednají s určitým záměrem.

Činnost (деятельность) – fundamentální třída predikátů, označujících souhrn dějů (často různorodých), které sledují stejný cíl; srov. Вся научная деятельность института

направлена на решение проблемы рака. Mezi typické názvy činností patří slovesa *воевать, работать, сотрудничать, торговать*.

Proces (процесс) – nedefinovaný pojem fundamentální sémantické klasifikace predikátů. Proces v přísném slova smyslu nemá subjekt (agens). Typické názvy procesů představují slovesa *растти, увеличиваться, уменьшаться, течь, дуть, гнить, гореть, тлеть*. Názvy procesů (na rozdíl od názvů dějů) často netvoří formy dokonavého vidu; srov. *течь, дуть, литься, сыпаться, кровоточить*. Pokud dokonavá forma existuje, nevyjadřuje rezultativní význam, jako je tomu v případě dějových sloves. Srov. slovesa *вырастти, увеличиться, уменьшиться, ускориться, замедлиться, понизиться, похудеть* ve větách typu *В последнее время цены сильно выросли и продолжают расти, Мальчик похудел на два килограмма и продолжает худеть*. Tato slovesa neoznačují dosažení hranice, za kterou již proces nemůže pokračovat, nýbrž dosažení určitého bodu, v němž se proměňují vlastnosti daného procesu nebo objektu jím zasaženého.

Stav (состояние) – nedefinovaný pojem fundamentální sémantické klasifikace predikátů. Stavy jsou na rozdíl od dějů stejnorodé v celém svém průběhu a zpravidla nemají žádný určitý cíl. Typickými názvy stavů jsou slovesa, kterým se také říká stativní. Srov. *видеть, слышать, обонять, болеть, зудеть* (fyzické stavy); *хотеть, намереваться, ждать* (voluntativní stavy); *знать, считать, понимать, помнить, представлять* (mentální stavy); *гордиться, стыдиться, надеяться, злиться* (emociální stavy). Sémantická svébytnost stavových sloves se projevuje v jejich specifických vlastnostech, mezi něž patří: (a) defektní gramatické paradigma (netvoří imperativ, zvratné pasivum a dokonavé formy); (b) defektní sémantické paradigma (např. se nepoužívají v průběhovém významu nedokonavého vidu); (c) nepojí se s příslovečnými určeními cíle a způsobu.

Vlastnost (свойство) – nedefinovaný pojem fundamentální sémantické klasifikace predikátů. Typickými názvy vlastností jsou adjektiva, ale mohou být označovány rovněž slovesy (zvl. vlastnosti označující defekty; srov. *хромать, заикаться, картавить*). Řada sloves vyjadřuje význam vlastnosti prostřednictvím formy nedokonavého vidu v přítomném čase; srov. *Снег тает при температуре ноль градусов, Вольфрам плавится при температуре 3 500 градусов*. Prototypickými vlastnostmi jsou predikáty, které charakterizují předměty po celou dobu jejich existence. Touto „nadčasovostí“ se odlišují od stavů. Některá slova mohou být jak názvy vlastností, tak názvy stavů – záleží na délce časového úseku, po který charakterizují daný předmět. Srov. *Он веселый человек* (vlastnost) a *Он был весел* (stav), *Он хромает от рождения* (vlastnost) a *Он еще немного хромает после ранения* (stav).

Názvy účastníků situace, která je označována určitým predikátem, se nazývají sémantické aktanty. Každý aktant je možné charakterizovat sémantickou rolí odpovídající roli, kterou v dané situaci plní odpovídající účastník. V publikaci Apresjan (ed.) (2003) se rozlišují následující sémantické role (uvádíme v abecedním pořadí):

Adresát (адресат) – sémantický aktant *verb dicendi* a příbuzných sloves odpovídající tomu účastníku situace, jemuž je určena informace sdělovaná mluvčím. Obvykle se vyjadřuje dativem (*говорить кому-л., приказывать кому-л., звонить кому-л.*), řidčeji akuzativem (*информировать кого-л., просить кого-л.*) nebo předložkovými pády (*дозвониться до кого-л., требовать от кого-л., обращаться к кому-л., делиться секретами с кем-л.*).

Antagonista (антагонист) – sémantický aktant situace konfliktu označující protivníka subjektu, který vzhledem k subjektu koná jiné děje, než koná subjekt. Např. v situaci označované slovesem *защищаться* se subjekt děje brání, zatímco antagonista útočí.

Beneficiant (бенефициант) – účastník situace, k jehož užitku nebo škodě je daný děj konán. Většinou se vyjadřuje dativem; srov. *купить сыну велосипед, оплатить всем командированным дорогу в Хельсинки и обратно, привезти детям новогодние подарки, сделать раненному костили, вырвать кому-л. больной зуб, оторвать кому-л. ногу*. Od recipienta se liší tím, že zpravidla není sémantickým aktantem situace označované daným predikátem.

Cílový bod (конечная точка) – sémantický aktant sloves pohybu označující místo, na které se přemísťuje subjekt. Srov. *бежать к берегу, добираться до города, ехать под Москву, идти в лес, лететь на Кубу, направляться в столицу, везти на рынок, вывозить за границу*. Kromě předložkových vazeb může být tento aktant vyjádřen adverbii a adverbiálními výrazy typu *сюда, туда, далеко, за тридевять земель* apod. V některých případech závislý člen představuje synkretické vyjádření místa a cíle; srov. *идти на водопой, вести лошадей на водопой*.

Doba (срок) – sémantický aktant predikátů označujících děje s určitým časovým vymezením nebo přerušení činnosti. Srov. *арендовать землю на двадцать лет, виза на три месяца, гарантия на год, завербовать на три года, занять сотню до четверга, командировать кого-л. в Петербург на пять дней, контракт на пять лет, одолжить небольшую сумму до зарплаты, перемирие на шесть месяцев, отпуск (отсрочка, передышка) на неделю, перерыв (перекур) на двадцать минут* apod. Srov. rovněž *длительные переговоры, кратковременный отпуск*.

Druhý subjekt (второй субъект) – druhý aktant symetrických predikátů typu *дружиться, знакомиться, разговаривать, воевать, ссориться* apod., který se obvykle vyjadřuje předložkovou vazbou *с кем-л. с чем-л.*; srov. *В молодости я с ним дружил; Познакомьтесь, пожалуйста, с нашим новым сотрудником*. Druhý subjekt plní v dané situaci stejnou roli jako subjekt první.

Instrument (инструмент) – sémantický aktant dějových sloves označující předmět, s jehož pomocí subjekt daný děj vykonává a který se během děje nespotřebovává. Většinou se vyjadřuje instrumentálem (*грести одним веслом, рубить топором, шить костяной иглой, вытирать руки бумажным полотенцем*), řidčeji i různými předložkovými vazbami: *из + Gen (поливать из лейки, стрелять из пистолета), на + Loc (шить на швейной машинке, считать на компьютере), о + Acc (вытирать руки о полотенце, чесать спину о забор)*). V neprototypických způsobech vyjádření je základní instrumentální význam zpravidla rozšířen o další významové modifikace. Např. forma *из + Gen* označuje nejen instrument, ale také původce. Formy *на + Loc* a *о + Acc* označují instrument, který je vzhledem k subjektu staticky upěvněn; srov. *вытирать руки полотенцем VS. вытирать руки о полотенце, шить иглой VS. шить на швейной машинке*. Forma *на + Loc* může kromě toho vyjadřovat i synkretický význam instrumentu a místa; srov. *вести на открытой платформе, ехать на поезде*.

Kontragens (контрагент) – sémantický aktant socializovaných dějů (např. obchodování, pronajímání, pojišťování apod.) se dvěma aktivními účastníky, kteří vůči sobě navzájem plní různé role. Např. v situaci označované slovesem *арендовать* si jeden aktivní

účastník pronajímá určitý majetek a druhý aktivní účastník mu jej poskytuje. Zvláštním případem kontragentu je antagonist.

Místo (место) – druhý sémantický aktant predikátů označujících prostorovou orientaci předmětů (*находиться в городе, оказаться за рубежом, висеть на стене, сидеть на кушетке, лежать на полу, стоять в углу, растягнуться на лугу* apod.) a třetí aktant odvozených kauzativ (*поселить кого-л. в гостинице, расставить вещи в новой квартире, посеять пшеницу в поиме, повесить картину на стене* apod.). Kromě předložkových vazeb lze místo vyjádřit i adverbii typu *здесь, тут, там, далеко, недалеко* apod. a tázacím slovem *где*. V některých případech závislý člen vyjadřuje synkretický význam místa a instrumentu; srov. *ехать на поезде*.

Objekt (объект) – sémantický aktant dějových sloves označující předmět bezprostředně zasažený dějem. Během děje se zpravidla mění pozice, stav a vlastnosti objektu; srov. *ставить чашку на стол, будить детей, красить дверь*. Analogicky mluvíme o objektu i v případech, kdy k žádné proměně předmětu nedochází (*смотреть на картину, слушать радио*), kdy není zasahován žádným dějem (*видеть картину, слышать голоса*), kdy předmět vzniká během děje (*строить дом, пlesсти лапти*). Na základě těchto dílčích distinkcí můžeme rozlišovat mezi vnějším a vnitřním objektem. **Vnější objekt** (внешний объект) je objekt, který již existuje a je podrobován působení subjektu, přičemž dochází ke změně jeho pozice, stavu nebo vlastnosti. Je typickým doplněním destruktivních sloves typu *сносить (разрушать) дома, ломать мебель, бить посуду, крушить стену*. **Vnitřní objekt** (внутренний объект) je objekt, který vzniká jako výsledek děje. Je typickým doplněním konstruktivních sloves typu *выдумывать (сочинять) историю, изобрести новый прибор, написать роман, создать теорию* apod. Řada destruktivních sloves má oba typy objektů, přičemž každý z nich plní specifickou funkci; srov. *ломать забор* [vnější objekt] *на дрова* [vnitřní objekt]. Totéž platí i pro mnohá konstruktivní slovesa; srov. *взять кофту* [vnitřní objekt] *из старой шерсти* [vnější objekt].

Obsah (содержание) – sémantický aktant *verb dicendi et putandi* a některých dalších, který sděluje, v čem konkrétně spočívá daný názor, myšlenka, tvrzení apod. Srov. *Он считал (думал, знал, утверждал), что развод неизбежен*. Většina predikátů s valencí obsahu má rovněž valenci tématu názoru, znalosti, výpovědi apod. Srov. *Я считал ее [тэма нázoru]* более сообразительной [obsah znalosti]; *О языке уолтири [тэма знаности] я знаю только то, что в нем очень мало глаголов [obsah знаности]*; *Он ничего [obsah promluvy] не сказал о своих семейных делах [тэма promluvy]*.

Prostředek (средство) – sémantický aktant dějových sloves označující předmět, s jehož pomocí subjekt uskutečňuje daný děj a který se během děje spotřebovává. Zpravidla se vyjadřuje instrumentálem (*шить белыми нитками, мыть руки мылом, стрелять разрывными пулями, поливать водой*), řidčeji též předložkovou vazbou *на + Loc* (*жарить на масле, варить на молоке*). Pokud má predikát valenci prostředku, pak má většinou rovněž valenci instrumentu; srov. *прибивать что-л. гвоздями* [prostředek] – *прибивать что-л. молотком* [instrument], *писать картину акварелью* [prostředek] – *писать картину колонковой кистью* [instrument], *шить сурговой нитью* [prostředek] – *шить костяной иглой* [instrument], *поливать саженцы питательным раствором* [prostředek] – *поливать саженцы из лейки* [instrument], *стрелять резиновыми пулями* [prostředek] – *стрелять из пулемета* [instrument].

Publikum (аудитория) – sémantický aktant některých *verb dicendi*, demonstrativních *sloves* (глаголов демонстрации) a slov označujících socializované emoce (напр. *гордость*, *стыд*). Označuje zainteresovaného (často kolektivního) svědka nebo soudce, k němuž se subjekt děje obrací. Většinou se vyjadřuje předložkovou skupinou *перед кем-л.*; srov. *каяться перед кем-л.*, *хвастаться перед кем-л.*, *выступать перед кем-л.*, *рисоваться перед кем-л.*, *чваниться перед кем-л.*, *гордиться перед кем-л.*, *кичиться перед кем-л.*

Recipient (получатель) – sémantický aktant *verb dandi et recipiendi* odpovídající účastníku, který se stává konečným vlastníkem předávaného předmětu; srov. *дать кому-л. взяtkу*, *вручить кому-л. орден*, *подарить кому-л. часы* apod. Obvykle se vyjadřuje dativem, řidčeji též akuzativem; srov. *жаловать кого-л. шубой со своего плеча*, *наделять кого-л. широкими полномочиями*.

Subjekt (субъект) – první sémantický aktant převážně většiny predikátů odpovídající účastníku situace, který je původcem děje (*Он пишет*), zabývá se činností (*Он работает*), proměňuje se (*Он заболевает*), zaujímá určité prostorové postavení (*Он сидит*), nachází se v určitém stavu (*Он слышит*), je charakterizován určitou vlastností (*Он слепой*, *Она красива*) apod.

Téma (тема) – sémantický aktant *verb dicendi et putandi* sdělující, čeho se týká daný názor, myšlenka, promluva apod. Příklady viz v hesle **obsah**.

Výchozí bod (начальная точка) – sémantický aktant *sloves pohybu* označující místo, z něhož se subjekt pohybuje. Srov. *бежать с горы*, *возвращаться от друзей*, *ехать из Москвы*, *идти из лесу*, *лететь из-за границы*, *вывозить из страны*. Kromě předložkových vazeb může být výchozí bod vyjádřen rovněž adverbii a adverbiálními výrazy typu *отсюда*, *оттуда*, *издалека* apod. a tázacím výrazem *откуда*.

PŘÍLOHA III: Předložkové reciproční konstrukce s předložkami *возле* a *рядом*

Předložka *возле* se nevkládá mezi komponenty složeného zájmenného výrazu *друг друга* jako jiné ruské předložky (*друг без друга*, *друг с другом*, *друг о друге* atd.), ale staví se před tento výraz. Srov. následující příklady:¹⁴⁴

Странно было то, что пары танцевали возле друг друга совсем не так, как мы танцуем теперь.

Я думал, парни могут держаться возле друг друга и без меня.

радостный страх нашего общего счастья быть возле друг друга.

Дима и Гая лежали возле друг друга на полу.

Эти три галактики так теснятся возле друг друга, что гравитационные силы разрушают их структуру и искажают предначертанное...

Они были на грани развода, но остались вместе. Держат возле друг друга привычка и обязательства перед детьми.

Předložka *рядом* se v předložkové RcK může pojít s recipročním výrazem *друг друга*, a tvořit tak předložkový reciproční výraz *друг рядом с другом*, nebo může stát zcela samostatně (tj. slovesné doplnění připojované v AK pomoci této předložky se přesouvá do koordinovaného nebo plurálového větného členu RcK a jeho původní místo nezaujímá žádný reciproční výraz typu *друг друга*). Srov. následující příklady:

Но если поставить только два одинаковых сосуда друг рядом с другом, они не подойдут к единству экспозиции ряда.

В этом возрасте малыши обычно играют просто рядом друг с другом, но каждый – в свою игру.

Он ставит коробочки друг рядом с другом напротив всех остальных и повторяет упражнение.

Учитель знает названия цветов, он берет по одной табличке и кладет их друг рядом с другом.

Окончание подборки общодных выражений, посвященной словесным парам, которые, располагаясь рядом друг с другом, придают фразе эмоциональную окраску.

Если цвета поставить рядом друг с другом, не смешивая, или пятно одного цвета наложить на другой, получится сочетание разных цветов или тонов.

A и B сидят рядом, D сидит напротив C. Все три женщины сидят подряд; E сидит напротив B;

Поэтому мы уже купили коляску, где два бебика сидят рядом (или лежат)

А чем хуже коляски для близнецов, в которых детки сидят рядом? Меньшей маневренностью?

Толстые серый и рыжий коты сидят рядом. Серый держит за хвост мышь.

Сидят рядом мужчина и женщина. Мужик спит.

Ruské konstrukce typu „plurálový (koordinovaný) subjekt – sloveso – výraz *рядом*“ jsou obecně dvojznačné. Mohou jednak označovat reciprocity skupin referentů zmíněných

¹⁴⁴ Všechny kontexty ruských předložek použité v této příloze jsou reálné doklady nalezené na Internetu.

v plurálovém nebo koordinovaném větném členu, jednak vyjadřovat, že tyto skupiny referentů nejsou ve vzájemném vztahu, ale společně se nacházejí vedle nějakého dalšího objektu, který není ve větě explicitně nazván. V takových případech má výraz *рядом* platnost adverbia. Např.:

Врачи внимательные, от рожениц не отходят, акушерки постоянно сидят рядом.
Остальные сидят рядом на одной из надутых гондол и комментируют происходящее.

Přehled důležitých pojmu

Inherentně reciproční slovesa – Inherentně reciproční slovesa jsou typem vlastních recipročních sloves. Inherentně reciproční slovesa vyjadřují reciprocity svým lexikálním významem (inherentně), nikoli pouze prostřednictvím reciproční konstrukce. Pro inherentně reciproční slovesa platí, že jejich aktivní, obrácená aktivní a v elementárních případech (kdy koordinovaný člen reciproční konstrukce je tvořen pouze dvěma výrazy) i reciproční konstrukce mají stejné pravdivostní podmínky. V rámci inherentně recipročních sloves rozlišujeme slovesa dějová a stavová (symetrické predikaty). Viz 7.4.2., 7.6.

Kognitivní identita slovesného doplnění – Kognitivní identita slovesného doplnění je dána vztahem vzájemné korespondence mezi konkrétním účastníkem jazykově strukturované situace charakterizovaným kognitivní rolí a doplněním slovesa. Např. kognitivní identita Aktoru u slovesa *dát* je Agens, zatímco u slovesa *dostat* je to Recipient. Viz 3.6.5.

Kognitivní role – Kognitivní role představují určitý typ metajazyka sloužícího k modelování situačního významu predikátových lexémů. Kognitivní role se připisují účastníkům jazykově strukturovaných situací a vyjadřují, v jakých vztazích se daný účastník nachází vzhledem k ostatním účastníkům. Kognitivní role nejsou dány žádným výčtem, neboť souvisejí s lexikálními parametry jazyka. Názvy kognitivních rolí mohou být jednoslovné, ale i složitější (sousloví, konstrukce) – záleží na tom, jak podrobně chceme situační význam daného predikátu popsat. Viz 3.6.5.

Konverzívni věty – Konverzívni věty jsou typem obsahově totožných parafrází; jsou to obsahově totožné parafráze, jejichž hlavními predikaty jsou systémově konverzívni výrazy. Viz 4.4.

Konverzívni význam slova – Konverzívni významy polysémniho slova jsou všechny významy tohoto slova, k nimž existuje alespoň jedno lexikální konverzívum. Viz 5.1.

Nekonverzívni význam slova – Nekonverzívni významy polysémniho slova jsou všechny významy tohoto slova, k nimž neexistuje žádné lexikální konverzívum. Viz 5.1.

Obligatornost užití systémově konverzívniho výrazu v daném kontextu – Říkáme, že konverzívni výraz je v určitém kontextu užit obligatorně, pokud v tomto kontextu nelze provést větnou konverzi, tj. za odpovídající změny významové struktury věty daný predikát nahradit jeho konverzívním protějškem při zachování obsahové totožnosti a přijatelnosti věty v daném kontextu. Viz 5.1.

Obrácená aktivní konstrukce recipročního slovesa – Vlastní reciproční slovesa tvoří dvě aktivní konstrukce lišící se obsazením referentů označované situace do TG funkторů daného slovesa (srov. *Petr pozdravil Honzu* – *Honza pozdravil Petra*). Takové dvě aktivní konstrukce bud' obě nazýváme obrácené aktivní konstrukce, nebo jednu z nich (libovolnou) nazýváme aktivní konstrukcí a druhou obrácenou aktivní konstrukcí. Totožnost pravdivostních podmínek obrácených aktivních konstrukcí slovesa je kritériem pro dělení vlastních recipročních sloves na slovesa inherentně reciproční a potenciálně reciproční. Viz 7.4.1.

Obsahově totožné parafráze – Obsahově totožné parafráze jsou v obecném smyslu věty, které vyjadřují shodný situační význam, ale liší se svým významem strukturním. Přesná definice obsahově totožných parafrází je prozatím zformulována poněkud odlišně vzhledem k tomu, že o situačním významu zatím mluvíme jen v souvislosti s predikátovými lexémy, nikoli celými větami. Viz. 3.7.

Perspektiva mluvčího – Perspektiva mluvčího je nedefinovaný pojem, který vyjadřuje naše intuitivní představy o určitých aspektech fungování jazyka. Mluvčí o určité reálné nebo hypotetické události vždy vypovídá z určité perspektivy, tj. rozhoduje o posloupnosti sdělovaných informací a o jejich hierarchickém uspořádání ve významové stavbě věty. Viz 3.7.

Potenciálně reciproční slovesa – Potenciálně reciproční slovesa jsou typem vlastních recipročních sloves. Jsou to slovesa, u nichž reciproční význam vyjadřuje pouze reciproční konstrukce, nikoli konstrukce aktivní. Proto platí, že obě obrácené aktivní konstrukce potenciálně recipročních sloves i jejich konstrukce reciproční mají různé pravdivostní podmínky. Viz 7.4.3., 7.6.

Předložkové reciproční konstrukce – Předložkové reciproční konstrukce jsou reciproční konstrukce, které vyjadřují prostorové a časové relace mezi objekty. V předložkových recipročních konstrukcích je jedno z doplnění, která vstupují do recipročního vztahu, vyjádřeno předložkovou vazbou s významem prostorovým nebo časovým. Setkáváme se tu jak s předložkami symetrickými (např. *vedle*), tak s předložkami konverzivními (např. *před – za*, *nad – pod*). Slovesné doplnění připojované předložkovou vazbou je zpravidla nevalenčním volným doplněním slovesa. Viz 7.5., 7.6.

Předložková reciproční slovesa – Předložková reciproční slovesa jsou reciproční slovesa, která nemohou tvořit vlastní reciproční konstrukce, ale tvoří pouze předložkové reciproční konstrukce. Viz 7.3., 7.6.

Reciproční konstrukce – Reciproční konstrukce jsou typem syntaktické konstrukce slovesa. Jsou charakterizovány jak z hlediska formy, tak z hlediska významu. Nejdůležitějším formálním příznakem recipročních konstrukcí je skutečnost, že slovesná doplnění dotčená reciprokalizací jsou v nich vyjádřena plurálovým nebo koordinovaným větným členem, tj. že sloveso v reciproční konstrukci fakticky spojuje dvě doplnění své aktivní konstrukce v jedno (plurálové nebo koordinované) slovesné doplnění. Z hlediska významu reciproční konstrukce vyjadřují, že skupiny referentů označované bud' samostatnými výrazy koordinovaného větného člena, nebo plurálovým větným členem jsou v recipročním vztahu, tj. vzájemně na sebe působí stejným způsobem. Viz 7.3., 7.4., 7.6.

Reciproční slovesa – Reciproční slovesa jsou všechna slovesa, která mohou za určitých okolností tvořit reciproční konstrukce; dělí se na vlastní reciproční slovesa a předložková reciproční slovesa. Viz 7.3., 7.6.

Situace – Při lingvistické práci zásadně rozlišujeme mezi situacemi **reálnými** (tj. objektivními nebo hypotetickými událostmi světa, o nichž vypovídáme) a **jazykově strukturovanými**. Jazykově strukturované situace jsou teoretické konstrukty, s jejichž pomocí modelujeme jistou část lexikálních významů predikátových slov (viz situaci význam), tj. tvoří součást struktury jazyka. Jazykově strukturovaná situace se skládá z účastníků a vztahů mezi účastníky. Vztahy mezi účastníky se popisuje speciálním

metajazykem, který volíme podle toho, nakolik podrobně máme v úmyslu danou jazykově strukturovanou situaci popsat. Mezi takové metajazyky patří např. sémantický jazyk v MST, sémantické vzorce Daneše a Hlavsy, Fillmorovy hloubkové pády (v pozdějších redakcích), kognitivní role používané v této práci. Viz 3.6.

Situační význam – Situační význam predikátu je část lexikálního významu predikátu, která odpovídá jazykově strukturované situaci označované daným predikátem; je to negramatická část lexikálního významu. V rozšířeném pojmovém rámci FGP navrhujeme situační význam predikátu popisovat prostřednictvím kognitivních rolí účastníků dané jazykově strukturované situace. Viz 3.6.5.

gramatické části významu

Strukturní význam – Strukturní význam predikátu je část významu predikátu, která říká, jakým způsobem jsou elementy situačního významu predikátu uspořádány do TG struktury, tj. jedná se o gramatickou část významu predikátu. Ve FGP odpovídá strukturnímu významu predikátu jeho valenční rámec a strukturnímu významu věty její TG záznam. Viz. 3.6.5.

Symetrické predikáty – Symetrické predikáty (neboli stavová inherentně reciproční slovesa) označují symetrické prostorové relace mezi dvěma kognitivními Patienty. Viz 7.4.2., 7.6.

Systémově konverzívni výrazy – Za systémově konverzívni výrazy považujeme lexikální konverzíva a rodové formy slovesa (aktivum, pasivum, příp. jiné). Viz 4.4.

Vlastní reciproční konstrukce – Vlastní reciproční konstrukce jsou všechny reciproční konstrukce, které nejsou předložkovými recipročními konstrukcemi. V typických případech označují vzájemný děj dvou (resp. více) subjektů a do recipročního vztahu vstupují valenční doplnění slovesa. Viz 7.3., 7.6.

Vlastní reciproční slovesa – Vlastní reciproční slovesa jsou slovesa, která mohou tvořit vlastní reciproční konstrukce; dělí se na slovesa inherentně reciproční a potenciálně reciproční. Viz 7.3., 7.6.

Význam jazykového výrazu – Pro účely popisu významu některých typů jazykových výrazů je výhodné v rámci významu jazykového výrazu rozlišovat dvě části: situační a strukturní význam. FGP se zatím soustřeďuje na popis strukturní části významu jazykového výrazu. Avšak ani situační, ani strukturní význam sám o sobě nepředstavuje úplnou významovou strukturu jazykového výrazu. Viz 3.6.5.

Základová konstrukce slovesa – Základová konstrukce slovesa je taková konstrukce, v níž jsou syntakticky realizována všechna valenční doplnění daného slovesa a zároveň dané sloveso není rozvito žádnými jinými větnými členy.

Seznam zkratek

Acc – akuzativ
ACT – Aktor/Konatel (TG funkтор)
AČ – aktuální členění
ADDR – Adresát (TG funkтор)
AK – aktivní konstrukce
ČNK – Český národní korpus
Dat – dativ
EFF – Výsledek (TG funkтор)
F – focus
FGP – Funkční generativní popis
FonetR – fonetická reprezentace
FonolR – fonologická reprezentace
Gen – genitiv
Gen_{ACT} – všeobecný Aktor
HSyntR – hloubkově syntaktická reprezentace
HSyntS – hloubkově syntaktická struktura
Inst – instrumentál
Loc – lokál
MST – Model Smysl ⇔ Text
NKRJ – Národní korpus ruského jazyka (Национальный корпус русского языка)
Nom – nominativ
OAK – obrácená aktivní konstrukce
ORIG – Původce (TG funkтор)
PAT – Patiens (TG funktor)
PSyntR – povrchově syntaktická reprezentace
PMorfR – povrchově morfologická reprezentace
R – réma
RcK – reciproční konstrukce
RCMP – rekompenzace (TG funktor)
Sem-KomS – sémanticko-komunikativní struktura
SemR – sémantická reprezentace
SemS – sémantická struktura
T – téma/topic
TFHL – temp. for how long/na jak dlouho? (TG funktor)
TG – tektogramatický
TGR – tektogramatická reprezentace
Unsp_{ACT} – nespecifikovaný Aktor

(Seznam obsahuje pouze zkratky těch TG funktorů, které se vyskytují v textu disertace.
Ostatní zkratky TG funkторů a jejich významy jsou uvedeny v příloze I.)

Zdroje

Při zpracování zadaného tématu jsem pracovala s následujícími jazykovými korpusy:

- Český národní korpus (ČNK): ucnk.ff.cuni.cz;
- Národní korpus ruského jazyka (NKRJ; Национальный корпус русского языка): www.ruscorpora.ru;
- Korpus ruských textů budovaný na Filologické fakultě MGU pod vedením doc. A. A. Polikarpova: www.philol.msu.ru/~lex/corpus/.

Literatura

- Adamec, P. 1973: *Очерк функционально-трасформативного синтаксиса современного русского языка*. Praha.
- Adamec, P. 1982: *Образование предложений из пропозиций*. Praha.
- Andreš, J. 1994: *Strukturně-sémantické typy deagentních vět (Ke srovnávacímu studiu ukrajinské a české jednoduché věty)*. Slovo a slovesnost, 55, s. 178–184.
- Apresjan, V. J. – Apresjan, J. D. 1993: *Метафора в семантическом представлении эмоций*. Вопросы языкоznания, 3, с. 27–35.
- Apresjan, J. D. 1967: *Экспериментальное исследование семантики русского глагола*. Москва.
- Apresjan, J. D. 1969: *Синонимия и синонимы*. Вопросы языкоznания, 4.
- Apresjan, J. D. 1970: *Синонимия и конверсивы*. Русский язык в национальной школе, 6.
- Apresjan, J. D. 1974a: *Лексическая семантика. Синонимические средства языка*. Москва. [Druhé vydání: Апресян, Ю. Д.: Избранные труды, т. 1. Москва 1995.]
- Apresjan, J. D. 1974b: *Лексические конверсивы в русском языке*. In: *Linguistica Silesiana*. Т. 1. Katowice, s. 71–99.
- Apresjan, J. D. 1980: *Типы информации для поверхностно-семантического компонента модели «Смысл» ↔ «Текст»*. In: *Wiener Slawisticher Almanach. Sonderband 1*, Wien.
- Apresjan, J. D. 1986a: *Дейксис в лексике и грамматике и наивная модель мира*. Семиотика и информатика, Вып. 28, Москва, с. 5–33.
- Apresjan, J. D. 1986b: *Интегральное описание языка и толковый словарь*. Вопросы языкоznания, № 2.
- Apresjan, J. D. 1986c: *Перформативы в грамматике и в словаре*. Изв. АН, СЛЯ, т. 45, № 3, с. 208–223.
- Apresjan, J. D. 1995a: *О языке толкований и семантических примитивах*. In: Ю. Д. Апресян: Избранные труды, т. 2, Москва, с. 466 – 484.
- Apresjan, J. D. 1995b: *Синтаксическая обусловленность значений*. In: Ю. Д. Апресян: Избранные труды, т. 2, Москва.
- Apresjan, J. D. 1998a: *Каузативы или конверсивы?* In: Типология, грамматика, семантика, К 65-летию В. С. Храковского, Санкт-Петербург, с. 273–281.
- Apresjan, J. D. 1998b: *Лексическое значение и управление: лексикографический аспект*. Jazykovědné aktuality XXXV, zvláštní číslo.
- Apresjan, J. D. 1999a: *Отечественная теоретическая семантика в конце XX-го столетия*. Известия АН. Серия литературы и языка, т. 58, № 4, с. 39–53.
- Apresjan, J. D. 1999b: *Принципы системной лексикографии и толковый словарь*. In: Пoэтика. История литературы. Лингвистика. Сборник к 70-летию Вячеслава Всеволодовича Иванова, Москва.
- Apresjan, J. D. 2001: *Значение и употребление*. Вопросы языкоznания, № 4, с. 3–22.

- Apresjan, J. D. (ed.) 1995: *Новый объяснительный словарь синонимов русского языка*. Проспект. Москва.
- Apresjan, J. D. (ed.) 1999: *Новый объяснительный словарь синонимов русского языка*. Вып. I. Москва.
- Apresjan, J. D. (ed.) 2000: *Новый объяснительный словарь синонимов русского языка*. Вып. II. Москва.
- Apresjan, J. D. (ed.) 2003: *Новый объяснительный словарь синонимов русского языка*. Вып. III. Москва.
- Apresjan, J. D. – Žolkovskij, A. K. – Mel'čuk, I. A. 1968: *О системе семантического синтеза. III. Образцы словарных статей*. Научно-техническая информация, Сер. 2, № 11.
- Aručunova, N. D. 1976a: *Логические теории значения*. In: Принципы и методы семантического исследования, Москва.
- Aručunova, N. D. 1976b: *Предложение и его смысл*. Москва.
- Aručunova, N. D. 1979: *Языковая метафора (синтаксис и лексика)*. In: Лингвистика и поэтика, Москва.
- Aručunova, N. D. 1999: *Язык и мир человека*. Москва.
- Asher, R. E. (ed.) 1994: *The Encyclopedia of Language and Linguistics*. Pergamon Press. Oxford – New York – Seoul – Tokyo.
- Bauer, J. – Grepl, M. 1972: *Skladba spisovné češtiny*. Praha.
- Běličová, H. 1982: *Sémantická struktura věty a kategorie pádu*. Praha.
- Bémová, A. – Paněnová, J. – Sgall, P. 1989: *Znovu k významu prostých a předložkových pádů*. Slovo a slovesnost, 50, s. 128–136.
- Bémová, A. et al. 1997: *Anotace na analytické rovině: návod pro anotátory*. ÚFAL Technical Report TR-1997-03, Praha.
- Berger'son, M. 1998: *Речевые стратегии и формирование пропозициональной структуры в диалоге*. In: Dialogue'98. Труды Международного семинара Диалог'98 по компьютерной лингвистике и ее приложениям. Казань 1998, с. 159–170.
- Boguslavskij, I. M. 1985: *Исследования по синтаксической семантике*. Москва.
- Boguslavskij, I. M. 1996: *Сфера действия лексических единиц*. Москва 1996.
- Bondarko, A. V. 1972: *К теории поля в грамматике – залог и залоговость*. Вопросы языкоznания, 3, с. 20–25.
- Bondarko, A. V. 1975: *Классификация морфологических категорий*. In: Типология грамматических категорий. Ленинград 1975, с. 56–76.
- Bondarko, A. V. 1976: *Теория морфологических категорий*. Ленинград.
- Bondarko, A. V. 1978a: *Грамматическое значение и смысл*. Ленинград 1978.
- Bondarko, A. V. 1978b: *Теория значения и трактовка залога*. In: Проблемы теории грамматического залога. Ленинград, с. 43–50.
- Bonč-Osmolovskaja, A. 1998: *Оппозиция агенс – датив – пациент и ее поверхностная реализация*. In: Dialogue'98. Труды Международного семинара Диалог'98 по компьютерной лингвистике и ее приложениям. Казань, с. 279–286.
- Borščev, V. B. – Pertee, B. 1998: *Бытийные предложения и отрицание в русском языке: семантика и коммуникативная структура*. In: Dialogue'98. Труды Международного семинара Диалог'98 по компьютерной лингвистике и ее приложениям. Казань, с. 173–182.
- Borščev, V. B. – Pertee, B. 1999: *Семантика генитивной конструкции: разные подходы к формализации*. In: Типология и теория языка: от описания к объяснению, Москва, с. 159–172.
- Bright, W. (ed.) 1992: *International Encyclopedia of Linguistics*. Oxford University Press. New York – Oxford.
- Brinker, K. 1971: *Das Passiv im heutigen Deutsch*. München.
- Bulygina, T. V. 1982: *К построению типологии предикатов в русском языке*. In: Семантические типы предикатов, Москва.
- Bulygina, T. V. – Šmeljov, A. D. 1997: *Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики)*. Москва.
- Cimmerling, A. 1998: *Синтаксическая деривация и диатезные преобразования*. In: Dialogue'98. Труды Международного семинара Диалог'98 по компьютерной лингвистике и ее приложениям. Казань с. 407–417.

- Cruse, D. A.** 1986: *Lexical Semantics*. Cambridge University Press. [Reprinted in 1997.]
- Čermák, F.** 1993: *Základy lingvistické metodologie*. Praha. [Druhé vydání 1997.]
- Čermák, F.** 1997: *Jazyk a jazykověda*. Praha.
- Čermák, F.** 1999: *Povaha a souvislost některých univerzálií v sémantice a morfologii*. In: Čeština – univerzália a specifika, Brno, s. 67–76.
- Čermák, F.** 2001: *Syntagmatika slovníku: typy lexikálních kombinací*. In: Čeština – univerzália a specifika 3, Brno, s. 223–232.
- Cernejko, L. O.** 1997: *Лингво-философский анализ абстрактного имени*. Москва.
- Čumakina, M.** 1998: *Некоторые особенности синтаксиса глаголов восприятия в сопоставительном изучении*. In: Dialogue'98. Труды Международного семинара Диалог'98 по компьютерной лингвистике и ее приложениям. Казань, с. 418–422.
- Dahl, Ö.** 1974: *Topic-Comment Structure in a Generative Grammar with a Semantic Base*. In: Papers on Functional Sentence Perspective. Ed. F. Daneš. Prague, s. 75–80.
- Daneš, F.** 1968: *Some Thoughts of the Semantic Structure of the Sentence*. Lingua, 21, s. 55–69.
- Daneš, F.** 1971: *Větné členy obligatorní, potenciální a fakultativní*. In: Miscellanea Linguistica, Ostrava.
- Daneš, F.** 1985: *Věta a text*. Praha.
- Daneš, F. – Hlavsa, Z.** 1978: *Hierarchizace sémantické struktury věty*. In: Čs. přednášky pro VIII. Mezinárodní sjezd slavistů v Záhřebu. Praha, s. 67–77.
- Daneš, F. – Hlavsa, Z.** 1987: *Větné vzorce v češtině*. Praha.
- Daneš, F. – Grepl, M. – Hlavsa, Z.** 1987: *Mluvnice češtiny 3, Skladba*. Praha.
- Daniel', M. A.** 1998: *Конструкции с 'поглощенным референтом': об одном типе употребления предлога с*. In: Dialogue'98. Труды Международного семинара Диалог'98 по компьютерной лингвистике и ее приложениям. Казань, с. 183–196.
- Dobrušina, N. R.** 1999: *Ирреалис и императив*. In: Типология и теория языка: от описания к объяснению, Москва, с. 371–382.
- Dokulil, M. – Daneš, F.** 1956: *K tzv. významové a mluvnické stavbě věty*. In: O vědeckém poznání soudobých jazyků, Praha.
- Dokulil, M. – Tejnor, A.** 1977: *Význam, obsah, smysl*. Jazykovědné aktuality, 14, s. 49–66.
- ESČ 2002:** *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha.
- Feuillet, J. (ed.)** 1998: *Actance et valence dans les langues de l'Europe*. Berlin – New York.
- Filipec, J.** 1961: *Česká synonyma z hlediska stylistiky a lexikologie*. Praha.
- Filipec, J. – Čermák, F.** 1985: *Česká lexikologie*. Praha.
- Filipenko, M. V.** 1998: *Адвербии с плавающей и фиксированной сферой действия*. In: Семиотика и информатика, Вып. 36.
- Fillmore, Ch. J.** 1968: *The Case for Case*. In: Bach, E. – Harms, T. (Eds.): *Universals of Linguistic Theory*, New York. [Перевод: *Дело о падеже*. In: Новое в зарубежной лингвистике, Вып. 10, Москва 1981.]
- Fillmore, Ch. J.** 1970: *Subject, Speakers and Roles*. Synthese 21, s. 251–274.
- Fillmore, Ch. J.** 1977: *The Case for Case Reopened*. In: *Syntax and Semantics*. 8. Cole, P. – Sadock, J. M. (Eds.), New York – San Francisco – London. [Перевод: *Дело о падеже опять открывается*. In: Новое в зарубежной лингвистике, Вып. 10, Москва 1981.]
- Fillmore, Ch. J.** 1982: *Frame Semantics*. In: *Linguistics in the Morning Calm*. Seul, s. 111–137.
- Fillmore, Ch. J.** 2003: *Frames and Semantic of Understanding*. Quaderni di semantica VI, 2, s. 222–255.
- Firbas, J.** 1957: *Some thoughts on the function of word order in Old English and Modern English*. Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity A5. Brno, s. 72–100.
- Foley, W. – Van Valin, R.** 1980: *Role and Reference Grammar*. In: *Syntax and Semantics*, vol. 13, Current Approaches to Syntax. E. Moravcsik (ed.), New York, s. 329–352. [ruský překlad: *Референциально-ролевая грамматика*. In: Новое в зарубежной лингвистике, Вып. 11, Москва 1982.]
- Gak, V. G.** 1972: *К проблеме общих семантических законов*. In: Общее и романское языкознание, Москва.
- Gak, V. G.** 1997: *Типология аналитических форм глагола в славянских языках*. Вопросы языкознания, № 2.

- Galkina-Fedoruk, E. M. 1958: *Безличные предложения в современном русском языке*. Москва.
- Gavrilova, V. I. 1990: *Квазипассивная конструкция в системе залоговых противопоставлений русского языка*. In: Вопросы кибернетики. Язык логики и логика языка, Москва.
- Giger, M. 1997: *Ireverzibilita výsledných stavů jako faktor při interpretaci slovenských časových souvětí*. In: Varia VI, Bratislava.
- Givón, T. 1994: *The pragmatics of de-transitive voice: functional and typological aspects of inversion*. In: T. Givón (ed.). *Voice and inversion*. Amsterdam.
- Gladkij, A. V. 1973: *Формальные грамматики и языки*. Москва.
- Glovinskaja, M. J. 1993: *Семантика глаголов речи с точки зрения теории речевых актов*. In: Русский язык в его функционировании. Коммуникативно-прагматический аспект, Москва.
- Goddard, C. – Wierzbicka, A. (eds.) 1994: *Semantics and lexical universals: theory and empirical findings*. Amsterdam.
- Gorodkova, N. V. – Rachilina, E. V. 2000: *О валентной структуре предметных имен*. НТИ, Сеп. 2, № 4, с. 25–36.
- Grepl, M. 1973: *Deagentnost a pasivum ve slovanských jazycích*. In: Čs. přednášky pro VII. Mezinárodní sjezd slavistů ve Varšavě. Praha, s. 141–149.
- Grepl, M. – Karlík, P. 1983: *Gramatické prostředky hierarchizace sémantické struktury věty*. Brno.
- Grepl, M. – Karlík, P. 1998: *Skladba češtiny*. Votobia.
- Grimshaw, J. 1990: *Argument Structure*. Cambridge – London.
- Gutschmidt, K. 2001: *Diateze v češtině koncem 19. století na pozadí jiných slovanských jazyků*. In: Čeština – univerzála a specifika 3, Brno, s. 107–116.
- Hajič, J. – Hajičová, E. – Panevová, J. – Sgall, P. 1998: *Syntax v Českém národním korpusu*. Slovo a slovesnost, 59, s. 168–177.
- Hajičová, E. 1975: *Negace a presupozice ve významové stavbě věty*. Praha.
- Hajičová, E. 1979: *Agentive or actor/bearer?* Theoretical Linguistics, 6.
- Hajičová, E. 1983: *Remarks on the meaning of cases*. In: Prague Studies of Mathematical Linguistics, 8, Praha.
- Hajičová, E. 1993: *Issues of Sentence Structure and Discourse Patterns*. Prague.
- Hajičová, E. 1999: *Aktuální členění a výstavba promluvy*. In: Čeština – univerzála a specifika, Brno, s. 47–54.
- Hajičová, E. 2000a: *Presupozice, alegace a akomodace*. In: Čeština – univerzála a specifika 2, Brno, s. 123–130.
- Hajičová, E. 2000b: *Teorie optimality a aktuální členění*. Slovo a slovesnost 61, s. 161–169.
- Hajičová, E. 2001: *Syntaktický výzkum nad Českým národním korpusem*. In: Čeština – univerzála a specifika 3, Brno, s. 173–182.
- Hajičová, E. – Panevová, J. – Sgall, P. 2002a: *K nové úrovni bohemistické práce: Využití anotovaného korpusu*. Část 1. Slovo a slovesnost 63, 2002, s. 161–177. Část 2. Slovo a slovesnost, 63, s. 241–262.
- Hajičová, E. – Panevová, J. – Sgall, P. 2002b: *Úvod do teoretické a počítačové lingvistiky*. Sv. I – Teoretická lingvistika. Praha.
- Hajičová, E. – Partee, B. H. – Sgall, P. 1998: *Topic-focus Articulation, Tripartite Structures and the Semantic Content*. Dordrecht.
- Hajičová, E. – Sgall, P. 1980: *Linguistic Meaning and Knowledge Representation in Automatic Understanding of Natural Language*. Prague Bulletin of Mathematical Linguistics 34, s. 5–19.
- Hajičová, E. – Vrbová, J. 1982: *On the role of the hierarchy of activation in the process of natural language understanding*. In: Horecký, J. (ed.): Colling 82. Amsterdam, s. 107–113.
- Hausenblas, K. 1958: *Syntaktická závislost, způsoby a prostředky jejího vyjádření*. Bulletin Vysoké školy ruského jazyka, 2, s. 23–51.
- Havránek, B. 1928: *Genera verbi v slovanských jazycích I*. Praha.
- Havránek, B. 1937: *Genera verbi v slovanských jazycích II*. Praha.
- Havránek, B. – Jedlička, A. 1960: *Česká mluvnice*. Praha.
- Helbig, G. 1978: *Rektion, Transitivity/Intransitivity, Valenz, Syn-/Autosemantie*. Deutsch als Fremdsprache, s. 65–78.
- Hirschová, M. 2001: *Neurčitost obsahu výpovědi vs. neurčitost komunikační funkce*. In: Čeština – univerzála a specifika 3, Brno, s. 243–250.

- Hjelmslev L. 1953: *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, Copenhagen 1943; translated into E. as *Prologomena to a Theory of Language*, Supplement to International Journal of American Linguistics 19, No. 1, Memoir 7, Bloomington, Ind.
- Hrabě, V. 1964: *Polovětné vazby a kondenzace druhého sdělení v ruštině a češtině*. Praha.
- Hudson, R. 1987: *Zwicky on heads*. Journal of Linguistics. Vol. 23, s. 109–132.
- Chafe, W. L. 1971: *Meaning and the Structure of Language*. [rusky: (Чейф, У. Л.) *Значение и структура языка*. Москва 1975.]
- Chafe, W. L. 1976: *Givenness, Contrastiveness, Definiteness, Subjects, Topics and Point of View*. In: Subject and Topic. Ch. N. Li (ed.), New York, s. 27–55. [rusky: *Данное, контрастивность, определенность, подлежащее, топики и точка зрения*. In: Новое в зарубежной лингвистике, Вып. 11, Москва 1982.]
- Cholodovič, A. A. 1970a: Залог. *Определение. Исчисление. Проблемы грамматической теории*, Ленинград. [Druhé vydání in: Категория залога, Ленинград 1979.]
- Cholodovič, A. A. 1970b: *К вопросу о доминанте предложения*. In: Проблемы грамматической теории, Ленинград.
- Cholodovič, A. A. (ed.) 1969: *Типология каузативных конструкций. Морфологический каузатив*. Ленинград.
- Cholodovič, A. A. (ed.) 1974: *Типология пассивных конструкций. Диатезы и залоги*. Ленинград.
- Chrakovskij, V. S. 1974: *Пассивные конструкции*. In: Типология пассивных конструкций, Ленинград.
- Chrakovskij, V. S. 1978: *Залог и рефлексив*. In: Проблемы теории грамматического залога, Ленинград.
- Chrakovskij, V. S. 1980: *Некоторые проблемы деривации взаимных конструкций*. In: Семантические аспекты слова и предложения, Пермь.
- Chrakovskij, V. S. 1981: *Диатезы и референтность. К вопросу о соотношении активных, пассивных, рефлексивных и реципрокных конструкций*. In: Залоговые конструкции в разноструктурных языках. Ленинград. [Druhé vydání: Храковский, В. С.: Теория языкоznания. Русистика. Арабистика, Санкт-Петербург 1999.]
- Chrakovskij, V. S. 1987: *Пассивные конструкции в русском языке*. In: Теория функциональной грамматики. Персональность. Залоговость. Ленинград. [Druhé vydání: Храковский, В. С.: Теория языкоznания. Русистика. Арабистика, Санкт-Петербург 1999.]
- Chrakovskij, V. S. 1991: *Формальная маркировка изменения диатез*. In: Words Are Physicians, München.
- Chrakovskij, V. S. 1998: *Понятие сирконстанта и его статус*. In: Семиотика и информатика, Вып. 36. Москва. [Druhé vydání: Храковский, В. С.: Теория языкоznания. Русистика. Арабистика, Санкт-Петербург 1999.]
- Chrakovskij, V. S. 1999: *Грамматическая категория залога. Опыт взаимодействия*. In: Храковский, В. С.: Теория языкоznания. Русистика. Арабистика, Санкт-Петербург.
- Chrakovskij, V. S. 1999: *Деривационные отношения в синтаксисе*. In: Храковский, В. С.: Теория языкоznания. Русистика. Арабистика, Санкт-Петербург.
- Chrakovskij, V. S. 1999: *Исчисление диатез*. In: Храковский, В. С.: Теория языкоznания. Русистика. Арабистика, Санкт-Петербург.
- Chrakovskij, V. S. 2000: *Диатезы и залоги (тридцать лет спустя)*. In: Слово в тексте и в словаре. Сборник статей к 70-летию академика Ю. Д. Апресяна, Москва.
- Chrakovskij, V. S. (ed.) 1981: *Залоговые конструкции в разноструктурных языках*. Ленинград.
- Chrakovskij, V. S. – Volodin, A. P. 2001: *Семантика и типология императива. Русский императив*. Москва.
- Iordanskaja, L. N. 1970: *Попытка лексикографического описания русских слов со значением чувства*. In: Машинный перевод и прикладная лингвистика, Вып. 13, Москва.
- Isačenko, A. V. 1954: *Грамматический строй русского языка в сопоставлении со словацким*. Т. 1. Bratislava.
- Isačenko, A. V. 1960: *Грамматический строй русского языка в сопоставлении со словацким*. Т. 2. Bratislava.
- Jachontov, S. J. 1974: *Формальное определение залога*. In: Типология пассивных конструкций, Ленинград.

- Janko-Trinickaja, N. A. 1962: *Возвратные глаголы в современном русском языке*. Москва.
- Javorskaja, G. M. 1992: *Лексико-семантическая типология в синхронии и диахронии*. Киев.
- Jespersen, O. 1924: *The Philosophy of Grammar*. London.
- Jevgenjeva, A. P. 1966: *Основные вопросы лексической синонимии*. In: *Очерки по синонимике русского литературного языка*, Москва.
- Kahane, S. (ed.) 2000: *Les grammaires de dépendance. Dependency Grammars*. Revue T.A.L., 41, № 1, Paris.
- Karcevskij, S. 1929: *Du dualisme asymétrique du signe linguistique*. In: *Travaux du Cercle linguistique de Prague* 1. Prague, s. 88–93. [Překlad: Machová, S (ed.): *Principy strukturní syntaxe* 1. Praha 1974, s. 26–30.]
- Karlík, P. 2000: *Valence substantiv v modifikované valenční teorii*. In: *Čeština – univerzála a specifika* 2, Brno, s. 181–192.
- Karlík, P – Nekula, M. – Rusínová, Z. (eds.) 1995: *Příruční mluvnice češtiny*. Praha.
- Kazennin, K. I. 1999: *Синтаксические нули в конструкциях с инфинитивами: теоретический артефакт или реальность?* In: *Dialogue'99*. Труды Международного семинара Диалог'99 по компьютерной лингвистике и ее приложениям. Таруса, с. 95–102.
- Keenan, E. L. 1976: *Towards universal definition of 'Subject'*. In: Li, Ch. (ed.): *Subject and Topic*. New York, s. 303–334. [Ruský překlad: *К универсальному определению подлежащего*. In: *Новое в зарубежной лингвистике*, Вып. 11, Москва 1982.]
- Keenan, E. L. 1985: *Passive in the World's Languages*. In: *Language Typology and Syntactic Description*, Vol. 1, Cambridge.
- Keenan, E. L. – Comrie, B. 1977: *Noun Phrase Accessibility and Universal Grammar*. In: *Linguistic Inquiry*, vol. 8, № 1, s. 63–98. [ruský překlad: *Иерархия доступности именных групп и универсальная грамматика*. In: *Новое в зарубежной лингвистике*, Вып. 11, Москва 1982.]
- Kibrik, A. E. 1992: *Очерки по общим и прикладным вопросам языкознания*. Москва.
- Kibrik, A. E. 1997: *Beyond subject and object: Toward a comprehensive relational typology*. *Linguistic Typology*, 1–3.
- Kibrik, A. E. 1998: *Неканоническое кодирование центральных актантов: асимметрия агентивных и экспериенциальных глаголов*. In: *Dialogue'98*. Труды Международного семинара Диалог'98 по компьютерной лингвистике и ее приложениям. Казань, с. 319–331.
- Kibrik, A. E. 2000: *Внешний посессор как результат расщепления валентностей*. In: Слово в тексте и в словаре. Сборник статей к 70-летию академика Ю. Д. Апресяна, Москва, с. 434 – 447.
- Kibrik, A. E. 2003: *Константы и переменные языка*. Санкт-Петербург.
- Kobozeva, I. M. 2000: *Лингвистическая семантика*. Москва.
- Kopečný, F. 1954: *Passivum, reflexivní forma slovesná a reflexivní sloveso*. In: *Studie a práce lingvistické* I. Praha, s. 224–247.
- Kopečný, F. 1958: *Základy české skladby*. Praha.
- Kořenský, J. 1972: *Funkce českých sloves být a mít ve větné sémantické struktuře situace*. *Jazyk český*, 23, s. 159–168.
- Kořenský, J. 1999: *Teoretický a metodologický vývoj v naší bohemistice*. In: *Čeština – univerzála a specifika*, Brno, s. 7–12.
- Kubrjakova, E. S. 1992: *Глаголы действия через их когнитивные характеристики*. In: *Логический анализ языка. Модели действия*, Москва.
- Kubrjakova, E. S. 1998: *О новых путях исследования значения (теория Айсберга)*. In: *Проблемы семантического описания единиц языка и речи*, Минск.
- Kubrjakova, E. S. 2002: *Когнитивная лингвистика и проблемы композициональной семантики в сфере словообразования*. Изв. АН, СЛЯ, т. 61, № 1, с. 13–24.
- Kuno, S. 1987: *Functional Syntax (Anaphora, Discourse, and Empathy)*. Chicago.
- Kustova, G. I. 1996: *О коммуникативной структуре значения глаголов с событийным каузатором*. Московский лингвистический журнал, № 2.
- Kustova, G. I. 1997: *Модели семантической деривации: семантическая парадигма глаголов способа*. In: *Dialog'97*. Труды Международного семинара Диалог'97 по компьютерной лингвистике и ее приложениям, Москва, с. 165–169.

- Kustova, G. I. 1998a: *Память значения (две тенденции в процессах семантической деривации)*. In: Dialogue'98. Труды Международного семинара Диалог'98 по компьютерной лингвистике и ее приложениям. Казань, с. 82–88.
- Kustova, G. I. 1998b: *Производные значения с экспериенсальной составляющей*. In: Семиотика и информатика, Вып. 36, Москва.
- Kustova, G. I. 1999a: *Семантика пропозитивной конструкции информационных глаголов*. In: Dialogue'99. Труды Международного семинара Диалог'99 по компьютерной лингвистике и ее приложениям. Таруса, с. 156–161.
- Kustova, G. I. 1999b: *Семантические модели производных значений глаголов перемещения объекта*. Научно-техническая информация, Сер. 2, № 5.
- Kustova, G. I. 1999c: *Перцептивные события: участники, наблюдатели, локусы*. In: Логический анализ языка. Образ человека в культуре и языке, Москва.
- Kustova, G. I. 2000: *Когнитивные модели в семантической деривации и система производных значений*. Вопросы языкоznания, № 4, с. 85–109.
- Kustova, G. I. 2002: *О типах производных значений слов с экспериментальной семантикой*. ВЯ, № 2, с. 16–34.
- Kustova, G. I. – Padučeva, E. V. 1994: *Словарь как лексическая база данных*. Вопросы языкоznания, № 4, с. 96–106.
- Lakoff, G. – Johnson, M. 1980: *Metaphors We Live by*. Chicago, London: Univ. Of Chicago press.
- Lazard, G. 1994: *L'actance*. Paris. [Translation: *Actancy*. Berlin – New York 1994.]
- Leška, O. 1969: *Иерархия ярусов строя и их перекрывание*. In: Единицы разных уровней грамматического строя языка и их взаимодействие. Москва, с. 20–27.
- Ljutikova, E. A. 1999a: *Без подлежащих и дополнений: рефлексивизация в багвалинском языке*. In: Типология и теория языка: от описания к объяснению, Москва, с. 302–318.
- Ljutikova, E. A. 1999b: *Логофорическое местоимение: дистантный анафор или средство кодирования фокуса эмпатии?* In: Dialogue'99. Труды Международного семинара Диалог'99 по компьютерной лингвистике и ее приложениям. Таруса, с. 162–171.
- Lopatková, M. 2003a: *O homonymii předložkových skupin v češtině*. Praha.
- Lopatková, M. 2003b: *Valency in the Prague Dependency Treebank: Building the Valency Lexicon*. The Prague Bulletin of Mathematical Linguistics 79–80, s. 37–60.
- Lopatková, M. et al. 2002: *Tekogramatický anotovaný valenční slovník českých sloves*. ÚFAL/CKL TR-2002-15. Praha.
- Lopatková, M. et al. 2003: *Vallex 1.0. Valency Lexicon of Czech Verbs*. ÚFAL/CKL TR-2003-18. Praha.
- Lyons, J. 1969: *Introduction to Theoretical Semantics*. Cambridge University Press.
- Lyons, J. 1977: *Semantics*. Cambridge University Press.
- Majsak, T. A. 1998: *Совпадение результатов грамматикализации при различии источников (на материале глаголов движения)*. In: Dialogue'98. Труды Международного семинара Диалог'98 по компьютерной лингвистике и ее приложениям. Казань, с. 356–368.
- Majsak, T. A. 1999: *Асимметрия валентностей у глаголов движения: «русский вариант»*. In: Dialogue'99. Труды Международного семинара Диалог'99 по компьютерной лингвистике и ее приложениям. Таруса, с. 172–185.
- Marková, K. 1999: *Sémantické a gramatické parametry konverzívnych lexémů (na příkladu substantiv VÍTĚZSTVÍ, PORÁŽKA)*. Slovo a slovesnost, 60, s. 102–116.
- Marková, K. 2004: *Some Peculiarities of Textual Realization of Conversive Expressions*. Linguistica Pragensia. Vol. XIV/1, s. 7–20.
- Marková, K. 2005: *Paronymie jako typ formální opozice v lexikonu*. Jazyky a jazykověda. Sborník k 65. narozeninám prof. Františka Čermáka. Praha, s. 193–210.
- Marková, K. (ruk.): *K typologii recipročních konstrukcí v ruštině a v češtině*. Nepublikovaný rukopis.
- Marková, K. – Panevová, J. 2003: *Еще раз по поводу нулевых элементов в структуре предложеия*. In: Типологические обоснования в грамматике. К 70-летию профессора Б. С. Храковского. Москва, с. 284–299.
- Mathesius, V. 1915: *O pasívu v moderní angličtině (On the Passive in Modern English)*. Sborník filologický 5, s. 198–220.

- Mathesius, V. 1939: *O tak zvaném aktuálním členění větném*. Slovo a slovesnost 5, s. 171–174.
- Mathesius, V. 1940: *Výjadřování pasivní perspektivy v české větě*. Listy filologické, 67, s. 307–311.
- Mathesius, V. 1947: *Čeština a obecný jazykozpryt*. Praha.
- Mathesius, V. 1961: *Obsahový rozbor současné angličtiny*. Praha.
- Mel'čuk, I. A. 1960: *К вопросу о «грамматическом» в языке-посреднике*. In: Машинный перевод и прикладная лингвистика, Вып. 4, Москва.
- Mel'čuk, I. A. 1961: *О некоторых типах языковых значений*. In: О точных методах исследования языка, Москва.
- Mel'čuk, I. A. 1968: *Строение языковых знаков и возможные формально-смысловые отношения между ними*. Известия АН, Серия литературы и языка, т. 27, № 5.
- Mel'čuk, I. A. 1969: *Об определении большей/меньшей смысловой сложности присловообразовательных отношениях*. Известия АН, Серия литературы и языка, № 2.
- Mel'čuk, I. A. 1971–2: *О супплетивизме*. In: Проблемы структурной лингвистики, Москва.
- Mel'čuk, I. A. 1973: *Конверсия как морфологическое средство*. Известия АН, Серия литературы и языка, № 1.
- Mel'čuk, I. A. 1974a: *Опыт теории лингвистических моделей «Смысл ↔ Текст»*. Москва. [Druhé vydání: Москва 1999.]
- Mel'čuk, I. A. 1974b: *О синтаксическом нуле*. In: Типология пассивных конструкций. Диатезы и залоги, Ленинград.
- Mel'čuk, I. A. 1975: *Опыт разработки фрагмента системы понятий и терминов для морфологии (к формализации языка лингвистики)*. In: Семиотика и информатика, Вып. 6.
- Mel'čuk, I. A. 1979: *Studies in Dependency Syntax*. Ann Arbor.
- Mel'čuk, I. A. 1988: *Dependency Syntax: Theory and Practice*. Albany, New York.
- Mel'čuk, I. A. 1991: *Еще раз к вопросу об эргативной конструкции*. Вопросы языкознания, № 4.
- Mel'čuk, I. A. 1995: *Русский язык в модели «Смысл ↔ Текст»*. Москва.
- Mel'čuk, I. A. 1997a: *Курс общей морфологии*. Т.1. Слово. Москва – Вена.
- Mel'čuk, I. A. 1997b: *Vers une linguistique Sens – Text*. Leçon inaugurale. Collège de France.
- Mel'čuk, I. A. 1998: *Курс общей морфологии*. Т.2. Морфологические значения. Москва – Вена.
- Mel'čuk, I. A. 2000: *Курс общей морфологии*. Т.3. Морфологические средства. Морфологические синтаксики. Москва – Вена.
- Mel'čuk, I. A. 2001a: *Курс общей морфологии*. Т.4. Морфологические знаки. Москва – Вена.
- Mel'čuk, I. A. 2001b: *Communicative Organization in Natural Language. The semantic-communicative structure of sentences*. Amsterdam – Philadelphia.
- Mel'čuk, I. A. 2004: *Actants in Semantics and Syntax. I. Actants in Semantics*. Linguistics, 42–1 (2004), s. 1–66; *II. Actants in Syntax*. Linguistics, 42–2 (2004), s. 247–291.
- Mel'čuk, I. A. (ed.) 1984: *Dictionnaire explicatif et combinatoire du français contemporain. Recherches lexico-sémantiques I*. Montréal, P.U.M.
- Mel'čuk, I. A. (ed.) 1988: *Dictionnaire explicatif et combinatoire du français contemporain. Recherches lexico-sémantiques II*. Montréal, P.U.M.
- Mel'čuk, I. A. (ed.) 1992: *Dictionnaire explicatif et combinatoire du français contemporain. Recherches lexico-sémantiques III*. Montréal, P.U.M.
- Mel'čuk, I. A. – Iordanskaja, L. N. 1995: *GLAZA MASHI GOLUBYJE vs. GLAZA U MASHI GOLUBYJE: Choosing between two Russian constructions in the domain of body parts*. In: Мельчук, И. А.: Русский язык в модели «Смысл ↔ Текст». Москва.
- Mel'čuk, I. A. – Cholodovič, A. A. 1970: *К теории грамматического залога*. Народы Азии и Африки, № 4.
- Mel'čuk, I. A. – Žolkovskij, A. K. 1984: *Толково-комбинаторный словарь современного русского языка*. Вена.
- Mrázek, R. 1968: *Модели русских конструкций с возвратной глагольной формой*. Československá rusistika 13, s. 102–108.
- Mrázek, R. 1971: *Slovanské konstrukce typu rus. Мне не спится*. In: Miscellanea linguistica. Ostrava, s. 119–127.
- Mrázek, R. 1976: *Problematika tzv. hierarchizace propozice*. Slovo a slovesnost, 37, s. 86–97.

- Mrázek, R. 1988: *Reflexivita a sémantika reciprocity v nynější češtině*. In: Sborník Pedagogické a Filozofické fakulty brněnské univerzity, A 3, s. 67–72.
- Nedljkov, V. P. (ed.) 1983: *Типология результативных конструкций*. Ленинград.
- Norman, B. J. 1972: *Переходность, залог, возвратность*. Минск.
- Novikov, A. A. 1996: *Антонимы*. In: A. A. Новиков: Словарь антонимов русского языка, Москва.
- Nübler, N. 2001: *Podmětová valence v českém préteritu*. In: Čeština – univerzália a specifika 3, Brno, s. 147–154.
- Oliva, K. 2000: *Hovory k sobě/si/sebe/se*. In: Čeština – univerzália a specifika 2, Brno, s. 167–172.
- Ondrejovič, S. 1989: *Medzi slovesom a vetou*. Bratislava.
- Padučeva, E. V. 1969: *Семантический анализ отрицательных предложений в русском языке*. In: Машинный перевод и прикладная лингвистика, Вып. 12, Москва.
- Padučeva, E. V. 1974: *О семантике синтаксиса*. Москва.
- Padučeva, E. V. 1980: *Об атрибутивном стяжении подчиненной предикации в русском языке*. In: Машинный перевод и прикладная лингвистика. Вып. 20, Москва.
- Padučeva, E. V. 1985: *Высказывание и его соотнесенность с действительностью*. Москва.
- Padučeva, E. V. 1986: *Семантика вида и точка отсчета*. Известия АН, Серия Литературы и языка, т. 45, № 5.
- Padučeva, E. V. 1994: *Словарь как лексическая база данных*. Вопросы языкознания, № 4.
- Padučeva, E. V. 1996: *Семантические исследования. Семантика времени и вида в русском языке. Семантика нарратива*. Москва.
- Padučeva, E. V. 1997a: *Родительный субъект в отрицательном предложении: синтаксис или семантика?* Вопросы языкознания, № 2.
- Padučeva, E. V. 1997b: *Семантические роли и проблема сохранения инварианта при лексической деривации*. Научно-техническая информация, Сер. 2, № 1, с. 18–30.
- Padučeva, E. V. 1998a: *К семантике пропозициональных предикатов: знание, фактивность и косвенный вопрос*. Известия АН, Серия литературы и языка, № 2.
- Padučeva, E. V. 1998b: *Коммуникативное выделение на уровне синтаксиса и семантики*. In: Семиотика и информатика, Вып. 36, Москва.
- Padučeva, E. V. 1998c: *Наблюдатель и его коммуникативные ранги (о семантике глаголов ПОЯВИТЬСЯ и ПОКАЗАТЬСЯ)*. Научно-техническая информация, Сер. 2, № 12, с. 23–28.
- Padučeva, E. V. 1998d: *О парадигме регулярной многозначности (на примере глаголов звука)*. Научно-техническая информация, Сер. 2, № 4, с. 28–40.
- Padučeva, E. V. 1998e: *Парадигма регулярной многозначности глаголов издавania звука*. Вопросы языкознания, № 5.
- Padučeva, E. V. 1998f: *Снова анафора и кореферентность*. In: Вопросы кибернетики, Москва.
- Padučeva, E. V. 1999a: *Метонимические и метафорические переносы в парадигматике значений глагола НАЗНАЧИТЬ*. In: Типология и теория языка: от описания к объяснению, Москва.
- Padučeva, E. V. 1999b: *О роли метонимии в концептуальных структурах*. In: Dialogue'99. Труды Международного семинара Диалог'99 по компьютерной лингвистике и ее приложениям. Таруса, с. 215–224.
- Padučeva, E. V. 1999c: *Принцип композиционности в неформальной семантике*. Вопросы языкознания, № 5, с. 3–23.
- Padučeva, E. V. 1999d: *Семантика вины и контекстные сдвиги акцентов в толковании лексемы*. Научно-техническая информация, Сер. 2, № 8, с. 21–29.
- Padučeva, E. V. 1999e: *Семантика глаголов выбора*. Известия АН, Серия литературы и языка, № 5–6.
- Padučeva, E. V. 2000: *Наблюдатель как Экспериент «за кадром»*. In: Слово в тексте и в словаре. Сборник статей к 70-летию академика Ю. Д. Апресяна, Москва, с. 185–202.
- Padučeva, E. V. 2001a: *К структуре семантического поля «восприятие» (на материале глаголов восприятия в русском языке)*. Вопросы языкознания, № 4, с. 23–44.
- Padučeva, E. V. 2001b: *Русский декаузатив и его формальные модели*. Научно-техническая информация, Сер. 2, № 1, с. 23–34.

- Padučeva, E. V. 2001c: *Фазовые глаголы и семантика начинательности*. Изв. АН, СЛЯ, 2001, т. 60, № 4, с. 29–39.
- Padučeva, E. V. 2002: *Диатеза и диатетический сдвиг*. Russian Linguistics, 26, с. 179–215.
- Padučeva, E. V. – Rozina, R. I. 1993: *Семантический класс глаголов полного охвата: толкование и лексико-синтаксические свойства*. Вопросы языкоznания, № 6, с. 5–16.
- Panová, J. 1967: *К вопросу о грамматической синонимии в генеративном описании языка*. Prague Studies of Mathematical Linguistic, 2.
- Panová, J. 1973: *Věty se všeobecným Konatelem*. In: Universitas Carolina Pragensis, Studia Slavica Pragensia, Praha, s. 133–143.
- Panová, J. 1974: *On verbal frames in functional generative description. Part I*. Prague Bulletin of Mathematical Linguistics, 22.
- Panová, J. 1975: *On verbal frames in functional generative description. Part II*. Prague Bulletin of Mathematical Linguistics, 23.
- Panová, J. 1976: *Všeobecný Konatel a jeho vztah k mluvčímu*. In: Opera universitatis Purkynianae Brunensis, Facultas philosophica (Spisy Univerzity J. E. Purkyně, Fakulta filozofická), Otázky slovanské syntaxe IV/ 1, Brno, s. 101–106.
- Panová, J. 1977: *Verbal frames revisited*. Prague Bulletin of Mathematical Linguistics, 28.
- Panová, J. 1978a: *K významové stavbě větného centra*. Slovo a slovesnost, 39.
- Panová, J. 1978b: *Kritéria pro zjišťování významu vět*. Slovo a slovesnost, 2.
- Panová, J. 1980: *Formy a funkce ve stavbě české věty*. Praha.
- Panová, J. 1981: *K otázkám homonymie a neutralizace ve stavbě věty*. Jazykovědné štúdie 16, s. 85–89.
- Panová, J. 1986: *The Czech Infinitive in the Function of Objective and the Rules of Coreference*. In: Language and Discourse: Test and Protest. Festschrift for P. Sgall (ed. J. Mey), Amsterdam – Philadelphia.
- Panová, J. 1992: *О некоторых типах обобщенных актантов*. In: Festschrift für V. Ju. Rozencvejg zum 80. Geburtstag. Wiener Slawistische Almanach, 33, Wien.
- Panová, J. 1998a: *Ellipses and Zero Elements in the Structure of the Sentence*. In: Типология, грамматика, семантика. К 65-летию Б. С. Храковского, Санкт-Петербург, с. 67–76.
- Panová, J. 1998b: *Ještě k teorii valence*. Slovo a slovesnost, 58.
- Panová, J. 1999a: *Česká reciproční zájmena a slovesná valence*. SaS 60, s. 269–275.
- Panová, J. 1999b: *Valence a její univerzální a specifické projekty*. In: Čeština – univerzálie a specifika, Brno, s. 29–37.
- Panová, J. 2000: *Poznámky k valenci podstatných jmen*. In: Čeština – univerzálie a specifika, 2, Brno, s. 173–180.
- Panová, J. 2001a: *K valenci substantiv (s ohledem na jejich derivaci)*. In: Zborník matice Srpske za slavistiku, Vol. 62.
- Panová, J. 2003a: *O jednom typu kauzativní konstrukce v češtině*.
<http://ufal.mff.cuni.cz/publications/year2001/stkar70.pdf>
- Panová, J. 2003b: *Some Issues of Syntax and Semantics of Verbal Modifications*. Proceedings of the First International Conference on Meaning-Text Theory. Paris, s. 139–146.
- Panová, J. – Benešová, E. – Sgall, P. 1971: *Čas a modalita v češtině*. Praha.
- Panová, J. – Marková, K. 2000: *Описание двух типов конверсивных нар*. In: Слово в тексте и в словаре. Сборник статей к 70-летию академика Ю. Д. Апресяна, Москва, с. 202–212.
- Panová, J. – Řezníčková, V. 2001: *K možnému pojetí všeobecnosti aktantu*. In: Čeština – univerzálie a specifika, 3, Brno, s. 139–146.
- Panina, A. 1999: *Роль модели управления при разрешении неоднозначности японских глаголов*. In: Dialogue'99. Труды Международного семинара Диалог'99 по компьютерной лингвистике и ее приложениям. Таруса, с. 226–227.
- Partee, B. H. – Sgall, P (eds.) 1996: *Discourse and Meaning*. Amsterdam – Philadelphia.
- Pauliny, E. 1981: *Slovenská gramatika*. Bratislava.
- Peregrin, J. 1992: *Words and worlds. An essay on foundations of logic, semantics and ontology*. Prague.
- Peregrin, J. 1996: *Topic and focus in a formal framework*. In: Partee, B.H. – Sgall, P (eds.): Discourse and Meaning. Amterdam – Philadelphia, s. 235–254.

- Peregrin, J. 1998: *Úvod do teoretické sémantiky. Principy formálního modelování významu*. Praha.
- Peregrin, J. 1999: *The Pragmatization of Semantics*. In: Turner, K. (ed.): *The Semantics/ Pragmatics Interface from Different Points of View*. Oxford, s. 419–442.
- Peškovskij, A. M. 1938: *Русский синтаксис в научном освещении*. Москва.
- Petkevič, V. 1987: *A new dependency based specification of underlying representations of sentences*. Theoretical Linguistics 14, s. 143–172.
- Petkevič, V. 1995: *A new formal specification of underlying structures*. Theoretical Linguistics, 21, s. 7–61.
- Petkevič, V. 2001: *Neprojektivní konstrukce v češtině z hlediska automatické morfologické desambiguace českých textů*. In: Čeština – univerzálie a specifika 3, Brno, s. 197–206.
- Petkevič, V. (ruk.): *Underlying Structure of Sentence Based on Dependency*. Nepublikovaný rukopis.
- Pišta, P. 1980: *Case frames for nouns*. In: Alkewande, D. J. et al. (ed.): *Linguistic Studies Offered to Berthe Sieretsema*, Amsterdam.
- Pišta, P. 1982: *K otázce valence u adjektiv*. Slovo a slovesnost, 43.
- Plank, F. (ed.) 1984: *Objects. Towards a Theory of Grammatical Relations*. London.
- Plungjan, V. A. 1998: *Проблемы грамматического значения в современных морфологических теориях*. In: Семиотика и информатика, Вып. 36.
- Plungjan, V. A. 2000: *Общая морфология. Введение в проблематику*. Москва.
- Plungjan, V. A. – Rachilina, J. V. 1996: *Полисемия служебных слов: предлоги ЧЕРЕЗ и СКВОЗЬ*. Русистика сегодня, № 3.
- Plungjan, V. A. – Rachilina, J. V. 1998: *Парадоксы валентностей*. In: Семиотика и информатика, Вып. 36, Москва.
- Polinski, M. – Comrie, B. 1999: *Reflexivity in Tsez*. In: Типология и теория языка: от описания к объяснению, Москва, с. 319–339.
- Prouzová, H. 1983: *K valenčním vlastnostem primárních adjektiv v češtině*. Slovo a slovesnost, 44.
- Putnam, H. 1975: *The Meaning of 'Meaning'*. In: Gunderson, K. (ed.): *Language, Mind and Knowledge*. Minnesota Studies in the Philosophy of Science VII, s. 131–193.
- Rachilina, E. V. 1990: *Синтаксис или семантика*. München.
- Rachilina, E. V. 1991a: *Предметные имена и имена предикатов*. Научно-техническая информация, Сер. 2, № 5.
- Rachilina, E. V. 1991b: *Прилагательные сквозь призму существительных и vice versa*. Научно-техническая информация, Сер. 2, № 9.
- Rachilina, E. V. 1998a: *ИДТИ или ПРИХОДИТЬ?* In: Dialogue'98. Труды Международного семинара Диалог'98 по компьютерной лингвистике и ее приложениям. Казань, с. 98–104.
- Rachilina, E. V. 1998b: *Семантика русских «позиционных» предикатов: СТОЯТЬ, ЛЕЖАТЬ, СИДЕТЬ и ВИСЕТЬ*. Вопросы языкоznания, № 6.
- Rachilina, E. V. 2000: *О тенденциях в развитии когнитивной семантики*. Изв. АН, СЛЯ, т. 59, № 3, с. 3–15.
- Rajevskaja, O. V. 1999: *О некоторых типах дискурсивной метонимии*. Известия АН, Серия литературы и языка, т. 58, № 2, с. 3–12.
- Renicke, H. 1957: *Das neuhighdeutsche Passiv*. Zeitschrift für deutsche Philologie, 76, s. 307–317.
- Romanovskaja, I. E. 1990: *Эмотивные глаголы в залоговых конструкциях*. In: Морфология залога и структура предложения, Новосибирск, с. 137–145.
- Rozanova, V. V. 1966: *Синонимия устойчивых глагольно-именных сочетаний*. In: Очерки по синонимике русского языка, Москва.
- Rozina, R. I. 1999: *Глаголы с встроенным компонентом движения*. In: Dialogue'99. Труды Международного семинара Диалог'99 по компьютерной лингвистике и ее приложениям. Таруса, с. 247–255.
- Rozina, R. I. 2000: *От происшествий к действиям (семантическая деривация как способ пополнения общего жаргона)*. In: Русский язык сегодня. Сборник статей в честь Д. Н. Шмелева, Москва.
- Rozina, R. I. 2002: *Категориальный сдвиг актантов в семантической деривации*. Вопросы языкоznания, № 2, с. 3–15.
- Růžička, R. 1968: *Versuch einer Modellierung des Genus verbi moderner slawischer Literatursprachen*. Zeitschrift für Slawistik, 13, s. 137–178.

- Řežníčková, V. 2002: *PDT: Two Steps in Tectogrammatical Annotation with Respect to Some Issues of Deletion*. The Prague Bulletin of Mathematical Linguistics, 78, s. 37–52.
- Sgall, P. 1967: *Generativní popis jazyka a česká deklinace*. Praha.
- Sgall, P. 1969: *Functional sentence perspective in a generative description*. Prague Studies of mathematical Linguistics 2, s. 203–225.
- Sgall, P. 1976: *K obecným otázkám sémantiky věty*. Slovo a slovesnost, 37, s. 184–201.
- Sgall, P. 1990: *Ke studiu jazykového systému*. Slovo a slovesnost, 51.
- Sgall, P. 1992: *Underlying structure of sentences and its relations to semantics*. In: Reuther, T. (ed.): Festschrift für V. J. Rozencvejg zum 80. Geburtstag. Wien, s. 273–282.
- Sgall, P. 1994: *Meaning, reference and discourse patterns*. In: Ph. Luelsdorf (ed.): The Prague School of Functional and Structural Linguistics. Amsterdam – Philadelphia, s. 277–309
- Sgall, P. 1997: *Valency and underlying structure: An alternative view on dependency*. In: Recent Trends in Meaning-Text Theory (ed. Leo Wanner), Amsterdam – Philadelphia.
- Sgall, P. 1998: *Revisiting the Classification of Dependents*. In: Issues of Valency and Meaning. Studies in honour of Jarmila Panevová. Prague, s. 15–26.
- Sgall, P. 1999: *Závislostní gramatika a slovosled v češtině a v analytických jazycích*. In: Čeština – univerzála a specifika, Brno, s. 39–46.
- Sgall, P. 2000a: *Od významové stavby k formální sémantice*. In: Človek a jeho jazyk. Jazyk ako fenomén kultúry. Bratislava, s. 244–250.
- Sgall, P. 2000b: *Sémantika a pragmatika v jazycích rôznych typů*. In: Čeština – univerzála a specifika 2, Brno, s. 107–114.
- Sgall, P. 2001a: *A Remark on Semantics and Pragmatics in Natural Language*. The Prague Bulletin of Mathematical Linguistics, 76, s. 13–22.
- Sgall, P. 2001b: *Ohlédnutí pražského lingvisty za dvacátým stoletím*. Slovo a slovesnost, 62, s. 241–257.
- Sgall, P. 2001c: *Pravdivost jako východisko sémantiky*. In: Nosek, J (ed.): Úvahy o pravdivosti. Praha, s. 123–134.
- Sgall, P. 2001d: *Volnost jako univerzální vlastnost jazyka*. In: Čeština – univerzála a specifika 3, Brno, s. 49–58.
- Sgall, P. 2002: *Freedom of Language*. In: Prague Linguistic Circle Papers. Vol. 4. Prague, s. 309–329.
- Sgall, P. 2003: *Dynamics in the Meaning of the Sentence and of Discourse*. In: J. Peregrin (ed.): Meaning. The Dynamic Turn. Oxford: Elsevier, s. 169–184.
- Sgall, P. (ed.) 1984: *Contributions to Functional Syntax, Semantics, and Language Comprehension*. Amsterdam – Prague.
- Sgall, P. – Panevová, J. 1976: *Obsah, význam a gramatika se sémantickou bází*. Slovo a slovesnost, 37, s. 14–25.
- Sgall, P. – Hajičová, E. – Panevová, J. 1986: *The Meaning of the Sentence in Its Semantic and Pragmatic Aspects*. Prague.
- Sibatani, M. 1999: *Переходность и залог в свете фактов японского языка*. In: Типология и теория языка: от описания к объяснению, Москва, с. 274–289.
- Sil'nickij, G. G. 1974: *Глагольная валентность и залог*. In: Типология пассивных конструкций, Ленинград.
- Sokolová, M. 1993: *Sémantika slovesa a slovesný rod*. Bratislava.
- Stein, G. 1980: *Studies in the Function of Passive*. Tübingen.
- Stötzel, G. 1970: *Ausdruckseite und Inhaltseite der Sprache. Methodenkritische Studien am Beispiel der deutschen Reflexivverben*. München.
- Straňáková-Lopatková, M. 2001: *Některé typy syntaktické homonymie (z hlediska jejich automatického zpracování)*. In: Čeština – univerzála a specifika 3, Brno, s. 183–196.
- Svartvik, J. 1966: *On Voice in the English Verb*. The Hague.
- Svozilová, N. – Prouzová, H. – Jirsová, A. 1997: *Slovesa pro praxi*. Praha.
- Šmeliov, D. N. 1964: *Очерки по семасиологии русского языка*. Москва.
- Šmeliov, D. N. 1973: *Проблемы семантического анализа лексики*. Москва.
- Šmilauer, V. 1947: *Novočeská skladba*. Praha.
- Šmilauer, V. 1959: *K některým otázkám české skladby*. Český jazyk a literatura, 9.
- Šticha, F. 1984: *Utváření a hierarchizace struktury větného znaku*. Praha.

- Štícha, F. 1987: *Komunikativní a jazykové funkce lexikálního nevyjádření objektu děje ve větě*. Naše řeč, 70.
- Štícha, F. 1989: *Současný český jazyk. Význam a konkurence v syntaxi*. Praha.
- Tatetosov, S. N. 1999: *Семантические типы предикатов: типологический опыт и его осмысление*. In: *Dialogue'99*. Труды Международного семинара Диалог'99 по компьютерной лингвистике и ее приложениям. Таруса, с. 291–301.
- Tejnор, А. – Dokulil, M. 1977: *Význam, obsah, smysl. Jazykovědné aktuality*, 14, s. 49–66.
- Teliž, V. N. 1976: *Семантический аспект сочетаемости слов и фразеологическая сочетаемость*. In: Принципы и методы семантических исследований, Москва.
- Tesnière, L. 1959: *Eléments de syntaxe structurale*. Paris.
- Testelec, J. G. 2001: *Введение в общий синтаксис*. Москва.
- Trávníček, F. 1939: *Pasivum ve spisovné češtině*. Slovo a slovesnost 5, s. 13–24.
- Uhliřová, L. 1978: *K termínu kognitivní*. Slovo a slovesnost 39, s. 288–291.
- Uryson, E. V. 1996: *Фундаментальные способности человека и «наивная» картина мира*. Вопросы языкоznания, № 4.
- Uryson, E. V. 1998a: «Несоставляющаяся полисемия» и некоторые ее типы. In: Семиотика и информатика, Вып. 36, Москва.
- Uryson, E. V. 1998b: *Языковая картина мира vs. общедные представления*. Вопросы языкоznания, № 2.
- Uspenskij, B. A. 2000: *Поэтика композиции. Статьи о поэзии*. Москва.
- Uspenskij, V. A. 1977: *О понятии диатезы*. In: Проблемы лингвистической типологии и структура языка, Москва.
- Uspenskij, V. A. 1979: *О вещных коннотациях абстрактных имен*. In: Семиотика и информатика, Москва.
- Vendler, Z. 1980: *Telling the Facts*. In: Kiefer, F – Searle, J. (Eds.): *Speech Acts Theory and Pragmatics*. Dordrecht.
- Veyrenc, J. 1980: *Le Verbe Russe*. Paris.
- Veselá, K. (ruk.): *Manuál ke značkování aktuálního členění*. Nevydaný rukopis.
- Veselovská, L. 2001: *K analýze českých deverbálních substantiv*. In: *Čeština – univerzália a specifika* 3, Brno, s. 11–28.
- Vinogradov, V. V. 1938: *Современный русский язык*. Москва.
- Wagner, F. 1977: *Untersuchungen zu Reflexivkonstruktionen im Deutschen*. Frankfurt.
- Wechsler, S. 1995: *The Semantic Basis of Argument Structure*. Stanford.
- Wierzbicka, A. 1980: *Lingua mentalis*. Sydney.
- Wierzbicka, A. 1988: *The Semantics of Grammar*. Amsterdam, Philadelphia.
- Wierzbicka, A. 1996: *Язык. Культура. Познание*. Москва.
- Wierzbicka, A. 1999: *Семантические универсалии и описание языков*. Москва.
- Weis, D. 1999: *Об одном предлоге, сделавшем блестящую карьеру (вопрос о возможном агентивном значении модели «у + имя_род»)*. In: Типология и теория языка: от описания к объяснению, Москва, с. 173–186.
- Zalizňák, Anna A. 1987: *О типах взаимодействия семантических признаков*. In: Экспериментальные методы в психолингвистике, Москва.
- Zalizňák, Anna A. 1991: *СЧИТАТЬ и ДУМАТЬ: два вида мнения*. In: Логический анализ языка. Культурные концепты, Москва.
- Zalizňák, Anna A. 1992: *Исследования по семантике предикатов внутреннего состояния*. München.
- Zalizňák, Anna A. 1993: *Семантика глагола БОЯТЬСЯ в русском языке*. Известия АН, Серия литературы и языка, № 1.
- Zalizňák, Anna A. 2001: *Семантическая деривация в синхронии и диахронии: проект «Каталога семантических переходов»*. Вопросы языкоznания, № 2, с. 13–25.
- Zalizňák, Anna A. – Padučeva, E. V. 1987: *О семантике вводного употребления глаголов*. In: Вопросы кибернетики. Прикладные аспекты лингвистической теории, Москва.
- Zalizňák, Anna A. – Padučeva, E. V. 1987: *Предикаты пропозициональной установки в модальном контексте*. In: ЛАЯ. Проблемы интенсиональных и модальных контекстов. Москва, с. 92–115.

- Zalizňak, Anna A. – Šmeljov, A. D. 2000: *Введение в русскую аспектологию*. Москва.
- Zel'dovič, G. M. 1998: *О типах семантической информации: слабые смыслы*. Известия АН, Серия литературы и языка, № 2.
- Zolotova, G. A. 2000: *Понятие личности безличности и его интерпретации*. Russian Linguistics, № 24.
- Zolotova, G. A. – Onipenko, N. K. – Sidorova, M. J. 1998: *Коммуникативная грамматика русского языка*. Москва.
- Zwický, A. 1985: *Heads*. Journal of Linguistics. Vol. 21, s. 109–132.
- Žaža, S. 2000: *Tzv. voluntativní (intenční) modalita*. In: Čeština – univerzália a specifika 2. Brno, s. 131–140.
- Žolkovskij, A. K. 1964: *Лексика целесообразной деятельности*. In: Машинный перевод и прикладная лингвистика, Вып. 8, Москва.
- Žolkovskij, A. K. – Mel'čuk, I. A. 1966: *О системе семантического синтеза. I. Строение словаря*. Научно-техническая информация, Сер. 2, № 11.

Konverzívnost jako systémový vztah

Resumé

Konverzívnost je významový vztah mezi lexémy (resp. mezi jinými typy jazykových výrazů), který bývá co do své příslušnosti k systému jazyka v různých jazykových teoriích odlišně hodnocen. Neformálně jsou za konverzívní považovány takové výrazy, které „označují stejnou situaci pokaždé z jiné perspektivy“ jako např. slovesa *dát – dostat, prodat – koupit, půjčit – půjčit si, vyhrát – prohrát* nebo substantiva *vítězství – porážka*.

V této práci je konverzívnost pojata coby typ významového vztahu, který je jazykovému systému inherentní, a tudíž má být zahrnut do úplného teoretického popisu jazyka. Toto stanovisko, které vychází z více méně intuitivního pozorování vlastností konverzívních lexémů a jejich srovnání s lexémy jinými, se autorka snaží podepřít důsledným popisem povahy konverzívního významového vztahu v rámci formálně budované teorie Funkčního generativního popisu (FGP). Tento úkol je nezbytně spojen s jistými úpravami (rozšířením) terminologického rámce FGP, neboť v dané teorii dosud nebyla podrobněji zpracována oblast lexikální sémantiky. Při budování pojmového aparátu potřebného pro popis těch aspektů konverzívnosti, které se týkají lexikální sémantiky, se autorka inspiruje jednak sémantickou teorií Modelu Smysl ↔ Text, jednak výsledky práce českých lingvistů, kteří se již popisem sémantiky větných predikátů zabývali (zvl. Daneš, Hlavsa, Grepl, Karlík, Štícha).

Mezi klíčové úpravy, které jsou do terminologického rámce FGP vneseny, patří (1) rozlišení situační (nociální, „substanciální“) a strukturní (gramatické) části významu jazykového výrazu; (2) zavedení pojmu kognitivní role účastníka jazykově strukturované situace, který slouží ke schematickému zápisu situačního významu predikátu; a některé další pojmy. V rozšířeném terminologickém rámci FGP je pak konverzívnost chápána jako vztah založený na totožnosti situačního významu výrazů při specifické odlišnosti jejich významu strukturního. Typy rozdílů ve strukturním významu, které jsou považovány za konverzívní, jsou stanoveny definicí. Na jejich základě se rozlišují tři typy systémově konverzívních výrazů:

1. lexikální konverzíva (např. *prodat – koupit*);
2. rodové formy téhož slovesa (např. *prodat – být prodán*);
3. výrazy, u nichž se kombinuje lexikální konverzívnost se slovesným rodem (např. *prodat – být koupen*).

V navrhované koncepci nejsou za systémově konverzívní výrazy považovány slovesné páry tvořené kauzativním slovesem a jeho nekauzativním protějškem (např. *otevřít – otevřít se*), obsahově a výrazově totožné věty lišící se pouze aktuálním členěním (např. *Honza kupil od Petra auto – Od Petra kupil auto Honza*) ani reciproční slovesa a jimi tvořené aktivní a reciproční konstrukce (např. *Petr se hádá s Honzou – Honza se hádá s Petrem – Petr a Honza se hádají*). Všechny tyto typy výrazů, ačkoli v jistém smyslu rovněž umožňují „označit stejnou situaci z různých perspektiv“ (alespoň v některých kontextech), z různých důvodů nevyhovují definici systémových konverzív.

Poznatky o systémových vlastnostech konverzívních výrazů jsou doplněny rozborem způsobu jejich používání v mluvě. Tento průzkum byl proveden u jednoho zástupného páru typických lexikálních konverzív – českých sloves *dát, dostat* a ruských *дать, получить*, okrajově též u sloves *prodat, koupit* a *продать, купить*. Lexikální konverzívum je v konkrétním textu použito buď obligatorně (konstrukci s lexikálním konverzívem v daném kontextu nelze konvertovat), nebo neobligatorně (konstrukci v daném kontextu konvertovat

lze). Podrobnějším rozborem kontextů s obligatorně použitým konverzívem bylo zjištěno, že obligatornost použití konverzíva může souviset s celou řadou vlastností kontextu. Tyto vlastnosti byly klasifikovány jako sémantická, syntaktická a hypersyntaktická kritéria obligatornosti použití lexikálního konverzíva.

Mezi nejdůležitější sémantická kritéria patří míra konkretizace situačního významu konverzíva (tj. zda jsou v daném kontextu konkretizováni všichni účastníci situace, nebo jen někteří z nich), imperativ, modifikace významu konverzívního predikátu modálním slovesem a rozvinutí základové konstrukce konverzívního predikátu výrazem významově se vztahujícím pouze k subjektu dané konstrukce (např. *rád*, *ochotně*, *zámrně*). Ze syntaktického hlediska jsou na výběr lexikálního konverzíva citlivé konstrukce, v nichž konverzívum vystupuje jako predikát syntakticky nadřazený nebo podřazený jinému predikátu. Hypersyntaktická kritéria svědčí o tom, že v češtině a v ruštině existuje tendence vybírat lexikální konverzívum tak, aby jeho strukturní význam byl v souladu s aktuálním členěním věty (tj. aby subjekt konstrukce byl zároveň jejím tématem). Na druhou stranu však nelze tvrdit, že by lexikální konverzívnost v těchto jazycích představovala prostředek vyjadřování aktuálního členění.

Konverzívnost je typem významové, nikoli formální opozice. Podobně jako antonymii (a jiné typy významových opozic mezi lexémy) ji charakterizuje částečná významová shoda a částečná významová odlišnost dvou výrazů. Od antonymie se odlišuje specifickou povahou významových shod a rozdílů (shoda situačního významu při určité odlišnosti významu strukturního). Nicméně některá lexikální konverzíva (zvl. hodnotící predikáty typu *vyhrát – prohrát*, *být větší – být menší*, *vítězství – porážka*) bývají používána i v platnosti antonym. Ve vztahu k opozicím formálním je konverzívnost arbitrární – mezi konverzívy nacházíme jak homonyma, tak paronyma i formálně zcela nesourodé výrazy.

Oba základní aspekty sémantické povahy systémových konverzív (jak jejich částečná významová shoda, tak jejich částečná významová rozdílnost) jsou mluvčími intuitivně využívanými, jak je zřejmé z kontextů, v nichž se dva konverzívní výrazy nacházejí v bezprostřední blízkosti. V takových kontextech budou mluvčí klade důraz na situační totožnost konverzív, a pomocí dvou konverzívních výrazů tak danou situaci může popsat „úplněji“ (ze dvou možných hledisek), nebo zdůrazňuje jejich významovou odlišnost, totiž fakt, že danou jazykově strukturovanou situaci lze rozložit na několik dílčích dějů, jejichž povaha je odlišná, ba někdy až protikladná.

Конверсивность как системное отношение

Резюме

Конверсивность как тип семантического отношения между лексемами (или другими видами языковых выражений) по-разному оценивается в рамках отдельных лингвистических теорий. Некоторые лингвисты рассматривают конверсивность как составную часть языковой системы, другие склонны выносить ее за рамки языка. Неформально конверсивные выражения определяются как выражения «обозначающие одну и ту же ситуацию с разных точек зрения»; ср. глаголы *дать – получить*, *купить – продать*, *победить – проиграть*, субстантивы *победа – поражение* и др.

В настоящей работе конверсивность представлена как тип такого семантического отношения, которое входит в языковую систему и поэтому должно быть описано в рамках полной лингвистической теории. Своё понимание конверсивности, опирающееся в некотором роде на интуитивные наблюдения над свойствами конверсивных лексем и на их сравнение с другими лексемами, автор старается обосновать при помощи последовательного описания конверсивности в рамках формально построенной теории Функционального генеративного описания (ФГО). Поставленную задачу, однако, можно было выполнить только после некоторого пополнения терминологии ФГО, так как данная теория занималась вопросами лексической семантики до настоящего времени лишь в ограниченной степени. Решая задачу целесообразного и необходимого пополнения терминологии ФГО, автор учитывает прежде всего опыт семантической теории Модели Смысл $\Leftrightarrow$ Текст и работы чешских лингвистов, занимающихся описанием семантики предикатных лексем (особенно Данеша, Главсы, Грепла, Карлика и Штихы).

Среди важнейших изменений, внесенных в теорию ФГО, следует назвать (1) различие ситуативной (субстанциальной) и структурной (грамматической) части значения языкового выражения; (2) введение понятия когнитивной роли участника ситуации, которое предназначено для схематической записи семантики предиката. В рамках дополненной терминологии ФГО конверсивность представляется как отношение основанное на тождественности ситуативного и одновременно на специфичном различии структурного значения языковых выражений. Типы различий в структурном значении, которые считаются специфически конверсивными, задаются определением и на этой основе выделяются три типа системно конверсивных выражений:

1. лексические конверсины (напр. *купить – продать*);
2. залоговые формы глагола (напр. *продать – быть продан*);
3. выражения, в которых лексическая конверсивность сочетается с изменением залога (напр. *купить – быть продан*).

В рамках предлагаемой концепции вне понятия конверсивности оказываются: (а) пары каузативных и некаузативных глаголов (напр. *открыть – открыться*); (б) предложения, отличающиеся друг от друга только своим актуальным членением (напр. *Ваня купил у Пети машину – Машину Ваня купил у Пети*); (в) взаимновозвратные глаголы и их активные и реципрокные конструкции (напр. *Петя ссорится с Ваней – Ваня ссорится с Петей – Петя и Ваня ссорятся*). Все указанные типы выражений по разным причинам не удовлетворяют определению системных конверсивов, хотя и они в

некотором смысле «обозначают одну и ту же ситуацию с разных точек зрения» (возможно, только в некоторых контекстах).

Сведения о системных свойствах конверсивных выражений дополнены наблюдениями над способом их употребления в речи. Исследование проводилось на примере одной пары типичных лексических конверсивов – чешских глаголов *dát*, *dostat* и их русских соответствий *дать*, *получить*. В отдельных случаях рассматривались также контексты глаголов *prodat*, *koupit* и *продать*, *купить*. Употребление лексического конверсива в конкретном контексте может быть или обязательным (предложение невозможно подвергнуть конверсии), или необязательным (предложение можно подвергнуть конверсии). Оказывается, что обязательное использование лексического конверсива сопровождается определенными характеристиками контекста, которые называем «критериями». Различаются три общих типа критериев обязательности использования лексического конверсива: семантические, синтаксические и гиперсинтаксические.

К важнейшим семантическим критериям принадлежат: (а) степень конкретизации ситуативного значения конверсива (т.е. названы ли в данном контексте все участники данной ситуации или только некоторые из них); (б) повелительное наклонение конверсива; (в) модальные модификации конверсива; (г) развитие основной конструкции конверсива выражением, значение которого относится только к субъекту предикатии (напр. *радостно*, *охотно*, *нарочно*). С синтаксической точки зрения к выбору лексического конверсива чувствительны конструкции, в которых конверсив является предикатом, синтаксически подчиненным другому предикату, или же элементом, управляющим другим предикатом. Наличие гиперсинтаксических критериев свидетельствует о том, что в чешском и в русском языках наблюдается тенденция выбирать лексический конверсив в соответствии с актуальным членением предложения (т.е. в качестве главного предиката предложения употреблять такую лексему, при которой тема предложения будет одновременно и подлежащим предикатной конструкции). С другой стороны, нам представляется неверным рассматривать в сопоставляемых языках лексическую конверсивность как средство выражения актуального членения.

Конверсивность является типом семантической, а не формальной оппозиции. Для конверсивных оппозиций (как и для антонимии или других семантических оппозиций) характерно частичное семантическое сходство и частичное семантическое различие противопоставляемых языковых выражений (т.е. на мысленной шкале семантического сходства двух выражений конверсивность занимает место где-то на переходе от полного семантического тождества к полной семантической разнородности). От антонимии конверсивность отличается именно спецификой семантического сходства и различия лексем (тождество ситуативного значения и одновременно специфическая разница в структурном значении). Некоторые лексические конверсивы (особенно оценочные предикаты типа *победить* – *проиграть*, *выше* – *ниже*, *победа* – *поражение* и т.п.) могут использоваться и в качестве антонимов. По отношению к формальным оппозициям конверсивность безразлична: среди лексических конверсивов встречаются и омонимы, и паронимы, и формально полностью разнородные выражения.

Говорящие иногда интуитивно используют двойственный характер семантики конверсивов (их семантическое сходство и одновременно различие) в специфических коммуникативных целях. Эта тенденция наблюдается в контекстах, где два лексических конверсива следуют непосредственно друг за другом. В таких случаях говорящий или подчеркивает ситуативное тождество конверсивов и тогда при помощи конверсивов описывает данную ситуацию «более полно» (с обеих возможных точек зрения), или,

наоборот, ставит акцент на их семантическом различии, т.е. на факте, что данная ситуация по сути состоит из нескольких отдельных действий, которые являются различными, и даже противоположными.

The relation of conversion as a system relation

Resumé

The relation of conversion is a semantic relation between lexemes (or between other types of language expressions) that is assessed – as far as its appurtenance to the system of language is concerned – in various theories of language in a different way. Informally, these expressions are usually considered to be in the relation of conversion which „denote the same situation always from a different perspective“, such as e.g. the verbs *dát* – *dostat*, *prodat* – *koupit*, *půjčit* – *půjčit si*, *vyhrát* – *prohrát* or the nouns *vítězství* – *porážka*.

In this thesis, the relation of conversion is regarded as a type of a semantic relation that is inherent in the language system and therefore it should be included in the whole theoretical description of language. The author tries to support this standpoint that issues from a more or less intuitive observation of the properties of lexemes in the conversion relation and from their comparison with other lexemes by a consequent description of the nature of the semantic relation of conversion within the formally constructed theory of the Functional Generative Description of Language (FGD). This task is necessarily associated with specific modifications (extensions) of the terminological framework of FGD because in the theory of FGD the field of lexical semantics has not yet been elaborated in a more detailed way. In the design of the conceptual apparatus necessary for the description of those aspects of the conversion relation that concern lexical semantics the author is inspired both by the Model Meaning – Text semantic theory and by the results of the work of Czech linguists who have already dealt with the description of the semantics of sentence predicate (especially Daneš, Hlavsa, Grepl, Karlík, Štícha).

The following key modifications have been induced into the terminological framework of FGD: (1) the distinction of the situational (notional, „substantial“) and structural (grammatical) part of meaning of the language expression; (2) introduction of the concept of a cognitive role of a participant of a linguistically structured situation which serves for a schematic representation of the situational meaning of the predicate, as well as some other concepts. In the extended terminological framework of FGD the relation of conversion is then understood as a relation based on the identity of the situational meaning of expressions whose structural meaning differs in a specific way. The types of differences in the structural meaning that are considered as being in the relation of conversion are given by definition. On their basis, the following three types of systemically conversion predicates are distinguished:

4. lexical elements in the relation of conversion (e.g. *prodat* – *koupit*);
5. different voice forms of the same verb (e.g. *prodat* – *být prodán*);
6. expressions which combine the relation of lexical conversion with voice (e.g. *prodat* – *být koupen*).

In the conception proposed, the verb pairs formed by a causative verb and its non-causative counterpart are not considered as being in a systemic relation of conversion (e.g. *otevřít* – *otevřít se*), nor sentences with identical content and expression which differ only in their topic-focus articulation (e.g. *Honza koupil od Petra auto* – *Od Petra koupil auto Honza*), nor reciprocal verbs and active and reciprocal constructions formed by them (e.g. *Petr se hádá s Honzou* – *Honza se hádá s Petrem* – *Petr a Honza se hádají*). None of these types of expressions, although they also, in a certain sense, make it possible to „denote the same situation from different perspectives“ (at least in some contexts), meet – for various reasons –

the conditions specified in the definition of elements being in the systemic relation of conversion.

The findings about system properties of elements in the relation of conversion are completed with the analysis of how they are used in the spoken language. This investigation was performed with a pair representing typical elements being in the relation of lexical conversion – Czech verbs *dát*, *dostat* and Russian *дать*, *получить*, marginally also with the verbs *prodat*, *koupit* and *продать*, *купить*. In a particular text, such a lexical unit is used either as obligatory (the construction with such a lexical conversion element cannot be converted in the given context), or optionally (the construction with such a lexical conversion element can be converted). A detailed analysis of contexts with an obligatorily used conversion element made it possible to find out that an obligatory usage of such an conversion element can be associated with many properties of the context. These properties were classified as semantic, syntactic and hypersyntactic criteria of the obligatory character of the usage of the lexical conversion element.

The following semantic criteria are the most important ones: degree of the particular character of the situational meaning of the conversion element (i.e. whether all participants of the situation are materialized in the given context or only some of them), imperative, modification of the meaning of the conversion predicate by a modal verb and the modification of the basic construction of the conversion predicate by an expression semantically related only to the subject of the given construction (e.g. *rád*, *ochotně*, *zámrně*).

From the syntactic point of view these constructions are sensitive to the selection of the lexical conversion element in which the conversion element is the predicate syntactically superordinated over or subordinated to another predicate. Hypersyntactic criteria show that in Czech as well as in Russian there exists a tendency to choose a lexical conversion element so that its structural meaning were in accordance with the topic-focus articulation of the sentence (i.e. so that the subject of the construction were also its topic). On the other hand, it cannot be asserted that the lexical conversion relation in these languages is a means of rendering its topic-focus articulation.

The relation of conversion is a type of semantic, not only formal opposition. Similarly to antonymy (and other types of semantic oppositions among lexemes) it is characterized by a partial semantic identity and a partial semantic difference of both expressions. It differs from antonymy by a specific nature of semantic identity/identities and differences (identity of situational meaning and at the same time a certain difference of structural meaning). However, some lexical conversion elements (especially evaluative predicates of the type *vyhrát* – *prohrát*, *být větší* – *být menší*, *vítězství* – *porážka*) are often used as antonyms. In the relation to formal oppositions, the relation of conversion is arbitrary – among conversion lexemes we find homonyms, paronyms and also expressions that are formally totally incoherent.

The two basic aspects of the semantic nature of system conversion lexemes (their partial semantic identity as well as their partial semantic difference) are intuitively exploited by the speakers, as it is clear in contexts in which two conversion expressions are in immediate proximity. In such contexts, either the speaker emphasizes the situational identity of conversion elements and by means of the two conversion expressions he/she can describe the situation more „entirely“ (i.e. from two possible aspects), or he/she stresses their semantic difference, viz. the fact that the given, linguistically structured situation can be broken down to several partial actions whose nature is different, sometime even contradictory.